

T.C
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DEDE KORKUT METİNLERİNDE GEÇEN OLUMSUZLUK VE YOKLUK
BİÇİMLERİ

UĞUR ÖZGÜR

DANIŞMAN:
PROF.DR. AYŞE İLKER

MANİSA

2013

ÖZET

Çalışmamızda, Dede Korkut metinlerinde geçen olumsuzluk ve yokluk biçimleriyle diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde geçen olumsuzluk ve yokluk şekilleri ele alınmıştır. Bu olumsuzluk ve yokluk biçimleri farklı örneklerle açıklanmış ve farklı yönleriyle ele alınmıştır.

Çalışmamız, giriş ve beş bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm, Türkçede yer alan olumsuzluk ve yokluk biçimleridir. Bu bölümde, Türkçedeki olumsuzluk ve yokluk biçimleri ele alınmıştır ve örneklerle açıklanmıştır.

İkinci bölümde, Eski Anadolu Türkçesi ve Dede Korkut metinleri hakkında bilgi verilmiştir. Aynı zamanda Dede Korkut metinlerinde yer alan tüm olumsuzluk ve yokluk biçimleri sınıflandırılmıştır ve farklı yönleriyle açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde, diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde yer alan olumsuzluk ve yokluk biçimleri incelenmiştir. Konuyla ilgili gerekli örnekler beyitler halinde verilmiştir.

Dördüncü bölümde, bu araştırmalardan çıkan tüm bilgilerin toplanarak, Dede Korkut ve diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerindeki olumsuzluk ve yokluk biçimlerini açıklayan bir sonuç bölümü bulunmaktadır.

Son bölümde, araştırma süresince kullanılan kaynakların listesini içeren bir kaynakça eklenmiştir.

ABSTRACT

In our study, forms of negativeness and absence in Dede Korkut texts and other Old Anatolian Turkish texts were analysed. This forms of negativeness and absence were explained different samples and discussed different aspects.

Our study consists of an introductory and five part.

First part is forms of negativeness and absence in Turkish Language. In this part, forms of negativeness and absence in Turkish were analysed and explained with samples.

In second part, about Old Anatolian Turkish and Dede Korkut texts were provided information. Also all of negativeness and absence in Dede Korkut texts were classified and explained different aspects.

In third part, forms of negativeness and absence in other Old Anatolian Turkish texts were analysed. Needed samples with issue were given in couplet.

In fourth part, there is a conclusion part that explains forms of negativeness and absence in Dede Korkut and other Old Turkish texts, collecting all the information of these researches.

In last part, a bibliograpy including the list of the sources that were used during the research were added.

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Dede Korkut Metinlerinde Geçen Olumsuzluk ve Yokluk Biçimleri” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih
.../.../2013
UĞUR ÖZGÜR

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 13.06.2013 tarih ve 13/EK11 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisans Üstü Öğretim Yönetmeliği'nin 24. Maddesi gereğince Enstitümüz Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Yüksek Lisans Programı öğrencisi Uğur ÖZGÜR'ün "Dede Korkut Metinlerinde Olumsuzluk ve Yokluk Biçimleri" Konulu tezi incelenmiş ve aday 20.06.2013 tarihinde saat 14:00'de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 90 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna

OY BİRLİĞİ

DÜZELTME yapılmasına

*

OY ÇOKLUĞU

RED edilmesine

**

ile karar verilmiştir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

BAŞKAN

Prof. Dr. Ayşe İLKER

(Danışman)

ÜYE

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN

ÜYE

Doç. Dr. Ferhat KARABULUT

Evet

Hayır

*** Tez, burs, ödül veya Teşvik prog. (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir

Tez, mutlaka basılmalıdır

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10005201
Yazar Adı / Soyadı	UĞUR ÖZGÜR
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 58174205462
Telefon	538841983
E-Posta	ugur89_101@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	DEDE KORKUT METİNLERİNDE GEÇEN OLUMSUZLUK VE YOKLUK BİÇİMLERİ
Tezin Tercümesi	FORMS OF NEGATIVENESS AND ABSENCE IN DEDE KORKUT TEXTS
Konu	Türk Dili ve Edebiyatı
Üniversite	Celal Bayar Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	Türk Edebiyatı Bölümü
Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Yeni Türk Dili Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2013
Sayfa	119
Tez Danışmanları	PROF. DR. AYŞE İLKER 16127603758 PROF. DR. GÜRER GÜLSEVİN 10616749194 DOÇ. FERHAT KARABULUT 17276785340
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Kısıtlama	Yok

Yukarıda başlığı yazılı olan tezinin, ilgilinenlerin incelemesine sunulmak üzere Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından arşivlenmesi, kağıt, mikroform veya elektronik formatta, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezimize ilgili fikri mülkiyet haklarımız saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) ve erteleme talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.

01.07.2013

İmza:

SÖZ BAŞI

Türk dili üzerine şimdiye kadar pek çok söz dizimi çalışması yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalarda olumsuzluk ve yokluk biçimleri müstakil olarak sadece birkaç eser ya da makale de incelenmiştir. Bunun dışında, konu üzerinde ayrıntılı çalışmalar yoktur. Bu sebeple olumsuzluk ve yokluk biçimleri üzerinde bir çalışma yapmayı uygun gördük.

Çalışmamızda, Türk dilinin tarihî dönemlerinden biri olan Eski Anadolu Türkçesi ile bu dönemin sosyoloji, etnografya, folklor, tarih ve kültür bakımından en değerli eserlerinden biri olarak kabul edilen Dede Korkut metinlerinde, olumsuzluk ve yokluk biçimlerini ortaya koymaya çalıştık. Tespit edilen olumsuzluk ve yokluk şekilleri cümle içindeki görevlerine ve türlerine göre sınıflandırılmıştır. Dönemin olumsuzluk ve yokluk işaretleyicileri ortaya konulurken aynı zamanda günümüz Türkiye Türkçesi ile olan benzerliklerine ve farklılıklarına değinilmiştir.

Çalışmamızda, Ferruh AĞCA'nın "Budist Türk Çevresi Metinlerinde Olumsuzluk ve Yokluk Şekilleri" adlı eserinden yararlanılmıştır.

Tezin oluşumunda ve olgunlaşmasında yardımcı olan değerli hocam Prof.Dr. Ayşe İlker'e teşekkür ederim.

Araştırma ve yöntem konusunda çok yardımcı olan değerli hocam Doç.Dr. Ferhat Karabulut'a, üzerimde emeği olan tüm hocalarıma ve aileme teşekkür ederim.

TARANAN METİNLER VE DİĞER KISALTMALAR

A.D	: Ahmed-i Dâ'î Divânı
G	: Garib-nâme
D.K	: Dede Korkut
S.N	Süheyl ü Nevbahâr
Ş.D	: Şeyhî Divânı
Y.D	: Yunus Emre Divânı
EAT	: Eski Anadolu Türkçesi
Osm.	: Osmanlıca
S.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TKAE	: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü
TTk	: Türkiye Türkçesi
vb.	: Ve benzerleri
vs.	: Ve saire
A	: a,e
I	: ı,i
U	: u,ü
yy.	: Yüzyıl
Yay.	: Yayınları

0. GİRİŞ	1
0.1.AMAÇ.....	1
0.2. YÖNTEM	2
0.3.OLUMSUZLUK VE YOKLUK.....	3
0.3.1.Anlam Bilimi Açısından Olumsuzluk.....	4
0.3.2.Biçim Bilimi Ve Söz Dizimi Açısından Olumsuzluk	5
0.3.3.Standart Olumsuzluk	5
0.4.TÜRKÇEDE OLUMSUZLUK VE YOKLUK.....	6
I.BÖLÜM	7
TÜRKÇEDE OLUMSUZLUK VE YOKLUK BİÇİMLERİNİN KULLANIMI	7
1.1.FİİLLERDE OLUMSUZLUK.....	8
1.1.1.Duyulan –Farkına Varılan Geçmiş Zaman	8
1.1.2.Görülen Geçmiş Zaman.....	8
1.1.3.Geniş Zaman.....	9
1.1.4.Şimdiki Zaman	10
1.1.5.Gelecek Zaman.....	11
1.1.6.Gereklilik Kipi	11
1.1.7. İstek Kipi	12
1.1.8. Emir Kipi	12
1.1.9.Şart Kipi	13
1.2.BİRLEŞİK ZAMANLI ÇEKİMLERDE OLUMSUZLUK.....	14
1.2.1.Hikâye Çekimi.....	14
1.2.1.1.Geniş Zamanın Hikâyesi	14
1.2.1.2.Şimdiki Zamanın Hikâyesi.....	15
1.2.1.3.Görülen Geçmiş Zamanın Hikâyesi	15
1.2.1.4.Duyulan–Farkına Varılan Geçmiş Zamanın Hikâyesi	15
1.2.1.5.Gelecek Zamanın Hikâyesi	16
1.2.1.6.Şart Çekiminin Hikâyesi.....	16
1.2.1.7.İstek Kipinin Hikâyesi	16
1.2.1.8.Gereklilik Kipinin Hikâyesi	17

1.2.2.RİVAYET ÇEKİMİ	17
1.2.2.1.Geniş Zamanın Rivayeti.....	17
1.2.2.2.Şimdiki Zamanın Rivayeti	17
1.2.2.3.Gelecek Zamanın Rivayeti	18
1.2.2.4.Şart Çekiminin Rivayeti	18
1.2.2.5.İstek Çekiminin Rivayeti	18
1.2.2.6.Gereklilik Şeklinin Rivayeti	19
1.2.3.ŞART ÇEKİMİ	19
1.2.3.1.Geniş Zamanın Şartı	19
1.2.3.2.Şimdiki Zamanın Şartı	19
1.2.3.3.Görülen Geçmiş Zamanın Şartı	20
1.2.3.4.Duyulan – Farkına Varılan Geçmiş Zamanın Şartı.....	20
1.2.3.5.Gelecek Zamanın Şartı	20
1.3.İSİMLERDE YOKLUK.....	21
1.4.SIFATLARDA YOKLUK	21
1.5.ZARFLARDA YOKLUK	22
1.6.FİİLİMSİLERDE OLUMSUZLUK	22
1.6.1.İsim Fiiller.....	22
1.6.2.Sıfat Fiiller	22
1.6.3.Zarf Fiiller	22
1.7.EKFiİLERDE OLUMSUZLUK/YOKLUK	23
1.8.SORU VE CEVAPLARDA OLUMSUZLUK/YOKLUK.....	23
1.9.EDAT VE EDAT GRUPLARINDA OLUMSUZLUK	24
II. BÖLÜM	26
2.1.ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ	26
2.2.DİL, EDEBİYAT VE KÜLTÜREL AÇIDAN DEDE KORKUT.....	27
2.3.DEDE KORKUT ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR HAKKINDA	29
2.4.DEDE KORKUT ÜZERİNE SON YILLARDA YAPILAN GRAMER TEZLERİ.....	31
2.5.ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ OLUMSUZLUK VE YOKLUK İŞARETLEYİCİLERİ	31
2.5.1.+sUz Eki Üzerine.....	31
2.5.1.1+sUz Ekinin İsim Ve Eklerle Kullanımı.....	32

2.5.1.1.1.İsim+2.Teklik Şahıs İyelik Eki+sUz Eki	32
2.5.1.1.2.İsim+3.Teklik Şahıs İyelik Eki+sUz Eki	32
2.5.1.1.3.İsim+Çokluk Eki+sUz Eki	32
2.5.1.1.4.Zamir+sUz Eki	32
2.5.1.1.5.Özel İsim+sUz Eki	32
2.5.1.1.6. İsim+sUZ Eki (Sıfat işlevi)	32
2.5.1.1.7.İsim+sUz+cA (Zarf işlevi)	33
2.5.2.Degül Kelimesi Üzerine	33
2.5.3.-mA Olumsuzluk İşaretleyicisi Üzerine	34
2.5.4.-mAZ , -mA(y)An, -mA(y)Asl, -mAdUk Sıfat-Fiil Ekleri Üzerine.....	34
2.5.5.-mAdIn, -mAdAn Zarf-Fiil ekleri üzerine	35
2.5.6.-mAYInCA Zarf-Fiil Eki Üzerine	36
2.5.7.-mAYUp, -mAYUbAn Zarf-Fiil Eki Üzerine	36
2.6.DEDE KORKUT METİNLERİNDE OLUMSUZLUK VE YOKLUK BİÇİMLERİ	37
2.6.1.FİİLLERDE OLUMSUZLUK.....	38
2.6.1.1Geniş Zaman-Şimdiki Zaman.....	38
2.6.1.2.Görülen Geçmiş Zaman.....	42
2.6.1.3.Duyulan-Farkına Varılan Geçmiş Zaman	46
2.6.1.4.Emir Kipi	46
2.6.1.5.İstek Kipi	50
2.6.1.5.1.-mA-(Y)Ayın Şeklinde Kurulanlar	50
2.6.1.6.Şart Kipi	51
2.7.YETERLİLİK FİİLİNDE OLUMSUZLUK	52
2.7.1.Görülen Geçmiş Zaman	52
2.7.2.Geniş Zaman	54
2.7.3.Duyulan-Farkına Varılan Geçmiş Zaman.....	54
2.8.BİRLEŞİK ZAMANLI ÇEKİMLERDE OLUMSUZLUK	54
2.8.1HİKÂYE ÇEKİMİ	54
2.8.1.1Geniş Zamanın Hikâyesi	54
2.8.1.1.1.-mAz Oldı şeklinde Kurulanlar	55
2.8.1.2.Duyulan-Farkına Varılan Geçmiş Zamanın Hikâyesi.....	56

2.8.1.3.Şart Kipinin Hikâyesi.....	56
2.8.2.RİVAYET ÇEKİMİ	56
2.8.2.1.Geniş Zamanın Rivayeti.....	56
2.8.3.ŞART ÇEKİMİ.....	57
2.8.3.1.Geniş Zamanın Şartı	57
2.8.3.1.1-mez olsañ ve –mez olurısañ İle Kurulanlar	57
2.8.2.2.Gelecek Zamanın Şartı	58
2.8.4.KATMERLİ BİRLEŞİK ÇEKİM	58
2.9.FİİLİMSİLERDE OLUMSUZLUK	59
2.9.1.İsim Fiil	59
2.9.2.Sıfat Fiil.....	59
2.9.2.1.-mA(y)An ile Kurulanlar	59
2.9.2.2.-mAz ile Kurulanlar	60
2.9.2.3-mAdUk ile Kurulanlar	60
2.9.3.2.-mA(y)Inca ile Kurulanlar	61
2.9.3.3.-mA(y)Up ile Kurulanlar	62
2.10.EKFiİLLERDE OLUMSUZLUK	63
2.10.1.“Yok” ile Kurulanlar.....	63
2.10.2.“Yokdur” ile Kurulanlar	65
2.11.EKFiİLİN BİRLEŞİK ÇEKİMİ	66
2.11.1.Ekfiilin Hikâyesi	66
2.11.2.Ekfiilin Rivayeti.....	66
2.11.3.Ekfiilin Şartı	66
2.12.İSİMLERDE YOKLUK.....	67
2.13.SIFATLARDA YOKLUK	67
2.13.1.-sUz ile Kurulanlar	67
2.13.2.-mAz ile Kurulanlar	68
2.14.ZARFLARDA YOKLUK	68
2.15.SORU EDATLARINDA OLUMSUZLUK/YOKLUK	68
2.16.EDAT GRUPLARINDA YOKLUK/OLUMSUZLUK	70
2.17.YAPICA OLUMLU ANLAMCA OLUMSUZ OLAN “NE” KULLANIMI	70

2.18.YAPICA OLUMLU ANLAMCA OLUMSUZ OLAN “MI” KULLANIMI	70
III. BÖLÜM	71
EAT DÖNEMİNİN DİĞER ESERLERİNDE OLUMSUZLUK VE YOKLUK BİÇİMLERİ	71
3.1.FİİLLERDE OLUMSUZLUK	72
3.1.1.Geniş Zaman – Şimdiki Zaman	72
3.1.2.Görülen Geçmiş Zaman	75
3.1.3.Duyulan-Farkına Varılan Geçmiş Zaman.....	78
3.1.4.Gelecek Zaman	79
3.1.5.Emir Kipi	81
3.1.6.İstek Kipi.....	84
3.1.7.Şart Kipi	87
3.2.YETERLİLİK FİİLİNİN OLUMSUZU	89
3.3.EKFiİLDE OLUMSUZLUK	91
3.3.1.Geniş Zaman	91
3.3.2.Duyulan-Farkına Varılan Geçmiş Zaman.....	93
3.3.3.görülen geçmiş zaman	94
3.3.4.Şart Çekimi	94
3.4.EKFiİLİN BİRLEŞİK ÇEKİMLERİ.....	94
3.4.1.Duyulan-Farkına Varılan Geçmiş Zamanın Şartının Hikâyesi (Katmerli)	94
3.4.2.Duyulan-Farkına Varılan Geçmiş Zamanın Şartı	95
3.5.BİRLEŞİK ZAMANLI ÇEKİMLERDE OLUMSUZLUK	95
3.5.1.HİKÂYE ÇEKİMİ	95
3.5.1.1.Geniş Zamanın Hikâyesi	95
3.5.1.2.Duyulan -Farkına Varılan Geçmiş Zamanın Hikâyesi.....	96
3.5.1..İstek Çekiminin Hikâyesi.....	96
3.5.1.4.Şart Çekiminin Hikâyesi.....	97
3.5.2.RİVAYET ÇEKİMİ	98
3.5.2.1.Geçmiş Zamanın Rivayeti	98
3.5.3.ŞART BİRLEŞİK ÇEKİMİ.....	99
3.5.3.1.Geniş Zamanın Şartı	99
3.5.3.2.Görülen Geçmiş Zamanın Şartı	100

3.6.FİİLİMSİLERDE OLUMSUZLUK	101
3.6.1.İsim Fiiller	101
3.6.2.Sıfat Fiiller	102
3.6.3.Zarf Fiiller	104
3.7.İSİMLERDE YOKLUK.....	106
3.8.SIFATLARDA YOKLUK	107
3.9.ZARFLARDA YOKLUK	109
3.10.SORU CÜMLELERİNDE OLUMSUZLUK	111
3.11.EDAT VE EDAT GRUPLARINDA OLUMSUZLUK.....	112
IV.SONUÇ.....	115
V.KAYNAKÇA.....	118

0. GİRİŞ

Olumsuzluk ve yokluk biçimlerinin Türk dilinin her döneminde kullanıldığı bilinmektedir. Çalışmamızın temelini oluşturan Dede Korkut metnindeki ve diğer Eski Anadolu Türkçesi Dönemi eserlerindeki olumsuzluk ve yokluk biçimlerine değinmeden önce konunun daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle günümüz Türkiye Türkçesinde olumsuzluk ve yokluk biçimlerinin nasıl oluştuğuna, metinlerde nasıl kullanıldığına, hangi eklerin, hangi kelimelerin, hangi edat ve edat gruplarının olumsuzluk ve yokluk ifade ettiğine bu bölümde değinilmeye çalışılacaktır. Ayrıca fiillerin kişilere göre olumsuzluk eki ile birlikte kullanılan çekimlerine de yer verilecektir.

0.1.AMAÇ

Türkiye Türkçesinin tarihî ve çağdaş dönemleriyle ilgili olarak, günümüze kadar söz dizimi açısından pek çok çalışma yapılmıştır ve yapılmaya da devam etmektedir. Fakat olumsuzluk ve yokluk biçimleri son yıllardaki birkaç eser dışında müstakil olarak ele alınan bir gramer konusu değildir. Söz dizimi çalışmalarında küçük bir bölüm olarak ayrılan ve birkaç örnekle geçirtilen bir konudur. Son yıllarda bu konu üzerinde yapılan tez ve yayınlar görülmeye başlanmıştır.¹

Olumsuzluk ve yokluk; bizim günlük hayatta kullandığımız cümlelerde, okuduğumuz gazete, dergi ve kitaplarda sıkça karşılaştığımız, iyi ile kötüyü, güzel ile çirkini ayırırken kullandığımız kavramlar bütünüdür. Bu kavramlar, bugün nasıl kullanılıyorsa, Türk dilinin tarihi devirlerinde de kullanılmıştır.

Çalışmadaki amacımız, Türkiye Türkçesinden yola çıkarak Dede Korkut metnlerinde ve diğer Eski Anadolu Türkçesi eserlerinde geçen olumsuzluk ve yokluk biçimlerini tespit edilerek sınıflandırılmış ve bakış açımızla değerlendirilmiştir.

¹ Ali Cin, Tarihî Türk Şivelerinde ve Günümüz Oğuz Grubu Şivelerinde Olumsuzluk İfadesi, Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998
Nigar Oturakçı, On Beşinci Yüzyıla Kadar Tarihi Türk Şivelerinde +sIZ/+sUZ, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006
Ferah Ağca, Budist Türk Çevresi Metnlerinde Olumsuzluk ve Yokluk Şekilleri, TKAE, Ankara, 2010 bu çalışmalar dışında müstakil çalışma bulunmamakta olup birkaç makale yer almaktadır.

0.2. YÖNTEM

Eski Anadolu Türkçesi, mevcut eserler ve bu eserler üzerinde yapılan çalışmalar bakımından zengin bir dönemdir. Bu sebeple tüm eserleri taramamız mümkün olmadığı için Eski Anadolu Türkçesini kapsayan XIII. yy.XIV. yy. ve XV. yüzyıla ait önemli şahsiyetlerin eserleri taranmıştır. Tabii ki diğer şairlerin eserlerini göz ardı edemeyiz. Fakat XIII. yüzyılı ele alırken Yunus Emre'den bahsetmeden geçemeyiz. Aynı şekilde XIV. yüzyılı değerlendirirken Garib-nâme ve Süheyl ü Nev-bahâr ele alınmadan geçilemeyeceği fikrinden hareketle bu önemli eserlerin taranması uygun görülmüştür.

Çalışmamızda ilk olarak Dede Korkut metnindeki olumsuzluk ve yokluk biçimleri saptanarak fişlenmiştir. Bu fişlemeler, belirlenen kategorilere uygun olarak sınıflandırılmıştır. Dede Korkut metninde geçen olumsuzluk ve yokluk biçimleriyle bu dönemin diğer eserlerinde geçen olumsuzluk ve yokluk biçimlerini mukayese edebilmek amacıyla yukarıdaki belirttiğimiz özelliklere uygun eserleri bir bütün halinde tarayarak fişledik. Gerekli gördüğümüz yerlerde bu fişlemelerden yararlandık. Asıl amacımız Dede Korkut metnindeki olumsuzluk ve yokluk biçimlerini tespit ve analiz etmek olduğu için bu metinde geçen bütün fişlemeleri tür ve görev bakımından sınıflandırılmış şekilde çalışmamızda yer verdik. Ayrıca Türkçede olumsuzluk ve yokluk biçimlerini de vererek konunun daha kolay anlaşılmasını sağlamaya çalıştık. Mevcut söz dizimi ve gramer kitaplarında bu konu küçük bir bölüm olarak ele alınmış ve birkaç örnekle geçirilmiştir. Biz bunu yeterli görmeyerek bütün zamanlara göre çekimlenmiş fiillerin, birleşik çekimli fiillerin, ek-fiillerin, fiilimsilerin, sıfatların, zarfların, isimlerin(zamirler), edat gruplarının, soru edatlarının olumsuzluk ve yokluk biçimlerine gerek kendi cümlelerimizle gerek edebi metinlerden alıntılar yaparak örnek cümleler vermeye çalıştık.

Çalışmamızda ayrıca Dede Korkut metinleri ve üzerinde çalışan araştırmacılar hakkında bilgi verilmiş olup Eski Anadolu Türkçesi Dönemi ve oluşumu hakkında da bilgi verilmiştir.

0.3.OLUMSUZLUK VE YOKLUK

Olumsuzluk, bütün dillerde mevcut olan bir kavramdır. Ve son yıllarda dilbilim çalışmalarında üzerinde durulan konuların başında gelmektedir. Olumlu olan her şeyin zıttı ile birlikte var olduğu genel kabul gören görüşlerdendir. Yani her düşüncenin, hareketin, cümlelerin, tezadı olduğu belirtilir. Bütün olumlu cümleler, karşıt bir tersinlemeye sahip olduğu gibi her tersinlenen cümle de karşıt bir cümleye sahiptir.

Örnek: Her insan güzeldir. (Olumlu Cümle).

Örnek 2: Her insan güzel değildir. (tersinleme – karşıtsal)

“Dünya üzerinde var olan bir nesne ya da varlık, ancak tezadıyla anlam kazanır ve tanımlanır. Bu anlamda her hangi bir varlığın ya da nesnenin tanımlanabilmesi ya da değer kazanabilmesi, ancak mevcut olmasıyla ilgilidir. Diğer taraftan var olmayan, gerçek karşılığı olmayan herhangi bir nesne ya da varlığı anlamlandırmak, tanımlayabilmek, mümkün değildir. Dolayısıyla gerçek olmayan, yok olan ya da olumsuz olan herhangi bir nesne, varlık ya da kavram ancak gerçek olan ile var olan ileç mümkündür. Bu çerçevede olumsuzluk ya da yokluk ifadeleri; var olan, gerçekliği olan olumlu ifadelerden ya da varlık ifade eden durum ve ifadelerden doğmuştur. Herhangi bir nesne ya da kavramın yokluk ifadesinde ve olumsuzluk şeklinde olabilmesi için mutlaka varlık ve olumluluk karşılığının olması gerekir.”(Ağca,2010:1)

“Olumsuzluk” terimi sadece dilbilimciler tarafından değil ayın zamanda felsefe, sosyoloji, matematik ve mantık vb. bilim dallarının da üzerinde fazlaca durduğu bir kavramdır. Özellikle felsefe ve dildeki varlık ve yokluk tartışmaları çok eskilere dayanmaktadır.

Heraklit, yokluğu anlatırken dönüşüme başvurur. Ona göre; var olan her şey dönüşerek yok olmaktadır. Ve başka şeye dönüşmek, eskisi gibi olmamak bir tür yok oluşturmaktır. Yokluk kavramı üzerinde Parmenides’in “Varlık vardır, yokluk yoktur.” cümlesi çok bilinen ve düşüncelerle tartışılan bir konuyu içerir.

Eflatun, yokluğun göreliliğini bir kavram olduğunu söyler ve ona göre yokluk problemi “mutlak olarak değil, bir şeyin başka şey olması, bulunmayışı ve mahrum oluşu” anlamında. Ele alınır. Aristo ise yokluğun gerçek bir kavram olarak düşünülemeyeceğini, yokluğun “var olanın veya varlığın yokluğu” anlamına geldiğini söylemektedir. Nasıl ki olumluluk ile olumsuzluk birbirinin karşıtı olarak birbirini tamamlıyorsa varlık ve yokluk da birbirinin dayanağı olarak ortaya çıkarlar.

Olumsuzluk ve yokluk kavramlarını dil bilimi açısından farklı açılardan bakılarak sınıflandırmışlardır. Biçim bilim, biçim-söz dizimi, söz dizimi ve anlam dizimi şeklinde genel bir tasnif ortaya koyarak ele alınan bir konudur. Ağca bu konuda şunları belirtir:“Olumsuzluk ifadesinin, dil biliminin doğrudan hangi alanına ait olduğu konusu tartışmalıdır. Zira olumsuzlaştırılmış şekillerin daima bir işaretleyiciye sahip olması olumsuzluğu biçim bilimi ile her bir işaretleyicinin aynı zamanda cümle bağlamında kullanılması ve cümleye tesir etmesi biçim-söz dizimi ve söz dizimi ile olumsuzlaştırılmış ya da olumsuzlaştırılmamış bazı yapıların olumluluk.- olumsuzluk bağlamında farklı anlamlar içermesi de anlam bilimi ile ilgili kılmalıdır. Bu bakımdan bugüne kadar çeşitli dillerdeki olumsuzluk yapıları, dilbiliminin farklı bakış açılarıyla ele alınıp incelenmiş, bazı yapıların ise dilbiliminin hangi alanına ait olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür.” (Ağca,2010,5)

Dilbilimcilerin olumsuzlukla ilgili yaptığı genel tasnif hakkında biraz bilgi sahibi olabilmek için anlam bilimi açısından olumsuzluk, biçim bilimi ve söz dizimi açısından olumsuzluk, standart olumsuzluk terimleri hakkında bilgi sahibi olmamız gerekmektedir.

0.3.1.Anlam Bilimi Açısından Olumsuzluk

Bir kelime ya da cümlenin herhangi bir olumsuzluk eki almadığı halde olumsuz bir anlam ifade ettiği yapılardır. Türkçe gramer kitaplarında bu şekilde yer alan kelime ya da cümleler için “yapı bakımından olumlu, anlam bakımından olumsuz” ifadesi kullanılmaktadır.

Örnek 1: Bir asgari ücretle beş kişilik bir aileye nasıl bakabilirim?

(Bir asgari ücretle beş kişilik aileye bakamam.)

Örnek 2: Bu işi yap da birlikte görelim.

(Bu işi yapamazsınız.)

Örnek 3: Ne saman yiyor ne dama giriyor.

(Her ikisini de yapmıyor.)

Örnek 4: İnsan aç yaşayabilir mi?

(İnsan aç yaşayamaz.)

Örnek 5: O, güzel günler unutulur mu?

(O güzel günler unutulmaz.)

Örneklerde de görüldüğü gibi yapı bakımından cümleler olumlu, anlam bakımından olumsuz şekilde görülmektedir. Kelimelerin ya da cümlelerin anlamında zaten bir olumsuzluk bulunmaktaysa başka bir (ek, edat, kip çekimi vb.) unsur kullanmaya gerek yoktur. Fakat cümlede geçen kelimelerin anlamında olumsuzluk yoksa ve biz bunu yapı bakımından olumlu, anlam bakımından olumsuz yapmak için edat, soru işareti, soru zamiri, soru sıfatı, soru zarfı gibi öğeler kullanırız.

0.3.2.Biçim Bilimi Ve Söz Dizimi Açısından Olumsuzluk

Olumlu yapıdaki bir cümlenin, olumsuz ekler kullanılarak ortaya çıkan şeklidir. Bu kullanılan ekler ön -ek olabileceği gibi son – ek şeklinde de olur.

Olumsuzluk ifade şekli için herhangi bir işaretleyiciye ihtiyaç duyulmamakla birlikte, olumsuzluk ifade şekli için daima sözcük ya da eklerden oluşan işaretleyicilerin bulunması, şeklindeki düşünceden hareket eden dil bilimi araştırmacıları, dünya dillerindeki olumsuzluk şeklini biçim bilimi açısından ele alıp sınıflandırmışlardır. Mesela Dahl(1979) dünyadaki dillerde görülen biçim bilimsel olumsuzluğu dört kısma ayırmıştır: 1-Ön – eklerle yapılan olumsuzluk 2.Son – eklerle yapılan olumsuzluk 3. Vezne /ölçüye bağlı olumsuzluk 4.İndirgeyici olumsuzluk (Ağca,2010,11)

Biçim bilimi ve söz dizimi açısından fiiller ve cümleler kullanılan eklerin yanı sıra olumsuzluk bildiren edatlar ve isimlerle de yapılabilmektedir.

0.3.3.Standart Olumsuzluk

Fiil olumsuzluğu olarak da bilinir. Fiillere eklenerek olumsuzluk belirten öğeler vasıtasıyla olumsuzluk gerçekleşir. Bütün dillerde var olan fiillerin olumsuzluk şeklinin olduğu bilinmektedir.

Dil biliminde “standart olumsuzluk” tanımı ilk defa Payne (1985) tarafından kullanılmıştır. Herhangi bir olumsuzluk şeklinin standart olumsuzluk olarak tanımlanabilmesi için, cümlenin çekimli bir fiil olarak tanımlanabilmesi için, cümlelerin çekimli bir fiile eklenmiş ya da çekimli bir fiilin yanındaki işaretleyici tarafından olumsuzlaştırılmış olması gerekmektedir. Mesela İngilizcede, standart olumsuzluk

stratejisi olarak yardımcı fiilden sonra ilave edilen not yapısı, standart olumsuzluk işaretleyicisi olarak tanımlanmaktadır. (Ağca,2010,11)

Fiillerde olumsuzluk, söz dizimi ve gramer çalışmalarında sürekli yer almaktadır. Çünkü fiilin anlamının olumlu ya da olumsuz oluşu, bir bütünü oluşturan cümlelerin belirleyicisi konumundadır. Fiilin olumsuz oluşu, cümledeki diğer öğeleri de etkilemektedir. Fiillerdeki olumsuzluk kadar üzerinde fazla durulmasa da fiil olmayan kelime ve edatlarda da olumsuzluk araştırmacılar tarafından incelenmektedir.

Ele aldığımız bu kısımda olumsuzluk ve yokluk terimlerini açıklayarak dilbilimcilerin kullanmış oldukları olumsuzluk ve yokluk terimleri hakkında genel bir bilgi ortaya koymaya çalıştık. Sonuç olarak son yıllarda olumsuzluk ve yokluk biçimleri üzerinde araştırmaların arttığını ve bu konu üzerinde müstakil çalışmaların ortaya çıkmaya başladığını görmekteyiz.

0.4.TÜRKÇEDE OLUMSUZLUK VE YOKLUK

Olumsuzluk, bütün dillerde var olan bir kavramdır. İnsanlar, duygu ve düşüncelerini ifade ederken olumlu ve olumsuz yapıları birlikte kullanmaktadırlar. Duygu ve düşüncelerimizi daha etkili anlatabilmek ve aktarabilmek için zıtlıklardan ve olumsuzluklardan yararlanırız.

Olumsuzluk sağlayan ek ve yapılar dillere göre farklılık göstermektedir. Türkçedeki olumsuzluk belirten ekler ile İngilizcedeki olumsuzluk belirten ekler, oluşum şekilleri ve bulunduğu konum bakımından birbirinden farklıdır. Çünkü Türkçe cümle dizilişiyle, İngilizce cümle dizilişi farklıdır. Bilindiği üzere; Türkçenin cümle dizilişi: özne + nesne + tümleç + yüklem şeklinde devam ederken, İngilizcenin cümle dizilişi subject(özne) + verb(eylem) + objcet(nesne) şeklinde devam etmektedir. Durum böyle olunca da olumsuzluk görevi yapan ekin bulunduğu konum farklılık göstermektedir. Türkçede fiiller, devrik cümleler haricinde sonda bulunduğu için fiillere gelen olumsuzluk ekleri de cümlelerin sonunda yer almaktadır.

Örnek: I did not like chocolate .(S + V + O)

“Ben çikolata sevmem.” Şeklindeki örnek de bunu kolaylıkla görebiliriz.

Türkçede olumsuzluk konusu üzerine yapılan çalışmalarda olumsuzluk belirten ek ve kelimelerin sınıflandırılmasında farklı yaklaşımlar vardır. Nadir İLHAN, “Türkçede Olumsuzluk” adlı makalesinde olumsuzlukları iki şekilde gruplandırmıştır:

- 1) Eklerle olumsuzluk
- 2) Kelimelerle olumsuzluk şeklinde bir tasnif ortaya koymuştur.
Ağca (2010) eserinde olumsuzluk ve yokluk şekillerini ayrı ayrı ele almıştır.
 1. Fiillerde olumsuzluk.
 2. İsim öbeklerinde / cümlelerinde olumsuzluk.
 3. İsimlerde yokluk şekilleri, isim öbeklerinde/cümlelerinde yokluk şekilleri şeklinde bir sınıflandırma yapmıştır.

Biz, burada yukarıda bahsedilen her iki çalışmadan da yararlanarak ayrı bir tasnif ortaya koymaya çalıştık.

1. Fiillerde olumsuzluk
2. İsimlerde yokluk / olumsuzluk
3. Sıfatlarda yokluk / olumsuzluk
4. Zarflarda yokluk / olumsuzluk
5. Fiilimsilerde olumsuzluk
6. Ek fiillerde olumsuzluk
7. Soru ve cevaplarda olumsuzluk
8. Edat ve edat gruplarında olumsuzluk

I.BÖLÜM

TÜRKÇEDE OLUMSUZLUK VE YOKLUK BİÇİMLERİNİN KULLANIMI

Bizim çalışmamızı oluşturan temel kısım, Dede Korkut metinlerinde ve dönemin diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde geçen olumsuzluk ve yokluk biçimlerini ele almak olduğu için bu kısımda sadece Türkçedeki olumsuzluk ve yokluk belirten yapılar üzerinde kısaca açıklama yapılarak edebi metinlerden ve kendi cümlelerimizden oluşan örnekler vermeyi uygun gördük. Böyle bir bölüme yer vermemizin temel amacı ise gramer kitaplarında sadece birkaç örnek verilerek bu konunun önemsizlenmesi ve detaylı olarak dikkate alınmamasıdır.

1.1 FİİLLERDE OLUMSUZLUK

1.1.1. Duyulan –Farkına Varılan Geçmiş Zaman²

Günümüzde kullanılan duyulan-farkına varılan geçmiş zaman eki –mİş/-mUş şeklindedir. Eski Türkçede ve Batı Türkçesinde ekin sadece –mİş şeklinde olan düz şekli mevcuttur. İlerleyen sayfalarda Eski Anadolu Türkçesi ve Dede Korkut metinleriyle ilgili örneklerde bu açıkça görülmektedir. Osmanlı Türkçesinin son dönemlerine doğru düz ve yuvarlak ünlü şekli günümüzdeki gibi kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Bu zamanın, menfi eki olarak bilinen –mA ile birlikte çekimlenmiş şekli aşağıdaki gibidir:

Basında yer alan son haberleri **duymamışım** (Teklik 1.Kişi)

Dün yapılan halı saha maçına zamanında **gitmemişsin** (Teklik 2.Kişi)

Arkadaşının aldığı hediyeği pek **beğenmemiş** ama bu durumu o anda hiç belli **etmemiş** (Teklik 3.Kişi)

“Neden acaba bunları hiç **konuşmamışız**³daha önceleri?”(Çokluk 1.Kişi, Sevdalinka)

“Onu hiç adam yerine **koymamışsınız**.” (Çokluk 2.Kişi, Adı Aylin)

“Ona korkunç haberi **vermemişler**.”(Çokluk 3.Kişi, Füreya)

1.1.2. Görülen Geçmiş Zaman

Günümüz görülen geçmiş zaman eki –dİ,-dU,-tİ,-tU şeklindedir. Günümüzde bu ekin fiille çekime girdiğinde fiildeki konsonantlara göre tonlulaştığı ya da tonsuzlaştığı görülmektedir. Fakat Eski Anadolu Türkçesinde -dİ tonlulaşmış şekliyle kullanılmaktadır.

M. Ergin bu ekin kullanımıyla ilgili şunları belirtmektedir: “Şekil bakımından bildirme, zaman bakımından görülen geçmiş zaman ifade eder. Yani bu ek hareketin görülen geçmiş zamanda ortaya çıktığını haber veren bir şekil ve zaman ekidir. Bu ekin ifade ettiği zamana görülen geçmiş zaman dememizin sebebi hareketin geçmiş zamanda, konuşanın gözü önünde yapılmış olmasıdır. Konuşanın gözü önünde demek

² Bu adlandırmanın detaylarını Gülsevin- Boz,2010,s.64-65’de görebilirsiniz. Bu zaman eki için gramer kitaplarında kullanılan sadece “duyulan geçmiş zaman” ifadesinin bu verilen örnekleri incelediğimizde yetersiz olduğu görülmektedir.

³ Günümüz Türkiye Türkçesi ağızlarında çokluk 1.şahıs ekinin “konuşmamışık, sevmemişik vb.” gibi kullanımları da bulunmaktadır. Yapılan ağız çalışmalarında bu gözlenmektedir.

konuşanın gözü, bilgisi, şuuru demektir. Yani geçmişte olan bir hareket bizim önümüzde olmuşsa o hareketi ifade için görülen geçmiş zaman ekini kullanırız.”(Ergin,2000,298)

Bu ekin olumsuzluk ekiyle birleşerek çekime girmiş şekli aşağıdaki gibidir.

Sabah geç uyandığım için bugünkü ilk derse **gitmedim** (Teklik 1.Kişi)

“O kızla neden evlenmeyi **kabul etmedin** Stejo”(Teklik 2.Kişi, Ekmek Kavgası)

Aşırı yağmurdan dolayı bugün okula gelmedi.(Teklik 3.Kişi)

“Bizde **işitmedik** Beyim kusura kalma!” (Çokluk 1.Kişi, Hanımın Çiftliği)

“Bana cevap **vermediniz**.” (Çokluk 2.Kişi, Sevdalinka)

“ Plajdan akşama doğru çıktıklarında, evlerine **gitmediler**.” (Çokluk 3.Kişi, Füreya)

1.1.3.Geniş Zaman

Türkçede bugün kullanılan geniş zaman ekleri –r/-Ar şeklindedir. Eski Anadolu Türkçesinde ise -ur/-ür şekilleri geniş ve şimdiki zaman için kullanılmaktadır.

Geniş zaman anlamsal olarak fiilin her zaman ortaya çıkacağını ve sürekli yapılacağını göstermektedir. Olumsuzluk ekiyle çekime girdiğinde iş, eylem ve hareketin gerçekleşmeyeceğini anlarız. Genel olarak o kişinin bu eylemleri yapmadığını ve bu eylemlerden hoşlanmadığını çıkarabiliriz. “sevmem, hoşlanmaz, yüzmey vb.” örneklerinde olduğu gibi genel bir anlam ifade edilmeye çalışılır.

Olumsuzluk eki kullanılarak oluşturulan geniş zaman çekiminde M. Ergin’in de belirttiği gibi çok farklı bir durum görülmektedir. Geniş zaman için kullanılan olumsuzluk eki teklik ve çokluk 1.kişilerde -ma/-me iken diğer şahıslarda –maz/mez olarak kullanılmıştır. M.Ergin, bu durumla ilgili şunları ifade etmektedir:“Aslında -ma,-me menfi eki ile -z fiilden isim yapma ekinde meydana geldiği açık olan -maz, -mez Türkçede başlangıçtan beri menfi partisip ve dolayısıyla geniş zaman eki olarak kullanılan tek ek hâline gelmiştir. Bu da vurguyu üzerine çeker. Hülâsa, Türkçede menfin fiilin geniş zamanı yoktur, geniş zamanın menfisi vardır. Buna da sebep –maz, -mez menfi partisip ekinin geniş zaman eki haline gelmesidir.”(Ergin,2000,295)

Olumsuzluk ekiyle birlikte geniş zamanın tüm şahıslardaki çekimi aşağıdaki gibi kullanılmaktadır.

Ne kadar para verirlerse versinler bu fabrikaya bir daha adım **atmam**.(Teklik1.Kişi)

Artık piyangodan parayı kazanınca yanımıza **uğramazsın**. (Teklik 2.Kişi)

O, hastalığından dolayı en az bir hafta okula **gelmez**.(Teklik 3.Kişi)

“Anneciğim, bu eve dördümüz birden rahatça **sıgmayız**.”(Çokluk 1.Kişi, Sevdalinka)

“Nedir bu acele, nedir istediğiniz, neden azla **yetinmezsiniz**?”(Çokluk 2.Kişi, Sessiz Ev)

“Bizden korktukları için **gelmezler**.”(Çokluk 3.Kişi, Sessiz Ev)

1.1.4.Şimdiki Zaman

Şimdiki zaman eki -yor’dur. Bu ek, eylemin içinde bulunulan zamanda gerçekleştiğini göstermektedir.

Türkçede şimdiki zaman ve geniş zaman eklerinin birbirleri yerlerine kullanıldığı görülmektedir. Ve bu durum gramer kitaplarında anlam kayması adı altında işlenmektedir. Fakat bu durum sadece şimdi değil müstakil olarak şimdiki zamanın bulunmadığı Eski Anadolu Türkçesi döneminde de vardır. Şimdiki zaman eki hem geniş zaman eki yerine kullanıldığı gibi aynı zamanda eklendiği fiile bazen gelecek zaman anlamı da katmaktadır. “Yarın size geliyorum.” Örneğinde bunu görmekteyiz.

Olumsuz ekiyle kullanılan şimdiki zaman çekimlerinde de bir geniş zaman ifadesi bulunmaktadır.“Seni sevmiyorum, dondurma yemiyorum, takım tutmuyorum.” Örneklerinde de olduğu gibi arka planda gizli bir geniş zamanın kastedildiği anlatılmaktadır.

Bu zamanla ilgili örneklerimiz şunlardır:

“Ah, neler hissediyorum da tahlil **edemiyorum**.”(Teklik 1.Kişi, Mai ve Siyah)

“Allahım, içerde bir mucize oluyor ve sen beni oraya bırakmıyorsun.”(Teklik 2.Kişi, Sevdalinka)

“Bu kız cinli gibi, bir saniye yerinde **duramıyor**.”(Teklik 3.Kişi, Füreya)

“Peki, niçin onları da burada **okutmuyoruz**?⁴”(Çokluk 1.Kişi, Çalığışu)

“Başınızı döndürüp bu kadın da ne diyor diye bir kere **bakmıyorsunuz** bile.”
(Çokluk 2.Kişi, Kiralık Konak)

“Hı hu... Daha kalem tutmasını **bilmiyorlar**.”(Çokluk 3.Kişi, Ekmek Kavgası)

⁴ Bu örnekte “okutmuyoruz” çekimli fiilin yapıcı olumsuz anlamca olumlu olduğunu görmekteyiz. Ayrıca bu fiilin yukarıda da anlattığımız gibi bir geniş zaman hüviyeti taşıdığı görülmektedir.

1.1.5.Gelecek Zaman

Gelecek zaman eki -acak,-ecek'tir. Eylemin gelecekte yapılacağını ya da yapılmayacağını bildirmektedir.

M.Ergin gelecek zaman eki için şunları belirtmiştir:“-acak, ecek eki Türkçede sonradan ortaya çıkmış yeni bir ektir. Eski Anadolu Türkçesinin sonlarında görülmeğe başlamış, önce yalnız partisip eki olarak kullanılmış, sonra devre sonunda Osmanlıcaya aynı zamanda gelecek zaman çekim eki olarak geçmiştir. Osmanlıca ile Türkiye Türkçesinin tek gelecek zaman ekidir. Nereden geldiği belli değildir. İki heceli yapısı ile bir birleşmeden doğduğu hissini vermektedir. -ıcağ,-icek gerundiumu ile de bir ilgisi olabilir. Önce Eski Anadolu Türkçesinin sonları ile Osmanlıcanın başlarında -açak,-ecek şeklinde ç'li idi. Osmanlıca içinde c'li olmuştur.”(Ergin,2000,303)

Eski Anadolu Türkçesinde çok görülen gelecek zaman eki olarak -ısar,-iser kullanılmıştır. Olumsuz gelecek zaman çekimi gel-me-y-iser-ler, bul-ma-y-ısar vb. şeklinde görülmektedir.

Gelecek zamanın günümüzdeki olumsuz çekimindeki kullanımları şu şekildedir:

“En düşkün bir zamanımda bana yardım ettiniz, bunu **unutmayacağım**.” (Teklik1.Kişi, Çalığışu)

“Sen de buralarda bir daha hiç **görünmeyeceksin**.”(Teklik 2.Kişi, Ekmek Kavgası)

“Eğer gerçekten hamile ise Sabahattin'den **ayrılmayacak**.”(Teklik 3.Kişi, Füreya)

“Kibre ve gurura **kapılmayacağız**.”(Çokluk 1.Kişi, Sevdalinka)

Artık bugünden itibaren siz bu toplantıya **katılmayacaksınız**. (Çokluk 2.Kişi)

“Sırplar, Slovenya fiyaskosundan sonra moral bulmak için rahat **durmayacaklar**.”

(Çokluk 3. Kişi, Sevdalinka)

1.1.6.Gereklilik Kipi

Bu ek, yalnız şekil ifade eden bir ek olup içerisinde herhangi bir zaman eki barındırmamaktadır. Türkçede sonradan ortaya çıkan gereklilik için -malı,-meli kullanılmaktadır.

Gereklilik ekinin olmadığı devirlerde gerekliliği belirtmek için -sa gerek ve gerek ifadeleri kullanılmaktadır. Bu kullanımlar Eski Anadolu Türkçesi döneminde ve Dede Korkut metinlerinde de görülmektedir.

Olumsuzluk ekiyle birlikte kullanılan gereklilik kipi çekiminin tüm şahıslarda kullanımı aşağıda verilmiştir.

Notlarımı yükseltmek için düzenli olarak ders çalışmayı ihmal **etmemeliyim**.

(Teklik 1.Kişi)

Ticaret hayatında bilmediğin işlere gözün kapalı **girmemelisin**.(Teklik 2.Kişi)

“Kanunun kestiği parmak **acımamalı**.”(Teklik 3.Kişi, Hanımın Çiftliği)

Küreselleşen dünyada kimyasal atıklarla çevremizi **kirletmemeliyiz**.(Çokluk1.Kişi)

“Onu stresli ortamlardan uzak tutmalı, asabilesmesine imkân **vermemelisiniz**.”

(Çokluk 2.Kişi, Füreya)

Köyün civarına yapılması planlanan nükleer santrale karşı köy sakinleri sessiz **kalmamalılar**.(Çokluk 3.Kişi)

1.1.7. İstek Kipi

Gereklilik kipinde olduğu gibi bu ek de sadece şekil ifade etmekte olup bünyesinde zaman eki bulundurmamaktadır.

İstek eki -a/-e'dir. İstek kipi ve emir kipi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Adlandırma konusunda tam bir uzlaşma yoktur. Gramer kitaplarımızda emir-istek kipi olarak da değerlendirilmektedir.

İstek kipinin olumsuzluk ekiyle birlikte bugünkü kullanımı şu şekildedir:

“Öyle omuz silktiğini **görmeyeyim** bir daha.”(Teklik 1.Kişi, Füreya)

“Güneşe karşı filan işemiş **olmayasın**?” (Teklik 2.Kişi, Ekmek Kavgası)

“Cahil oğlan, uygunsuz işlere katışır, kötü mötü bir yerlere gider mider, baştan maştan çıkar Allah **vermeye**...”(Teklik 3.Kişi, Ekmek Kavgası)

Onun düzenleyeceği partiye **gitmeyelim**.(Çokluk 1.Kişi)

Sebepsiz yere hiç kimseye körü körüne **bağlanmayasınız**.(Çokluk 2.Kişi)

Eşitsizlik, adaletsizlik ve haksızlık karşısında **susmayalar**.(Çokluk 3.Kişi)

1.1.8. Emir Kipi

Emir ekleri, eklendiği eylemin emirle yapılmasını belirten eklerdir. Diğer fiil çekimlerinden farklıdır. Çünkü kişilerin çekiminde ayrı ekler kullanılır.

Emir ve istek kiplerinin ayrımı konusu gramer kitaplarında farklı farklı ele alınmaktadır. Ve çoğu zaman da birbirlerinin yerlerine kullanılmışlardır. Birinci şahıs çekimlerinin Türkiye Türkçesinde kullanımı yaygın değildir.

Gerek Osmanlıca gerek Türkiye Türkçesinde kullanıstan düşmüş olan birinci şahısların yerlerinin boş kaldığı zannedilmemelidir. Batı Türkçesinde başlangıçtan bugüne kadar istek fonksiyonu için altı şahısta var ola gelmiştir. Yalnız birinci şahıslar asıl istek şekillerini kaybetmiş ve yerlerini istek fonksiyonunda başka bir çekim şekline bırakmışlardır. Bu çekim şekli emirdir.(Ergin,2000,311). Fakat bu görüş bazı kaynaklarda “kişinin kendi kendine emir veremeyeceği” görüşünden hareketle karşı çıkmıştır. İstek ve Emir kipi meselesi tam olarak aydınlatılamamıştır. Ve Gramerler kitaplarında sadece eklerin şekilleri ve genel özellikleri verilmektedir. Gülsevin, “Eski Türkiye Türkçesinde “İstek Kipi” Üzerine” adlı makalesinde gramer kitaplarındaki kiplerin ele alınışı konusunda şunları belirtir:”Kaldı ki, henüz Türkiye Türkçesi (=TTk.) gramerlerinde ki zaman ve kiplerde, doyurucu açıklama ve sınıflandırmalara kavuşturulmuş sayılamaz.”

Emir Kipinin olumsuzluk ekiyle birlikte çekimi şöyledir:

“O nasıl laf, terbiyesizlik **etme**.”(Teklik. 2.Kişi, Adı Aylin)

Bu günden sonra bu sekreter benim ofisime uğramasın.(Teklik. 3.Kişi)

“Size şimdiden söylüyorum; rica ederim, benim işlerime karışmayınız.”(Çokluk 2.Kişi, Kiralık Konak)

“Varsın bizi görmezliğe gelip **selamlamasınlar**, varsın kapıları açmasın, etrafımızda pervane olmasınlar.”(Çokluk 3.Kişi, Füreya)

1.1.9.Şart Kipi

Şart eki –sa,-se olup sadece şekil ifade eden, zaman ifadesi belirtmeyen tasarlama kiplerimizden biridir. Vurguyu daima üzerine çeken bu ek bazen istek anlamında da kullanılmıştır.“Yarın, yağmur yağmasa keşke.”Cümlesinde kullanılan şart ekinin istek manasında kullanıldığını görmekteyiz.

Bugün olumsuzluk eki kullanılarak oluşturulan şart çekimi şöyledir:

“**Söylemesem** ben suçlu düşecektim?”(Teklik 1.Kişi, Ekmek Kavgası)

“Sen **söylemesen** de yapacağımı bilirim ben!”(Teklik 2.Kişi, Hanımın Çiftliği)

Sevse de **sevmese** de ben onu her daim seveceğim.(Teklik 3.Kişi)

“Nehir, **savaşmasak**⁵ bile her sabah kıpkırmızı olacak Turtko, çünkü güneş, insanlar yaşadıkça, her sabah doğmaya devam edecek ve ışıkları suyu o renge boyayacak.” demişti Dyed.”(Çokluk 1.Kişi, Sevdalinka)

“Olabilir, ama sen ve Valerie istesenez de **istemeseiniz** de ben Aylin’le evleniyorum.(Çokluk 2.Kişi, Adı Aylin)

“Eski şaşaalı hayatlarını **sürdürmeseler** bile kimseye muhtaç olmadan yaşaya bilirlerdi.”(Çokluk 3.Kişi, Füreya)

1.2.BİRLEŞİK ZAMANLI ÇEKİMLERDE OLUMSUZLUK

1.2.1.Hikâye Çekimi

Emir kipi dışında bütün fiillerin hikâye çekimi bulunmaktadır. Diğer bütün kiplerin olumsuzluk bildiren ekle çekimlenmiş örneklerine yer verdik. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu şekilde olumsuzluk bildiren örneklere yer vermemizin sebebi detaylıca bir örneklemenin gramer kitaplarında yer almamış olmasıdır.

Ergin, hikâye çekimi için şunları söylemektedir: “Birleşik çekimin hikâye şekli asıl fiil kipinin gösterdiği hareketin görülen geçmiş zamanda cereyan etmiş olduğunu bildirir. Bu çekim konuşanın geçmiş zamanda gördüğü hareketleri hikâye etmek için, anlatmak için kullanacağı fiil şeklidir. Asıl fiil kipleri ile i- fiilinin görülen geçmiş zamanının veya ekleşmiş şeklinin birleşmesi ile ortaya çıkar.” (Ergin:2000,321-322)

Hikâye çekiminin olumsuzluk bildiren -mA ekiyle tüm kiplerdeki çekimi şu şekildedir:

1.2.1.1.Geniş Zamanın Hikâyesi

“Bu işe ben alet olmak **istemezdim**.”(Teklik 1.Kişi, Adı Aylin)

“Bunlardan çekinseydin, **gitmezdin**.”(Teklik 2.Kişi, Yalnızız)

“O gün sadece bir atkı almak için sokağa çıksaydı, bunu **gizlemezdi**.”(Teklik 3.Kişi, Yalnızız)

⁵ Eski Anadolu Türkçesinde birinci çokluk için –vuz,-vüz kullanılırken bugün onun yerine –k eki kullanılmaktadır.

“Bu ücra mahallerde ilgi çeksek bile, kimseyi **telaşlandırmazdık**.(Çokluk 1.Kişi, Masumiyet Müzesi)

“Hanı siz bu dizileri **seyretmezsiniz?**”(Çokluk 2.Kişi, Adı Aylin)

“Dinlerine bağlı sofular, disiplinlerini kaybetmemek için, asla içki **içmezlerdi**.”
(Çokluk 3.Kişi, Sevdalinka)

1.2.1.2.Şimdiki Zamanın Hikâyesi

“El ele ne kadar uzun kaldığımızı bilmiyordum.”(Teklik 1.Kişi, Adı Aylin)

“Sen de sevmiyordun onu, söylediler, biliyorum, alakanı kesmişsin, memnun oldum.”(Teklik 2.Kişi, Yalnızız)

“Canan’ın hayali gözlerinin önünden bir türlü gitmiyordu.”(Teklik 3.Kişi, Canan)

“Farklılıklarımızı ön plana çıkarmak **istemiyorduk**.”(Çokluk 1.Kişi, Sevdalinka)

Sınavda tabi ki başarısız olursunuz; çünkü dersimi **dinlemiyordunuz**.(Çokluk 2.Kişi)
Aşırı gürültü nedeniyle birbirlerini **duymuyorlardı**.(Çokluk 3.Kişi)

1.2.1.3.Görülen Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Bayram dolayısıyla geçen hafta dükkânı **açmadıydım**.(Teklik 1.Kişi)

Hasta olduğun için son derse **gelmediyin**, çok iyi hatırlıyorum.(Teklik 2.Kişi)

Gece geç vakitlere kadar uyuyamadığından dolayı sabah erken **kalkamadıydı**.
(Teklik 3.Kişi)

Şimdiye kadar böylesine şirin ve güzel bir kedi **görmediydik**.(Çokluk 1.Kişi)

Oldum olası siz beni hiç **sevmediydiniz**, ben bunu hep hissettim.(Çokluk 2.Kişi)

Bana çok kızmışlardı; çünkü başıma gelenleri **duymadıydılar**.(Çokluk 3.Kişi)

1.2.1.4.Duyulan-Farkına Varılan Geçmiş Zamanın Hikâyesi

“Ama sana kalk da onun evine taşın hiçbir zaman **dememiştin**.”(Teklik 1.Kişi, Adı Aylin)

“Bana hayır **dememiştin** o zaman.”(Teklik 2.Kişi, Adı Aylin)

“Mişel’in canının sıkıldığı Leyla’nın gözünden **kaçmamıştı**.”(Teklik 3.Kişi, Adı Aylin)

“Bu yüzden kimselere haber **vermemiştik**.”(Çokluk 1.Kişi, Füreya)

“Bana sürgün şartlarından hiç söz **etmemiştiniz**.”(Çokluk 2.Kişi, Adı Aylin)

“Onlar **söylememiştiler** öldüğünü, görünce anladım, ama kimseye de söylemedim ölüm sözünü.”(Çokluk 3.Kişi, Sessiz Ev)

1.2.1.5.Gelecek Zamanın Hikâyesi

“Gelecek hafta Şükrü Paşalar’ın konağına **gidemeyecektim.**”(Teklik1.Kişi,Sessiz Ev)

“Karını ve çocuğunu nasılsa **kurtaramayacaktın.**”(Teklik 2.Kişi, Sevdalinka)

“Belki bıkaçak ve hiç ona fedakârlık etmeyecekti.”(Teklik 3.Kişi, Canan)

Bu toplantıya belki de hiç **katılmayacaktık.**(Çokluk 1.Kişi)

Bağlanmayacaktınız hiç öyle birbirinize sımsıkıca...(Çokluk 2.Kişi)

“Birkaç ay sonra çıkacak olan vahşi savaşta birbirlerini acımasızca yerlerken bile, onları birleştiren ortak umudu hiç **kaybetmeyeceklerdi.**”(Çokluk 3.Kişi, Sevdalinka)

1.2.1.6.Şart Çekiminin Hikâyesi

“Keşke ölseydim de yapılanları **görmeseydim.**”(Teklik 1.Kişi, Sevdalinka)

“Öteki küpemi **kaybetmeseydin** bunu getirmezdin.”(Teklik 2.Kişi, Masumiyet Müzesi)

“Eğer, bütün bunları başıma **getirmeseydi** o kız, belki de bende, hayatta kravatlı bir bahçıvan olmaya, ya da dükkânı kendinin bir berber olmaya razı olurum.”

(Teklik 3.Kişi, Sessiz Ev)

“Aylin seninle evli **olmasaydık**, senin sosyal yönünden faydalanmasaydım, ne kadar iyi bir psikolog olursam olayım, bunca hasta edinebilmeme imkân yoktu.”

(Çokluk 1.Kişi, Adı Aylin)

“Hatta düşünüyorum da, keşke bu kadar çok **içmeseydiniz** zamanında, böyle tıkanmayacaktınız şimdi.”(Çokluk 2.Kişi, Füreya)

Olaya yerinden **kaçmasaydılar** bu kadar fazla ceza almayabilirlerdi.(Çokluk 3. Kişi)

1.2.1.7.İstek Kipinin Hikâyesi

“Keşke ona bu kadar iyilik **yapmayaydım.**” diyerek serzenişte bulundu.(Teklik 1.Kişi)

Keşke ona bu kadar yüz **vermeyeydin.**(Teklik 2.Kişi)

“**Yapmayaydı** aynı hataları” diyerek onu affetmeyeceğini söyledi.(Teklik 3. Kişi)

İftira atan kişilerin adlarını **duymayaydık.**(Çokluk 1.Kişi)

Madem bu kadar yorgundunuz, bugün işe **gelmeyeydiniz.**(Çokluk 2.Kişi)

Sonunda pişman olunacak hataları **yapmayaydılar**.(Çokluk 3.Kişi)

1.2.1.8.Gereklilik Kipinin Hikâyesi

Aynı hatayı bir daha **tekrarlamamalıydım**.(Teklik 1.Kişi)

Yapmış olduğu bu teklifi kabul **etmemeliydin**. (Teklik 2. Kişi)

Kendi istediği gibi davranmalıydı, başkalarının sözünü **dinlememeliydi**.(Teklik 3. Kişi)

Bu kadar yavaş **yürümemeliydik**, belki onlara yetişebilirdik.(Çokluk 1.Kişi)

Bu arabayı almak için çok aceleci **davranmamalıydınız**.(Çokluk 2.Kişi)

Ellerindeki yetersiz sermayeyle böyle bir işe **kalkışmamalıydılar**.(Çokluk 3.Kişi)

1.2.2.RİVAYET ÇEKİMİ

Rivayet çekimi asıl fiilin üzerine i- fiilinin duyulan-farkına varılan zamanının getirilmesiyle oluşturulan birleşik zamanlı çekimdir. Hikâye birleşik zamanlı çekimde de olduğu gibi rivayet çekiminin de emir şekli yoktur.

Olumsuzluk bildiren –mA ekiyle çekime girmiş tüm kipler (emir kipi hariç) örneklendirilmiştir.

1.2.2.1.Geniş Zamanın Rivayeti

Bilmezmişim şairlerin bu kadar acımasız olduğunu ve kelimelerin bu kadar kifayetsiz kaldığını...(Teklik 1.Kişi)

Sıkıntılar, dertler, çileler devamlı olarak devam edince belli bir zaman sonra **üzülmezmişsin** içinde bulunduğun duruma.(Teklik 2.Kişi)

“Eğer Latife de o sıralarda bir zatürre iriyor, olmasa imiş asla bu tavsiyeyi **tutmazmış**”.(Teklik 3.Kişi, Füreya)

Biz görmez, biz sevmez, biz **bilmezmişiz** tüm olup bitenleri.(Çokluk 1.Kişi)

Hayata karşı devamlı ciddi durup hiç **gülmezmişsiniz**.(Çokluk 2.Kişi)

Çok zengin oldukları için eve hiçbir zaman ikinci el eşya, araba vb. satın **almazlarmış**.(Çokluk 3.Kişi)

1.2.2.2.Şimdiki Zamanın Rivayeti

Patrona göre işyerine zamanında **gelmiyormuşum** güya.(Teklik 1.Kişi)

Bir yabancı dil bile **bilmiyormuşsun** nasıl yaşayacaksın o gurbet ellerde.(Teklik 2.Kişi)

Çocuk, babasına hiç **benzemiormuş**.(Teklik 3.Kişi)

Anlattıklarına göre biz onlara yeterince eşit **davranmıyormuşuz**.(Çokluk 1.Kişi)

Duyduğuma göre, yabancı müzik dinlemeyi **sevmiyormuşsunuz**.(Çokluk 2.Kişi)

Hintliler, inançları gereği inek eti **yemiyorlarmış**.(Çokluk 3.Kişi)

1.2.2.3.Gelecek Zamanın Rivayeti

Doktorun söylediğine göre iyileşinceye kadar yatağımdan **çıkamayacağımı**.

(Teklik 1.Kişi)

Baban sana çok kızdı, hafta sonu tatile **gitmeyecekmışsin**.(Teklik 2.Kişi)

Dün beğendiği arabayı **almayacakmış**.(Teklik 3.Kişi)

Nasıl bir saçmalıkta, bundan sonra bazı milli bayramlarımızı okullarda **kutlamayacağımız**.(Çokluk 1.Kişi)

Küçük hanım, odanızdan dışarı **çıkamayacağınız**.(Çokluk 2.Kişi)

Partinin son grup toplantısına **katılmayacaklarmış**.(Çokluk 3.Kişi)

1.2.2.4.Şart Çekiminin Rivayeti

Keşke bu gün evden dışarı **çıkmasaymışım**.(Teklik 1.Kişi)

Önceki araban daha güzeldi, keşke şimdikini **almasaymışım**.(Teklik 2.Kişi)

Küçük yaşta bu işin ucundan **tutmasaymış**, bugünkü refaha ulaşması mümkün değil.(Teklik 3.Kişi)

Bu kitabı **almasaymışız**, makale için gerekli bilgilere ulaşamazdık.(Çokluk 1. Kişi)

Keşke, yemeği **yemeseymişsiniz**; çünkü o bozulmuş olabilir.(Çokluk 2.Kişi)

Eve erken **gelmeseymişler**, yağmura yakalanırlardı.(Çokluk 3.Kişi)

1.2.2.5.İstek Çekiminin Rivayeti

Satmayaymışım o bahçesi güzel olan evi.(Teklik 1.Kişi)

Almayaymışım o kadar pahalı ve kalitesi düşük olan bu bilgisayarı.(Teklik 2. Kişi)

Keşke, o gün bisikletini bana emanet **vermeyeymiş**.(Teklik 3.Kişi)

“Gece geç saatlerde dışarı **çıkmayaymışız**. Belki bu olay başımıza gelmezdi.” dedi.(Çokluk 1.Kişi)

Küfür içerikli filmler **yapmayaymışsınız**, belki daha çok izlenirdiniz.(Çokluk 2.Kişi)
Göle maya **çalmayamışlar**.(Çokluk 3.Kişi)

1.2.2.6.Gereklilik Şeklinin Rivayeti

“Dünya işlerine bu kadar çok **bağlanmamalıymışım**.” derdi hep (Teklik 1.Kişi)
Çıkmamalıymışın yatağından iyileşene dek.(Teklik 2.Kişi)
Kıymet bilmeyenlere fazla değer **vermemeliymiş**.(Teklik 3.Kişi)
Her gördüğümüz sakallıyı hacca gitmiş **sanmamalıymışız**.(Çokluk 1.Kişi)
Makale ya da bilimsel bir yazı yazarken çok uzun cümleler **kullanmamalıymışsınız** anlaşılır olması için.(Çokluk 2.Kişi)
Çocuklar, sağlık için hazır gıda ve gazlı içecekler **içmemelilermiş**.(Çokluk 3.Kişi)

1.2.3.ŞART ÇEKİMİ

Fiil kiplerinin üzerine i-fiilinin gelmesiyle oluşturulan bu birleşik zamanında emir çekimi bulunmamaktadır. Diğer kip çekimlerinin menfi ekiyle kullanımı aşağıda verilmiştir.

1.2.3.1.Geniş Zamanın Şartı

Günde en az iki kere dişlerini **fırçalamazsam**, rahat edemem.(Teklik 1.Kişi)
Emek **vermezsen**, tabi ki karşılığını **alamazsın**.(Teklik 2.Kişi)
Bugünkü maçta **oynamazsa**, takım için çok kötü olabilir.(Teklik 3.Kişi)
Bu yaz tatile **gitmezsen**, senin açısından çok kötü olur.(Çokluk 1.Kişi)
Sağlığınıza dikkat **etmezseniz**, sonucuna katlanırsınız.(Çokluk 2.Kişi)
Bana borç **vermezlerse**, bankadan kredi çekerim.(Çokluk 3.Kişi)

1.2.3.2.Şimdiki Zamanın Şartı

Sana artık tahammül **edemiyorsamm**, sebebi sensin.(Teklik1.Kişi)
Ders **çalışmıyorsan**, pikniğe gidelim bu hafta.(Teknik 2.Kişi)
Araba **çalışmıyorsa**, aküsü bitmiş olmalı.(Teklik 3.Kişi)
Sözünü **dinlemiyorsak** vardır bir bildiğimiz herhalde.(Çokluk 1.Kişi)
Küçük şeylerle mutlu **olamıyorsanız**, hayattan haz almanız güçleşir.(Çokluk 2.Kişi)

Gelmiyorsalar buraya, biz gideriz oraya.(Çokluk 3.Kişi)

1.2.3.3.Görülen Geçmiş Zamanın Şartı

Size sınavda kolay sorular **sormadıysam**, vardır bir sebebi.(Teklik 1.Kişi)

Eğer **uyumadıysan** mesajlarıma cevap ver.(Teklik 2.Kişi)

Bu gün okula **gelmediyse**, büyük ihtimal memleketine gitmiş olmalı.(Teklik 3.Kişi)

Bu savaşa **girmediysek**, ülkemizin çıkarları içindir.(Çokluk 1.Kişi)

Şayet tüm riskleri göze **almadıysanız**, bu işe kalkışmayınız.(Çokluk 2.Kişi)

Bu zamana kadar bitirme tezlerini **hazırlamadıysalar** artık bundan sonra yetiştirmeleri mümkün değil.(Çokluk 3.Kişi)

1.2.3.4.Duyulan – Farkına Varılan Geçmiş Zamanın Şartı

Şimdiye dek bu kitabı **okumamışsam** benim tembelliğimdendir.(Teklik 1.Kişi)

Erken kalkmaya **alışmamışsan**, burada çalışman zor.(Teklik 2.Kişi)

Kırk yaşına kadar **çalışmamışsa**, ev ocak sahibi **olmamışsa** o kişiden hayır gelmez.
(Teklik 3.Kişi)

Bu ülkeyi terk **etmemişsek**, ona olan sevdamızdandır.(Çokluk 1.Kişi)

Daha önce bir yakınınızı **kaybetmemişseniz**, bu acıyı anlamanız çok güç.(Çokluk 2.Kişi)

Yemek **yememişseler**, bu gün onlarla birlikte yiyebiliriz.(Çokluk 3.Kişi)

1.2.3.5.Gelecek Zamanın Şartı

Yurt dışına **gitmeyeceksem**, niye yabancı dil öğreniyorum? (Teklik 1.Kişi)

Konuşmaya **gelmeyecekse**, beni oralarda boşuna bekletme. (Teklik 2.Kişi)

Varsın **sevemeyecekse** sevmesin, elden başka ne gelir? (Teklik 3.Kişi)

Madem işe **gitmeyeceksek**, patrona akşamdan haber verelim. Çokluk 1.Kişi)

Bugünden itibaren o uzun boylu, şımarık arkadaşlarınızla **görüşmeyeceksiniz**. (Çokluk 2.Kişi)

Gelmeyecekse, haber versinler ki ona göre plan yapalım.(Çokluk 3.Kişi)

1.3.İSİMLERDE YOKLUK

İsimlerde yokluk genellikle +sIz/sUz ile +Iık/+IUk isimden isim yapma eklerinin birleşmesiyle oluşan yapılarda daha çok karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki örneklerde de bunu görmekteyiz.

Bilgisizlik, her zaman başa bela olmuştur.

Günlerce **işsiz** dolaşmak onu kahrediyordu.

Susuzluk, insan için dayanılması zor olan bir durumdur.

Kararsızlık hiç bu kadar kötü olmamıştı.

Bensiz hiçbir işi beceremezler.

Sensizliğe asla dayanamam.

Sütsüz ve bal olmaksızın sofraya oturmazdı.

Onsuzluk Kerem misali gönlümü yaktı.

Bensizliğe dayanamazsın demiştim sana.

1.4.SIFATLARDA YOKLUK

Sıfatlarda yokluğu sağlayan +sIz/+sUz ekidir. Bu ek, çoğu zaman gramer kitaplarında ve dersane kitaplarında olumsuzluk bildiren sıfat eki olarak anlatılır. Fakat ekin eklendiği kelimedeki oluşturduğu anlama bakacak olursak olumsuzluktan ziyade bulunmama ve yokluk ifadelerinin anlatılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu konuyla ilgili Münir Erten'in “+sIz Eki Olumsuzluk Eki Midir?” Adlı makalesinde daha detaylı bilgi edinebilirsiniz.

Verilen örnekler şunlardır:

Akılsız başın derdini ayaklar çeker.

Asılsız haberler yüzünden başı belaya girdi.

Sensiz hayat yerin dibine batsın.

Hiç kimse toplantıya katılmayarak yönetimi protesto etti.

Hangi günümüz güzel geçti ki bu dünyada.

Şunun şurasında **kaç** saat ömrü kaldı ki, şu renkli ve yalnız uçan kelebeğin.

Kaç seneler geçti dönen yok seferinden.

(Son üç cümle yapıcı olumlu fakat anlamca olumsuz olan sıfatlar için örneklendirilmiştir.)

Bitmez tükenmez parası ve pulu vardı.

Keşke **ölümsüz** güç iksirini bulabilseler de sevdiklerimizle daha çok yaşasak.

Sonsuz merhamet ve **sonsuz** sevgi sahibiydi.

Etrafımızda **sayısız** nimetler olmasına rağmen biz hala mutlu olamıyoruz.

(Son dört cümle yapıca olumsuz fakat anlamca olumlu olan sıfatlar için örneklendirilmiştir.)

1.5.ZARFLARDA YOKLUK

Savaş bölgelerindeki sivil vatandaşlar **acımasızca** katlediliyordu.

Osmanlı da **destursuzca** haneye girilmezdi.

“**Sessizce** oturun ve dersi dikkatlice dinleyin.

1.6.FİİLİMSİLERDE OLUMSUZLUK

Türkçede bilindiği üzere üç çeşit fiilimsi bulunmaktadır. Her eylemin olumsuzu olduğu için fiilimsilerinde olumsuzluk şekli mevcuttur. Çünkü fiilimsilerde eylem/fiil tabanlı sözcüklerdir.

1.6.1.İsim Fiiller

Uyumamak için sürekli kahve içiyordu.

Onun partiye **gelmemesi beni** üzdü.

Komik olaylara **gülmeyişi** ve ciddi tavırları nedeniyle dikkatleri üzerine çekti.

1.6.2.Sıfat Fiiller

Her zaman mahallede **uslanmaz** bir çocuk olarak bilinirdi.

Ailesinin **bitmez** ve **tükenmez** işleri nedeniyle derslerine yeterince vakit ayıramıyordu.

Sürekli **bitmeyen** dertler onu epeyce yıpratmıştı.

Partide **tanınmadık** simalar olması keyfini fazlasıyla kaçırdı.

1.6.3.Zarf Fiiller

Büyüklerinin fikirlerini **almadan** asla bir işe kalkışmazdı.

Sağına soluna **bakmadan** yola çıkan bisiklet sürücüsü kazaya neden oldu.

Geziye **katılmayarak** çok büyük bir fırsatı kaçırdığını düşündü.

Uyumaksızın sabahlara kadar film izliyor ve müzik dinliyordu.

Babam geç saatlere kadar eve **gelmeyince** herkes telaşlandı.

Çocuk **ağlamadıkça**, mama veren olmaz.

1.7.EKFiİLERDE OLUMSUZLUK/YOKLUK

Ekfiil, isim soylu sözcüklerin cümlede yüklem olduğu durumlarda görülür. Ekfiilin olumsuzluk ve yokluk şekli değil, yok gibi kelimelerle ya da yükleme +sIz/+sUz eki getirilerek oluşturulur.

Olumsuz manada kullanımlarıyla ilgili örnekler verilmiştir.

Ticari hayatta çok başarılı olmama rağmen, okul yıllarında pek başarılı bir öğrenci **değildim**.

“Biliyorsunuz ki ben B... de çok kapalı ve yalnız yaşıyorum. Kimsenin hiçbir şeyine alakadar **değilim**. ” (Çalı Kuşu)

Sokakta gördüğüm adamın üstü başı o kadar esik ve kirliydi ki zannederim cebinde çay içecek kadar bile parası **yoktur**.

Bu hayatta annesinden başka tutunacak kimsesi **yoktu**.

Üç tane dairesi ve iki tane arsası olmasına rağmen nedense hiç arabası **yokmuş**.

Bugünlerde çok **parasız ve pulsuzum**.

1.8.SORU VE CEVAPLARDA OLUMSUZLUK/YOKLUK

Soru cümleleri de bazı durumlarda olumsuzluk ve yokluk belirtmektedir. Yapıca olumlu görünseler de anlamca olumsuz olan bu soru cümleleri günlük dilde çok kullandığımız örneklerdir.

O güzel günler **hiç** unutulur mu?

(O güzel günler **hiç** unutulmaz)

Ulan Türk Amerika’da yapabilir mi?⁶

Yarın sınavınız **yok** mu?

⁶ Söz konusu örnek, Özlem DEMİREL’ in “ Yapıca Olumlu Anlamca Olumsuz Cümleler Hakkında Bir Değerlendirme ” adlı makalesinden alınmıştır. Soru cümlelerinde olumsuzluk genelde yapıca olumlu, anlamca olumsuz şeklinde oluşturulan cümle yapılarıyla karşımıza çıkmaktadır.

Hayır, yarın sınavımız **yok**.

Onunla artık mutlu **değil misin?**

Değilim.

1.9.EDAT VE EDAT GRUPLARINDA OLUMSUZLUK

Türkçede edat ve edat gruplarıyla yapılan olumsuzluklar genelde yapıcı olumlu anlamca olumsuz şeklinde görülmektedir.

1.9.1.Ne... Ne Şeklinde Kurulanlar

Ne saman yiyor **ne** dama giriyor.

Sabahtan beri **ne** gelen var **ne** giden bir türlü siftah yapamadık.

1.9.2.Ne... Ne de Şeklinde Kurulanlar

Onda **ne** akıl kalmış **ne de** fikir.

Ne yemek yiyor, **ne** su içiyor **ne de** bir tek kelime ediyordu.

Geçen günkü kavgadan sonra onda **ne** ağız kalmış **ne de** burun.

Ne ağlıyordu, **ne de** gülüyordu.

Ne babası gibi bir polis, **ne de** annesi gibi bir öğretmen olmak istiyordu.

Ne Akif **ne de** **Oğuz** toplantıya katıldı.

1.9.3.Diğer Edat ve Edat Grublarıyla Kurulanlar

Çok başarılı bir öğrenciydi **fakat** arkadaşlarıyla iletişim kurmakta zorlanıyordu.

Üç gündür aynı sınava çalışmıştı; **ama** istediği sonucu elde edemedi.

Yarın sabah erkenden yanımıza gel, yoksa seni Ankara'ya götürmeyiz.

Üniversiteyi kazanmak için çok çalış; **aksi durumda** sonra çok üzülürsün.

Cimriliğin **bu kadarı da** fazla değil mi?

İşin **doğrusunu** anlatın bana.

Ahmet, çok cana yakın ve merhametli biriydi; **fakat** kimse bunu anlayamamıştı.

Sanki hiçbir şey **olmamış gibi davranıyordu**.

Bütün bu örneklerde de görüldüğü gibi Türkçede -mA , -mAz , - mAdAn, - mAksİzIn,-sİz , -cİk, değil, yok, Ne... Ne, Ne... Ne de, hiç, fakat ancak, yoksa aksi

durumda, asla, henüz, hayır vb. ekler ve kelimelerle olumsuzluk ve yokluk anlamı sağlandığı görülmektedir. Bu olumsuzluk ve yokluk bildiren ek ve kelimelerin kullanımı bazen cümleyi yapıcı olumlu anlamca olumsuz hale getirdiği bazen ise yapıcı olumsuz anlamca olumlu şekle soktuğu görülür.

Evrensel bir dilbilimsel araç olarak kabul edilen olumsuzluk biçiminin Türkçede de farklı şekillerinin ve kullanımların olduğunu örneklerde görmüş bulunmaktayız.

Türkçede olumsuzlukla ilgili detaylı bir çalışmanın olmadığı görülmektedir. Bir kaç tez ve makale dışında bu alanda fazla bir çalışma yer almamaktadır. Gramer kitaplarında ve metin incelemelerinde olumsuzluk ve yokluk şekillerine çok az yer verildiği ya da hiç yer verilmediği görülmektedir. Alan yazınında Türkçede olumsuzlukla ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Olumsuzluk yeni bilgiyi sunmak için kullanılan dilbilimsel bir amaçtır. Bilimsel metinlerin amaçlarından biri de yeni bilgi sunmaktır.⁷ Bu yüzden metinlerdeki olumsuzluk ve yokluk şekilleri ele alınmaya değer görülmektedir.

Türkçede duygu ve düşüncelerimizi daha etkili anlatmak ve yeni bilgiler sunmak için olumsuzluk ve yokluklardan yararlanmaktayız ve bu kullanım insanoğlu var oldukça devam edecektir. Çünkü her dil, bünyesinde olumsuzluk ve yokluk şekilleri bulundurmaktadır. Ayrıca bir kavramın varlığını kanıtlamak için o kavramın yokluğu üzerinden yola çıkarak var olan kavramı anlatmaya çalışırız.

⁷Sevgi ÇALIŞIR, Türkçede Bilimsel Metinlerde Olumsuzluk, Eskişehir, 2007 adlı makalesinde olumsuzluk kullanımının metinlerde nasıl kullanıldığını detaylıca anlatmaktadır.

II. BÖLÜM

2.1.ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

XIII. ve XV. Yüzyıllar arasında, Orta Asya'dan batıya göç eden Oğuzların oluşturduğu ve zamanla gelişerek yazı dili haline gelmiş şekline Eski Anadolu Türkçesi ve bu döneme de Eski Anadolu Türkçesi Dönemi adı verilmektedir. Oğuz şivesinin yazıya geçirilmiş ilk şekli olması bakımından dil tarihimiz için ayrı bir önem arz etmektedir. Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserleri, oldukça sade, temiz ve akıcı bir üsluba sahiptir.

“Eski Anadolu Türkçesi” terimi konusunda araştırmacılar arasında tam bir ittifak yoktur. Bu dönem için farklı adlandırmalar ve öneriler bulunmaktadır.

Ercilasun, bu dönem için şunları belirtir: “Önceden konuşma dili olarak kullanılan Oğuz ağzı, 13.yüzyılda Azerbaycan ve Anadolu’da yazı dili haline gelmiştir. Batı Türkçesi yazı dili, 13.yüzyıldan 15. yüzyıl sonlarına dek Azerbaycan, Anadolu, Irak, Suriye ve Balkanlarda tek yazı dili olarak kullanıldı. Bu döneme araştırmacılar çeşitli adlar vermektedirler. Başlangıçta özellikle bazı Avrupalı bilginler Altosmaniche(Eski Osmanlıca) terimini kullandılar. Türkiye’de Eski Osmanlıca terimi Saadet ÇAĞATAY tarafından kullanıldı. En yaygın terim Eski Anadolu Türkçesi terimidir. 15.yüzyıldaki Balkanlar sahasını içine almadığı için bu terime Faruk Kadri TİMURTAŞ itiraz etti ve 15. Yüzyılın gramerini yazdığı eserinde Eski Türkiye Türkçesi terimini kullandı. Biz Azerbaycan’ı dışarıda bıraktığı için bu terime de itiraz ediyor ve Eski Oğuz Türkçesi terimini teklif ediyoruz. Oğuz Türkçesini yazı dili olmadan önceki dönemine de Ana Oğuz Türkçesi demek yerinde olacaktır. (Ercilasun,2007: 435)

Gülsevin bu dönem için farklı adlandırma öne sürerek şunları aktarır: “X. yüzyıldan itibaren Orta Asya'dan batıya göç eden Oğuzların, XII. yüzyılın sonlarında kendi lehçelerine dayalı olarak Anadolu’da kurup geliştirdikleri edebi yazı diline Eski Anadolu Türkçesi (=EAT) denilmektedir. Bu terim yerine daha önceleri “Eski Osmanlıca” da kullanılmaktaydı. Türkiye Türkçesinin tarihi şeklini temsil ettiğinden, “Eski Türkiye Türkçesi” demek de yaygınlaşmıştır. Belki bu edebi yazı dili için kullanılabileceğimiz en bilimsel ad, “Eski Anadolu Oğuzcası” (ya da Eski Oğuzca demek olacaktır.”(Gülsevin, 2010:1). Günümüzde bu dönem için en çok kullanılan terim, Eski Anadolu Türkçesi’dir.

Anadolu Selçuklular dönemi, Beylikler dönemi, Karakoyunlu ve Akkoyunlular dönemi ile Osmanlı Devletinin ilk dönemini içini alan bu dönemde önemli şahsiyetler yetişmiştir. Bunların önde gelenleri; Yunus Emre, Âşık Paşa, Hoca Mes'ud, Şeyyad Hamza, Ahmet Fakih, Gülşehri, Sultan Veled, Hoca Dehhani, Kadı Burhaneddin, Şeyhi, Ahmed-i Dai, Ahmedi, Hatipoğlu ve Süleyman Çelebi yer alır. Bu dönem içinde ayrı bir önemi olan eser ise Dede Korkut'tur. Dede Korkut metni bizim tezimizin temelini oluşturduğu için eser hakkında ve üzerinde yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir.

Eski Anadolu Türkçesinin yukarıda isimlerini saydığımız önemli şahsiyetlerin eserlerini ele aldığımızda bu dönemin araştırmacılar için zengin bir malzemeyle dolu olduğu görülür. Bu dönem eserlerini inceleyerek XIII. ve XV. yüzyıl arasındaki dönemin dil, kültür, yaşayış, gelenek-görenek, tasavvuf anlayışı, hayata bakış açısı gibi pek çok yönünü öğrenebiliriz.

Çalışmamızın temeli, Dede Korkut metinlerinde geçen olumsuzluk ve yokluk şekillerini tüm ayrıntılarıyla ele almak olduğu için ilk olarak Dede Korkut metinleri hakkında bilgi vermeyi uygun bulduk. Daha sonra üzerinde çalışanlar hakkında bilgi verdikten sonra olumsuzluk ve yokluk biçimlerinin sınıflandırılmış şekline yer verdik.

2.2.DİL, EDEBİYAT VE KÜLTÜREL AÇIDAN DEDE KORKUT

Türk Dilinin üzerinde en çok araştırma ve inceleme yapılan eserlerinden biri haline gelen Dede Korkut; dil, tarih, coğrafya, etnografya, folklor ve kültürel açıdan oldukça önem taşımaktadır.

Eserde kullanılan dil Türkçenin güzelliklerini içten, samimi ve yalın şekilde yansıttığı için günümüze kadar ulaşmış ve günümüzde bile halk arasında kolaylıkla anlaşılabilir bir duru dile sahiptir. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinin genelinde görülen sadelik ve akıcılık bu eserde de mevcuttur. Eski Anadolu Türkçesi devrine ait olan bu eserde “şiiirimsi” yani manzum bir hava vardır. Şiiirdeki gibi bir akıcılığın yanı sıra kulağa hoş gelen cümlelerin adeta bir nakış gibi bilinçli işlendiğini hissettiren sürükleyici bir dile sahiptir. Ayrıca eser günümüz Azeri Türkçesinin özelliklerini de barındırmaktadır.

Dede Korkut Kitabı, Oğuz boyunun hayatını, kültürünü, gelenek ve göreneklerini, savaşlarını, boylar arasındaki çatışmalarını, kahramanlıklarını

vs.hikayeler halinde nakletmektedir. Eserin Dresden nüshasında 12 hikâye, Vatikan nüshasında ise, Dresden nüshasında da yer alan 6 hikâye mevcuttur. Hikâyelerde tekrar edilen kısımlar çok fazladır. Fakat şiir havasında yazıldığı için okuyucuyu pek rahatsız etmemektedir. “Hikâyeler, Türkçe açısından paha biçilmez bir hazine değerindedir. Türkçe ses, ek, kelime ve cümle yapısı bakımından araştırmacıların her zaman ilgisini çeken bir özelliğe sahiptir. Deyimler, mecazlar, atasözleri ve söyleyiş özellikleri açısından da üstün bir özellik gösterir.”(Gülsevin-Boz,2010,15)

İslam Ansiklopedisi Dede Korkut maddesinde, Dede Korkut’un önemi şöyle aktarılır:“Dede Korkut göçebe Türkler’in yüceltip kutsallaştırdığı, bozkır hayatının geleneklerinin ve törelerini çok iyi bilen, kabile teşkilatını koruyan bir Oğuz büyüğüdür. Halkın atası, kabilenin reisi, bilgin, güçlü halk ozanı ve bilge olarak Dede Korkut’un tasviri kitabın başından sonuna kadar tekrarlanır. Hanlar güç durumlarda ona danışırlar. Öğütler veren, yol gösteren, içinden çıkılmaz gibi görünen güçlükleri çözen hep odur. Ali Şir Nevâî, onun Türk milleti arasında büyük bir yeri olduğunu, kendisinden nice yıl önceki ve sonraki birçok şeyi haber verdiğini söyler. O aynı zamanda Kazak- Kırgız bahşılarının piri olarak da tanınmaktadır. Dede Korkut eserde genellikle ozan olarak karşımıza çıkar. Şamanizm kökenli bir menkıbeye göre Korkut adlı bir şaman Kırgız şamanlarına kopuz çalmayı ve türkü söylemeyi öğretmiştir.” denilerek eserde adı geçen Korkut Ata’nın önemine ve görevine değinilmiştir.

Eserde yer alan hikâyelerden Oğuzların teşkilat yapısı, dini, aile bağları, anne sevgisini, anne ve babaya olan bağlılık ve saygıyı, namus, ahlak, dürüstlük kavramlarının önemini, yaşanan göçebe hayat hakkında bilgi, evlilik, düğün ve eğlence hayatlarını kolaylıkla öğrenebiliriz. Hikâyeler, devamlı Oğuzların göstermiş olduğu üstün başarılarla sonuçlanmaktadır. Bu durum bize Oğuzların mücadeleci bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Akına gitmek ve yapılan akınlarda başarı göstermek Oğuz teşkilat yapısı bakımından büyük önem arz etmektedir. Oğuz Beyleri, yaptıkları bu akınlarda zor duruma düştüklerinde kendilerine adeta hızır gibi yetişen Dede Korkut’a danışırlar. Dede Korkut, bir nevi onların ustası ve bilge kişisidir. Dede Korkut, bilge kişiliğinin yanında daha başka hünerleri vardır. Kopuz çalar, destan söyler ve hikâyenin sonunda hikâyenin kimin için düzenlendiğini belirterek hikâyeyi sonlandıran kişidir. Dede Korkut’a bağlılık ve onun sözlerinin Oğuz Beyleri tarafından dikkate alınarak uygulanması, Türk Kültüründeki ataya olan saygı-sevgi ve bağlılığı

göstermektedir. Ata, neslin devamını sağlayan kişi olmakla beraber, yaşam tecrübelerinden yararlanan bir derya olarak görülür. Bu durum günümüz içinde geçerlidir. Çoğumuzun zor durumda kaldığı zamanlarda bilgisine ve tecrübesine güvendiği büyükleri ve akıl hocaları vardır. Buradan hareketle kültürün nesilden nesile aktarıldığını ve günümüzde de yaşatıldığını görmekteyiz.

M. ERGİN, eserinin önsözünde şu cümlelerle Dede Korkut metninin dil, tarih, kültür ve edebiyat bakımından önemini dile getirmiştir: “Türk dilinin en güzel ve en dikkate değer eserlerinden biri olan Dede Korkut Kitabı bir buçuk asra yakın bir zamandan beri bilinmektedir. Eserin varlığı Dresden nüshasının geçen asrın başında ortaya çıkarılması ile anlaşılmış, asrın sonlarından itibaren bu destanî Oğuz hikâyeleri mecmuası devamlı bir inceleme ve araştırma konusu ola gelmiştir. Esere karşı duyulan ilgi metnin tam olarak yapılan nesirlerinden sonra büsbütün artmış, bilhassa yeni harflerle yapılan nesrinden sonra çok genişlemiş ve kuvvetlenmiştir. Bugün Türk Dili, Türk Edebiyatı ve Türk kültürü bakımından Dede Korkut Kitabı sık sık ele alınarak ardı arkası kesilmeyen incelemelere konu olmakta, kendisine karşı duyulan geniş ve kuvvetli bilgi canlılığını muhafaza edip gitmekte ve eserin eldeki nesirleri artık ihtiyacı tam olarak karşılayamaz bir hale gelmiş bulunmaktadır.”(Ergin,2011,XIII).

Son yıllarda araştırmacıların Dede Korkut metnlerine yönelmesinden ve her araştırmacının Dede Korkut metnlerinin farklı ve keşfedilmemiş yönünü ortaya çıkarmasından yola çıkarak Dede Korkut’un bizim için ne kadar önem teşkil ettiğini anlamış bulunmaktayız

2.3.DEDE KORKUT ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR HAKKINDA

Dede Korkut Kitabı’nın iki nüshası vardır. Bunlardan biri olan Dresden nüshası,(Kitab-ı Dedem Korkud âlâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân) H.O.Fleischer tarafından bulunup 1815’te H.F.Von Diez tarafından tanıtılmıştır. Dresden yazmasının Diez tarafından istinsah edilen nüshası Berlin Kraliyet Kütüphanesi’ndedir. İtalyan Türkolog Ettore Rossi, Vatikan Kütüphanesi’nde bulduğu eserin ikinci nüshasını bir makaleyle tanıtmış ve daha sonra inceleme halinde yayımlanmıştır.(Dede Qurgut, Vatikan, 1952) Yurt dışında H.F.Von Diez ve Ettore Rossi’nin yanı sıra V.V. Barthold ile A. Samoyloviç tarafından da çalışmalar yapılmıştır.

Türkiye’de Dede Korkut hakkındaki yazılar, kitabın Türkiye’de ilk neşrinin yapılmasından sonra başlanmıştır. Bu neşir Kilisli Muallim Rıfat tarafından 1916 da Diez’in Berlin kopyasının fotoğraflarına dayanılarak yapılmıştır. (Özsoy,2006,40)

“Orhan Şaik GÖKYAY’ın Dede Korkut (İstanbul, 1938) ismiyle yayımladığı eser, daha sonra Vatikan nüshasındaki fazlalıkları da ekleyerek genişletilmiş yeni incelemesini “Dedem Korkudun Kitabı ”adıyla yeniden yayımlamıştır. (İstanbul,1973)

Muharrem ERGİN, Dresden ve Vatikan nüshalarının tıpkıbasımlarını vererek, Dede Korkut Kitabı I (Giriş -Metin -Faksimile, Ankara, 1958), Dede Korkut Kitabı II (İndeks- Gramer, Ankara,1963) adlarıyla eseri yayımlamıştır.

Saim Sakaoğlu’nun Dede Korkut’la ilgili olarak ortaya koyduğu değerli çalışma, “Dede Korkut Kitabı: İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar” başlığını taşımaktadır. Selçuk Üniversitesi Yaşatma ve Geliştirme Vakfı yayınları arasında yer alan bu eser iki cilt halindedir.

Semih Tezcan’ın Hendrik Boeschoten ile hazırladığı “Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar” adlı çalışma yeni okuma önerileri sunması bakımından ve ayrıca Dede Korkut metinlerini daha iyi yorumlayabilmemiz açısından kayda değer bir çalışma olarak görülmektedir. Bu çalışma, Yapı Kredi Yayınları tarafından neşredilmiştir.

İsmet Cemiloğlu’nun Dede Korkut hikâyeleri üzerine ele almış olduğu “Dede Korkut Hikâyeleri Üzerinde Söz Dizimi Bakımından Bir İnceleme” adlı eser, TDK tarafından neşredilmiş önemli bir gramer çalışmasıdır. Eski Anadolu Türkçesi Döneminin grameri incelenirken gözden geçirilmesi gereken bir eserdir.

Dede korkut üzerine yapılan son çalışma, Sadettin Özçelik’in “Dede Korkut Araştırmalar, Notlar / Dizin / Metin” adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada Özçelik eseri nasıl ele aldığını önsözünde şöyle belirtir: “Bu çalışmamda Dede Korkut’ta geçen bazı cümle, kelime grubu, deyim, kalıpsöz, kelime, ses vb. konular üzerinde durdum. Bunların bir kısmı düzeltme teklifleri, bir kısmı tespitler şeklindedir. Ayrıca. Dilbilgisi yönünden önemli birtakım kalıpsözler, kalıplar, deyimler, yanlış anlam verilmiş kelime veya kelime grupları, eksik veya fazla yazılmış kısımlar üzerinde görüş, düşünce ve tespitlerimi belirttim. Bunun dışında, kullanılışlarla ilgili olarak istatistiğe dayalı tespitlerim de oldu. Çalışmamın sonunda ise, konulara ulaşmakta kolaylık sağlaması bakımından, yaptığım teklif ve tespitlerin bir dizinini verdim.” (Özçelik,2005,9). Dede

Korkut üzerine pek çok çalışma yapıldığını ve yapılmakta olduğunu görmekteyiz. Çalışmamızda Sadettin Özçelik'in eserini esas alınarak okumalarından ve önerilerinden yararlanılmıştır.

2.4.DEDE KORKUT ÜZERİNE SON YILLARDA YAPILAN GRAMER TEZLERİ

1. Reşide GÜRSES, Dede Korkut Gramer-Fiil, Yüksek Lisans, 1992
2. Kerime ÜSTÜNOVA, Dede Korkut Hikâyelerinde Cümleden Büyük Birimler ve Bunların Oluşumunda Tekrarların Rolü, Doktora, 1996
3. Elif AKPINAR, Dede Korkut Kitabının Söz Dizimi, Yüksek Lisans,1997
4. Muharrem DAŞDEMİR, Dedem Korkut Kitabı'nın Söz Dizimi, Doktora,2000
5. Abdullah ÖZCAN, Dede Korkut Hikâyelerinde Sıfat Tamlamaları, Yüksek Lisans,2005
6. Zarife ŞİŞMAN KARAŞAH, Dede Korkut Hikâyelerinde Sıfat-Fiil ve Zarf Fiiller, Yüksek Lisans, 2006
7. Vildan EMRE, Dede Korkut Hikâyelerindeki Fiillerin Birleşim Değerleri, Yüksek Lisans,2008
8. Sedat BALYEMEZ, Dede Korkut Hikâyeleri'nin Metin Dil Bilimsel Yapısı, Doktora,2011
9. Nuh BEKTAŞ, Dede Korkut Hikâyelerinde Anametinsel Dönüşümler, Yüksek Lisans,2012

2.5.ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ OLUMSUZLUK VE YOKLUK İŞARETLEYİCİLERİ

2.5.1.+sUz Eki Üzerine

Türkiye Türkçesinde ünlü uyumlarına bağlı olarak kullanılan bu ek, Eski Anadolu Türkçesi döneminde devamlı ünlüsü yuvarlak şekilde kullanılmıştır.

Eski Anadolu Türkçesi

Akılsuz kâfir

Devletsüz oğul

'ışksuz kişi

Türkiye Türkçesi

ağrısız baş

kedersiz hayat

tuzsuz yemek

Şeklinde kullanımları mevcuttur.

Bu ek için araştırmacıların farklı görüşleri bulunmaktadır. Muharrem Ergin’e göre; bu ek -lı,-li,-lu,-lü ekinin menfisidir. -lı,-li,-lu,-lü eki esas itibarıyla bir nesnede bir şeyin bulunduğunu, -sız,-siz,-suz,-süz eki ise bir nesnede bir şeyin bulunmadığını ifade eder. Bu ek de isimlerden hem sıfat, hem isim olarak kullanılan vasıf isimleri yapar. Esas hususiyeti menfilik ifade etmesidir. Bu yüzden menfi isim yapma eki diye anılır. Bu ekin Eski Anadolu Türkçesinde buyruğinsuz gibi iyelikten sonra kullanıldığı misallerde görülür. Bugün de babamsız gibi nadir kullanışları vardır.(Ergin,2000,160)

Akalın, Eski Türkçenin Grameri’nde bu eki isimden sıfat yapan ekler kategorisinde ele alır. Ve yazuksuz, ağısız, ilgisiz örneklerini verir. (Akalın,2007,48)

Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü adlı çalışmasında “yokluk eki” başlığı altında +sIz/+sUz ekini anlatır.(Korkmaz,2010,243)

Gülsevin de bu ekin üç farklı fonksiyonuna şu şekilde değinir: “a.Yokluk bildiren sıfatlar yapar b.+sUz eki ile türetilen isimler, cümlede zarf görevini üstlenebilirler c.Eklendiği ismin yokluğunu bildiren yeni isimler yapar. (Gülsevin,2011,119)

2.5.1.1+sUz Ekinin İsim Ve Eklerle Kullanımı

2.5.1.1.1İsim+2.Teklik Şahıs İyelik Eki+sUz Eki⁸

Örnek: Tapuñsuz, cemañsuz

2.5.1.1.2.İsim+3.Teklik Şahıs İyelik Eki+sUz Eki

Örnek: didârınsuz, buyruğinsuz

2.5.1.1.3.İsim+Çokluk Eki+sUz Eki

Örnek: gülistânsuz

2.5.1.1.4.Zamir+sUz Eki

Örnek: sensüz, añsuz, bunsuz

2.5.1.1.5.Özel İsim+sUz Eki

Örnek: Şirinsüz, Ferhâdsuz

2.5.1.1.6. İsim+sUZ Eki (Sıfat işlevi)

Örnek: devletsüz, kardaşsuz

⁸ Ahat ÜSTÜNER, Eski Türkiye Türkçesinde –sUz eki, Fırat Üni. Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ,2001 adlı makalesinde +sUz ekinin kullanımıyla ilgili detaylı örnekler vermiştir. Yukarıda yapılan sınıflandırmada bu makaleden faydalanılmıştır.

2.5.1.1.7.İsim+sUz+cA (Zarf işlevi)

Örnek: destursuzca, pervasuzca şeklinde bir kullanıma sahiptir.

Sonuç olarak bu ek, isimden isim yapan ektir. Yokluk, zıtlık, bulunmama gibi anlamlar ifade eden sıfatların oluşumunu sağlamaktadır. Yeni isimlerin oluşumunu sağlamakta ve cümlede bazen zarf görevi görmektedir. Ünlüsü EAT döneminde daima yuvarlak iken günümüzde dört farklı şekli mevcuttur.(+sız,+siz,+suz,+süz) Yaygın olarak yazı dilimizde ve ağızlarımızda kullanılmaktadır.

2.5.2.Degül Kelimesi Üzerine

“Değil” kelimesine ilk olarak Divanü Lügati’t-Türk’te rastlıyoruz. Kaşgarlı Mahmut, değilin Arguca dag/dhag “yok, değil” kelimesinden geldiğini, Oğuzların dag ol sözünü argulardan aldıklarını ve bozarak tegül yaptıklarını söyler. Kelimenin dag ol şekline başka kaynaklarda rastlayamıyoruz.”(Özmen,2010)

Bu kelime, Türkiye Türkçesinde “değil”, Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesinde “degül”, Harezm Türkçesinde “degil, degül” şeklinde kullanılmaktadır.

Ergin, “sona gelen edatlar” içinde bu kelimeyi değerlendirir ve ek için şunları belirtmektedir: “Değil kelimesi Eski Türkçedeki tağ< değil> olumsuzluk edatı ile şahıs zamiri menşeli çekimin -ol <-dır,-dir> bildirme ekinden türemiştir. Tağ ol-dağ ol, tegül-degül şekline gelmiş. Eski Anadolu Türkçesinde ve Osmanlıcada uzun zaman degül şekli kullanıldıktan sonra bugünkü değil şekline geçilmiştir. Tegül, tügil, degül, değil’e karşılık bazı Türk şivelerinde emraz, emes, imes edatının kullanıldığını, imes edatına Batı Türkçesinde de eskiden tek tük rastlanıldığını söylemiştik.” (Ergin,2010,364).

Eski Anadolu Türkçesinde “degül” kelimesi ek fiilin olumsuzluğunda çok sık kullanılmaktadır. Bildirme eki almış ve almamış şekilleri mevcuttur. Ek fiilin olumsuzluk şeklinin dört farklı çekimi taranan metinlerde mevcuttur. Bunlar: Geniş zaman, duyulan-farkına varılan geçmiş zaman, görülen geçmiş zaman ve şart çekimidir. Bunlara ek olarak günümüz Türkiye Türkçesinde kullanmadığımız ek fiilin olumsuzluk eki olarak kullanılan katmerli çekimini de ekleyebiliriz. Bu kullanımlarla ilgili örnekler tezimizin içerisinde “Ek Fiillerde Olumsuzluk” başlığı altında yer almaktadır.

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde “degül” kelimesi soru edatı olarak “degül mi ve degül misin” şeklinde kalıp bir yapıyla da görülmektedir. Degül mi (Y.D,352-7), degül mi (Ş.D,33-5), degül misin (A.D,154-4)

Sonuç olarak “degül” ve günümüzde kullandığımız “değil” kelimesi kullanım olarak aynı görevde kullanılmaktadır. Özellikle ek fiilin olumsuz çekimlerinde, fiil çekimlerinde ve soru edatı olarak çok karşımıza çıkmaktadır.

2.5.3.-mA Olumsuzluk İşaretleyicisi Üzerine

Türkçede cümledeki eylemin bildirdiği iş, oluş, kılış ve hareketin olumsuz şekilde gerçekleştiğini belirten olumsuzluk işaretleyicisi –mA ekidir. Osm. Menfi edatı ve edat-ı menfi olarak da adlandırılır.

Gramer Terimleri Sözlüğünde -mA eki için “fiil kök ve gövdelerine olumsuzluk kavramı veren ek” tanımı yapılarak yaz- fiilinin olumsuz çekimlerde kullanılışına örnekler verilmiştir.(Korkmaz,2010,163)

Türkçe cümlelerde fiile olumsuzluk anlamı verebilmek için -mA menfi eki kullanılırken isim soylu yüklemlerde olumsuzluk “değil” kelimesinin eklenmesiyle sağlanmaktadır. -mA menfi ekinden -mAz geniş zaman sıfat fiili ve -mAdAn, -mAdIn, -mAyIncA, -mAzdAn gibi zarf-fiil gruplarının türetildiği yaygın olarak düşünülmektedir.

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de fiillerde olumsuzluğu sağlamak için -mA menfi eki kullanılmıştır.

2.5.4.-mAZ , -mA(y)An, -mA(y)AsI, -mAdUk Sıfat-Fiil Ekleri Üzerine

“Sıfat-fiil, sayı ve şahsa bağlı fiil çekimine girmeyen, fakat aldığı eklerle fiilin zamana bağlı olarak taşıdığı kavramı sıfatlaştırdığından kendisinde sıfat ve fiil niteliklerini birleştiren fiil şekli” olarak tanımlanmaktadır. (Kormaz,2010,189)

M.Ergin, Türk Dil Bilgisi’nde –maz,-mez eki için menfi geniş zaman partisip eki diyerek geniş ölçüde kullanıldığını ve bu menfi geniş zaman partisipinin yerine menfi fiillerde -an,-en’li partisiplerinde kullanıldığını belirtir. Ayrıca -maz, -mez ekinin -ma,-me- menfi ile -z partisip veya isimden isim yapma ekinden birleştiğini belirterek bu ekin Türkçede başlangıçtan beri kullanılan geniş zaman çekiminin menfisinde şekil ve zaman eki durumuna geçtiğini söylemektedir.

Kormaz, Gramer Terimleri Sözlüğü’nde -An sıfat-fiil eki için geçmiş ve şimdiki zaman, -mAz sıfat-fiil eki için olumsuz geniş zaman ifadesini kullanmıştır. (Kormaz,2010,189).Benzer ifadeyi Gülsevin’in çalışmasında da görmekteyiz. (Gülsevin,2011,124)

Eski Anadolu Türkçesi döneminde en çok kullanılan olumsuzluk belirten sıfat-fiil eklerinin başında -mA(y)An gelmektedir. Dede Korkut metinlerinde de en çok kullanılan sıfat-fiil ekidir. Bunun yanında az da olsa -mAz, -mA(y)AsI, -mAdUk sıfat-fiil ekleri görülmektedir. Yandurmayan od (Y.D,199-4), ‘ışk olmayan gönül (A.D,107-1), ulutmayan ulu Tañgrı (D.K,107a-6) dest urmayan bu çâr (Ş.D,40-8), yazmaz oğcı (D.K,67a-6), olmayası işi (S.N,2324), yüzine bakmaduğum hânım yigit (D.K,48a-5) şeklinde örnekler verebiliriz.

2.5.5.-mAdIn, -mAdAn Zarf-Fiil ekleri üzerine

Olumsuzluk ifade eden gerendium ekidir. Gramer Terimleri Sözlüğü’nde eklendiği cümlelerin anlamını etkileyen, kişi ve zaman belirtmeden, soyut bir hareket kavramını anlatan, bir esas fiilden sonra gelerek yardımcı fiillerle birleşik fiil kurup, zaman ve yer bakımından tamamlayan kelime olarak tanımlanmaktadır. (Korkmaz,2010,251)

Olumsuzluk belirten bu ek, Eski Türkçe’de karşımıza –madın, -medin şeklinde çıkmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde de bu şekilde kullanılmış olup bunun yanında -madan, -meden şekli de görülmektedir.-madan, -meden olması Eski Anadolu Türkçesi’nin sonlarında görülmektedir. Şeyhî Divânı’nda biz bu şeklin her iki kullanımını da görmekteyiz. Örnek: demedin (Ş.D,1165-5), durmadan (Ş.D,285-5). Bu dönüşümün sebebini M.Ergin şu şekilde açıklamaktadır: “bu şekil değişikliğinin ablatif ekinin tesiriyle ortaya çıktığı açıktır.-madın, -medin’in –madan, -meden olma seyri -dın, -din’in -dan, -den olma seyrinin tamamiyle aynı olmuştur. Bu, gerundium ekinin sonundaki -dın,-din’in ablatif eki sanıldığını, ablatif ekiyle birleştirildiğini göstermektedir. Eski Türkçedeki d’leri y yapan Batı Türkçesine geçerken ekin d’sini muhafaza etmiş olması da bunu kuvvetlendirmektedir.” (Ergin,2010,343)

Bu olumsuzluk bildiren gerundium ekinin eski şekli ve teşekkülü konusunda farklı yaklaşımlar olmakla birlikte hâkim görüş eski şeklinin -mA-t-I-n olabileceğidir. M.Ergin, “Türk Dil Bilgisi” adlı eserinde bu gerundium ekinin eski şeklinin ne olabileceği konusundaki tasavvurlarını dile getirmiştir. (Ergin,2000:342) Ekin yapısıyla ilgili farklı görüşlerin yanı sıra ekin oluşumu hakkında ele aldığı makalesinde Z.Korkmaz, bu ekin –ma-t-ın/-ma-d-ın>-ma-d-an/-me-den yapısıyla oluştuğunu açıklamaktadır.

G. Gülsevin, bu olumsuzluk bildiren gerundium ekini “zaman zarf-fiilleri” başlığı altında ele alarak ekin cümleye kattığı anlam ve işlevi üzerinde durmaktadır. Bu ek için şunları belirtmektedir: “ diğ er zaman zarf-fiilleri esas fiile zaman bakımından sonralık kazandırır. Bu ise, diğ erlerinin tersine, esas fiile zamanda öncelik verir. Yani esas fiilin yapıldığı zamanda, zarf-fiil ekinin geldiğı fiilin yapılmamış olması gerektiğı şartını koyar. Eski şekli –mAtI, -mAtIn’dır.” (Gülsevin,2011,127)

Sonuç olarak –mAdIn, -mAdAn olumsuzluk bildiren zarf-fiil eki, Eski Anadolu metinlerinde çok karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Dede Korkut Metinlerinde olumsuzluk bildiren zarf-fiiller arasında en çok kullanılanı –mAdIn’dır.

2.5.6.-mAyInca Zarf-Fiil Eki Üzerine

Zaman ifadesi bildiren gerundium ekidir. Eklendiğı kelimeye –madığı zaman, -mediğı zaman ile –madıktan sonra, -medikten sonra anlamları katmaktadır. Cümle içerisinde zaman zarfı görevi görmektedir.

Bu ekin Eski Türkçedeki olumlu şekli –ğınça,-ginçe’dir.-ğın,-gin yapım eki ve –ça,-çe eşitlik ekinin birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu kullanımında ise –ıncaya kadar, -inceye kadar anlamı taşımaktadır.

Eski Anadolu Türkçesinde yaygın kullanılan zarf-fiillerdendir. Dede Korkut’ta –mAdIn olumsuzluk bildiren zarf-fiilinden sonra en çok kullanılan zarf-fiildir. Enmeyince (D.K,71a-13), öpmeyince (A.D,238-7), olmayınca (Y.D,297-1), dartmayınca (G,815,5,I/2) vb. şekilde kullanımlar bu dönem metinlerinde çok fazla görülmektedir.

2.5.7.-mAyUp, -mAyUbAn Zarf-Fiil Eki Üzerine

-mAyUp zarf-fiil ekinin ünlüsü EAT döneminde daima yuvarlak olup eklendiğı fiilde olumsuzluk bildirmektedir. Vokal uyumuna uygun olarak kullanımı Osmanlı Türkçesinin sonlarında görülmektedir. Günümüzde de vokal uyumuna uygun şekilde kullanımı devam etmektedir.

Eski Türkçedeki -p zarf-fiili EAT döneminde -up,-üp şeklindeki yuvarlak ünlüyle beraber şekilde görülmektedir. Turmayup(D.K,23a-4), eglenmeyüp (D.K,76b-7).

Gölsevin, “Eski Anadolu Türkçesinde Ekler” kitabında bu zarf-fiil eklerini “bağlama zarf-fiilleri” başlığı altında değerlendirir. -(y)Up zarf-fiili için iki fiili birbirine bağladığını ve ilk fiilin yapılmasının ardından hemen sonra ikinci fiilin yapılacağını belirtir. (Gölsevin,2011,133). Bu zarf-fiil ekinin olumlu kullanımında (yUp) iki fiili anlam olarak birbirine bağladığı görölmektedir. Fakat olumsuzluk bildiren şekliyle kullanıldığında (-mAyUp) iki fiili anlam olarak birbirine bağlamadığı görölmektedir.

-mAyUp gerundium eki ayrıca duyulan-farkına varılan geçmiş zaman için kullanılmaktadır. Turmayupdur, bilmeyüp-ven vb. gibi

-mAyUbAn olumsuzluk bildiren zarf-fiili, -mAyUp ekinin genişletilmiş şeklidir. “-uban, -üben,-up,-üp dolayısıyla -p gerundiumundan çıkmıştır. Fakat bu türeyiş çok eskidir. Daha Eski Türkçenin başlarında -pan,-pen şeklinde bu gerundiumu görürüz.-p gerundiumuna bir -an, -en unsurunun eklenmesiyle ortaya çıkmış olduğu görölen bu gerundium eki sonradan -p gerundiumunun gelişme seyrine uygun olarak Batı Türkçesinde başına vokal almış ve p’si de iki vokal arasında b olduğu için -uban, -üben şekline geçmiştir.” (Ergin,2010,345). Eski Anadolu Türkçesinde ve Osmanlı Türkçesi Döneminde bu şekilde kullanılmış olup günümüzde kullanılmamaktadır. İnanmayuban (S.N,118), üşenmeyüben (S.N,2720)

Dede Korkut Metinlerinde -mAyUp zarf-fiili kullanılırken -mAyUbAn olumsuzluk bildiren zarf-fiili görölmemiştir.

2.6.DEDE KORKUT METİNLERİNDE OLUMSUZLUK VE YOKLUK BİÇİMLERİ

Türk dilinin mihenk taşlarından biri olarak gösterilen Dede Korkut Metinleri, her araştırmacının kendi bakış açısıyla çok farklı güzellikler bulabileceği bir derya olarak görölmektedir.

Çalışmamızda, Dede Korkut metninin daha önce derinlemesine ele alınmayan, sadece birkaç örnekle geçirtilen tüm olumsuzluk ve yokluk şekillerini belirlediğimiz ölçütlere göre fişledikten sonra gruplara ayırıp bu grupları da kendi arasında sıralayarak, transkripsiyonlu bir şekilde itinayla yazıya geçirmeye çalıştık. Bunu yaparken de gözümüze takılan farklı kullanımları ve günümüzde kullanılmayan yapıları zaman zaman dipnotlarla vermeye çalıştık.

Sınıflandırma için kullandığımız kategoriler şunlardır: Fiillerde olumsuzluk, birleşik zamanlı fiillerde olumsuzluk, ekfiilde olumsuzluk, fiilimsilerde olumsuzluk, isimlerde yokluk, sıfatlarda yokluk, zarflarda yokluk, soru edatlarında yokluk/olumsuzluk, edat grublarında yokluk/olumsuzluk şeklindedir.

Dede Korkut Metinlerinde geçen tüm olumsuzluk ve yokluk şekilleri yukarıda verilen sınıflama ölçütüne göre aşağıda verilmiştir.

2.6.1FİİLLERDE OLUMSUZLUK

2.6.1.1Geniş Zaman-Şimdiki Zaman

Eski Anadolu Türkçesi Döneminde müstakil bir şimdiki zaman eki olmadığı için bu iki zamanın olumsuz çekimlerini bir arada almayı uygun gördük. Çünkü buradaki asıl amacımız bu ikisi arasındaki ayırımı tespit etmekten ziyade –mA olumsuzluk ekinin metindeki fiillerde nasıl kullanıldığı, hangi kip ve şahıslarla çekimine girdiğini göstermektir.

Bu bölümde kip ve zamanlar hakkında bilgi verilmeden doğrudan örneklerle yer verdik. Kip ve zaman hakkındaki açıklamalarımız, Eski Anadolu Türkçesinin diğer dönem eserlerini incelerken verilecektir.

Şimdiki ve geniş zamanda olumsuzluk ekinin tüm şahıslardaki kullanımı verilmiştir.

Teklik 1. Kişi⁹

At **demezem** saña , kartaş dërem , kartaşumdan yëg (51b-9)

Dahı senüñ yüzüñe men **gelmezem**.(64a-9)

komazam, dedi. (118a-10)

kardaşum şağımış, **ıayurmazam**. (130b-3)

Elbette ol ağam tutilan şal'aya varmayınca **durmazam**, dëdi. (133a-12)

Men yër yüzinde âdem **ögmezın**. (140a-5)

Şazana men 'âsî **olmazam**, de'yü and içdi. (150a-7)

Men Řazandan **dönmezem**, bellü bilgil, dëdi. (150a-12)

Şazandan **dönmezem**, gerekse yüz pâre eyle (150b-9)

⁹ Teklik 1.Kişide görülen gelmezem, demezem, komazam gibi örneklerin bugün Türkiye Türkçesinde olumsuzluk ekiyle kullanılan çekiminde –mAz geniş zaman partisipiyle değil de sadece –mA olumsuzluk ekiyle kullanıldığı görülmektedir. Gelmem, demem, uyumam vb. örneklerinde olduğu gibi.

‘Men Kazandan **dönmezem**, dedi. (151a-11)

Teklik 2.Kişi

‘Oğul, sen kız **dilemezsin**, gendüñe hampa istermişsin. (42b-5)

Ala gözlü bebeklerüñ **ohşamazsın**. (121b-7)

Ağca yüzlü görklüñile **söyleşmezsin**, **nedür** hâluñ ?(121b-8)

Teklik 3.Kişi

Allâh Allâh, demeyince işler **oñmaz**. (3a-12)

Kâdir Tañgrı vermeyince er **bayımaz**. (3a-12)

Ezelden yazılmasa kul başına kazâ **gelmez**. (3a-13)

Kimesne **ölmez**. (3b-1)

Tekebbürlik eyleyen Tañgrı **sevmez**. (3b-4)

Ölen âdem dirilmez, çıhân cân gèrü **gelmez**. (3b-2)

Örleşüben sular, taşsa deniz **tolmaz**. (3b-3)

Karavaşa ton gëyürsen kadın **olmaz**. (3b-7)

Kül depecük olmaz, güyegü oğul **olmaz**. (3b-6)

Ƙara eşek başına uyan ursan Ƙatır **olmaz**. (3b-7)

Yapa yapa Ƙarlar yağsa yaza **Ƙalmaz**. (3b-8)

Yapagulu gökçe çemen güze **Ƙalmaz**. (3b-9)

Böyüyende Salur gèder, gördüm **demez**. (3b-6)

Göñlin yüce tutan erde devlet **olmaz**. (3b-4)

Eski panbuk bez olmaz, Ƙarı düşmen döst **olmaz**. (3b-9)

Ƙız anadan görmeyince ögüt **almaz**. (3b-12)

Ƙara polad uz Ƙılıcı çalmayınca karîm **dünmez**. (3b-11)

Er mâlına Ƙıymayınca adı **çıkamaz**. (3b-11)

Ƙazguca binmeyince yol **alınmaz**. (3b-10)

Oğul atadan görmeyince sofra **çekmez**. (3b-12)

Bin söylerisen birisini **tuymaz**. (6b-10)

Bişmiş etmegün bakası **olmaz**. (6b-6)

Erüñ sözini Ƙulağına **Ƙoymaz**. (6b-11)

Tañgrı te‘âlâ bize bir batman oğul **vermez**. (8b-9)

Böyle oğul maña **gerekmez**, dedi. (12a-11)

Senüñ oğluñ bizüm sözümüz **almaz**. (12a-13)

Bizüm sözüümüzile **gelmez**. (12a-13)

Yalıñuzca oğul **görinmez**, bağrum yanar. (14a-10)

Dirse Hân, eger oğlancuğın görür ise **arturmaz** bizi hep kırar. (16b-11)

Saya varsam dükenesi **olmaz**. (20b-12)

Qoyun dëmez, keçi **dëmez** sapanınıñ ayasına qar atar, kâfiri yıkar. (23a-1)

Şehbâz şehbâz atlar, qarıyubdur, qulun **vërmez**. (31b-4)

Qanlı qanlı ırmaklar qarıyubdur dëye suyu **gelmez**. (31b-3)

Qarşu yatan qarlı kara tağlar qarıyubdur, otı **bitmez**. (31b-2)

Qızıl kızıl develer, qarıyubdur, köşek **vërmez**. (31b-5)

Qazanun anası, qarıyubdur, oğul **vërmez**. (31b-6)

Sayılağıla Oğuz begleri tükenesi **olmaz**. (33b-1)

Delünüñ cânına geçmiş, başı qapusı olmış, gevdesi püreden **görinmez**, yüzi gözi **belürmez**. (46a-13)

Gördi beceri **bilmez**, eydürü. (46a-4)

At işler er öginür, yayan erin umuru **olmaz**. (47a-12)

‘Vardı **gelmez** qardaş!’ dëyü zarılık eder gördüm Bamsı. (50a-9)

On altı yıldur kim ölüsi dirisi haberin kimse **bilmez**. (52b-10)

Hânım, Qazan Begden maña buyruq oldı, maña kimse **tolaşmaz**, dëdi. (58a-7)

‘Vardı **gelmez** beg yigidüm, hân yigidüm. (60a-2)

Oğul biñ kâfir öldürsen kimse senden qan **da‘vilmez**. (66a-13)

Oğlan uşaq ye’mek yemekçe **gelmez**, dëdi. (68b-2)

Bir bebegüm **görinmez**, bağrum yanar. (70a-72a-99a)

Yalıñuzca oğul **görinmez**, bağrum yanar. (70b-14a)

Bir bebegüm **görinmez** bağrum yarar. (72a-4)

Er yigitler qarısı oğlı **toğmaz**. (75b-4)

Babañ qarı, anañ qarı, senden yegrek Qâdir bize oğul **vërmez**. (75b-5)

Qaytabanlar qarısı torum **vërmez**. (75b-3)

Qazağı-çlar qarısı qulun **vërmez**. (75b-3)

Qarşu yatan kara tağlar atı bitmez, el **yayılmaz**. (75b-1)

Akındılı görklü sular qarısı kara **taşmaz**. (75b-2)

Şayduqumça Oğuz begleri dükenesi **olmaz**. (77b-12)

Baq baq, mere deli qavat menüm birliğüm bilmez, birliğüme şükür **qılmaz**. (80a-12)

Kimse **bilmez** nécesin. (82b-6)
Yücelerden yücesin, kimse **bilmez** nécesin. (86a-10)
Oğul şabâh varup öylen gelmek **olmaz**. (88a-5)
Öylen varup aḥşam gelmek **olmaz**. (88a-5)
Gürdiler ki nâmûs için **beklemez**, eyitdiler. (90b-3)
Gördiler kim bu gelen gişinün kılıcı-nuñ balçağı kanlu, oğlu **görinmez**. (99a-7)
Sen gelürsin, bir bebegüm **görinmez**, bağrum yanar. (99a-12)
Yüzini kan bürimiş **türmaz** kanın siler, kâfirler üşer. (99b-8)
Öginmegile ‘avrat er **olmaz**. (101a-4)
Sayılmağıla Oğuz erenleri dükenesi **olmaz**. (105a-5)
Bu vechile sen âdem **komaz**, dükedürsin dèdi. (111b-13)
Yok, at işlemese er **öginmez**, hüner atuñdur, dèdi. (121a-6)
Pâdişâhına ‘âsî olanuñ işi rast **gelmez**. (122a-4)
Yalıñuz yigit alp **olmaz**. (126a-4)
Yavşan dibi berk **olmaz**. (126a-5)
Menüm hûd kardaşum varımış, kayursam **olmaz**. (131a-13)
Bunun oğlu var, kardaşı var, bunu öldürmek **olmaz**, dèdiler. (142b-11)
Kâfirler gördiler gelenler tâcire **beñzemez**, kaçdılar. (144a-1)
Gördi kimse **gelmez**. (150b-11)
Çokluk 1. Kişi¹⁰
Saña **vèrmezüz**. (31a-10)
Biz bunu **tanımazuz**. (49a-1)
Bilmezüz, ammâ gözinden gayrı yèrde et yokdur, dèdiler. (115a-9)
Varmazuz, kökümüz keser, hepümüz kırar dèdiler. (134b-6)
Eyitdiler: **Bilmezüz**. (149a-9)

Dede Korkut metinlerinde şimdiki ve geniş zamanda olumsuzluk ekinin kullanımı yukarıdaki gibi olup çokluk 2.kişi ve çokluk 3.kişi çekimlerinde olumsuzluk ekinin kullanılmadığı görülmektedir.

¹⁰ Dede Korkut’ta görülen vermezüz, bilmezüz, tanımazuz gibi çokluk 1.Kişi örnekleri bugün vermeyiz, bilmeyiz, tanımayız şeklinde görülür. Bugünkü kullanımında sadece –mA olumsuzluk eki kullanılmış olup araya da (y) kaynaştırma ünsüzü kullanılarak oluşmuş olabilir. Bil-me-y-(i)-z, ver-me-y-(i)-z, tanı-ma-y-(i)-z

2.6.1.2.Görülen Geçmiş Zaman

Görülen geçmiş zamanda, çokluk 2.kişi hariç diğer kişilerin olumsuzluk ekiyle kullanımı tespit edilmiştir.

Teklik 1. Kişi

Ammâ götürmeyecek olurısañ bu katla **öldürmedüm**. (44b-12)

Şerâbluydum, **tuymadum** ne söyledüm **bilmedüm**. (82a-10)

Beglige **usanmadum**. (82a-10)

Yigitlige **toymadum**, cânım alma ‘Azrâyil, meded! (82a-10)

Ala yorğan içinde senüñile **tolaşmadum**. (101a-5)

Ṭatlu damağ ṭatubanı **şorişmadum**. (101a-5)

Al duvağum altından **söyleşmedüm**. (101a-6)

Ḳara ṭonlu kâfirlere **oğramadum**. (123a-1)

Ala gözlü yigitlerüm **kırdurmadım**. (123a-2)

Dedem Ḳorḳud ḳopuzı hürmetine **çalmadım** dèdi. (136a-2)

Yigirmi biñ er yağı gördümise **yelmedüm**. (140b-2)

Elli biñ er gördüm ise el **vèrmedüm**. (140b-4)

Altmış biñ er gördümise **seksenmedüm**. (140b-5)

Ṭoksan biñ yağı gördümise **ṭonanmadum**. (140b-6)

Yüz biñ er gördümise yüzüm **dönmedüm**. (140b-6)

Anda dañı ‘Erem begem!’ dèyü **öginmedüm**. (140b-9)

Ögünen erenleri hoş **görmedüm**. (140b-9)

Anda dañı ‘Erem, begem! Dèyü **öginmedüm**. (141a-9)

Ögünen erenleri hoş **görmedüm**. (141a-141b)

Altın güne **ḳomadum**, anı aldum. (141b-6)

Anda dañı ‘Erem, begem !’ dèyü **öginmedüm**. (141b-142a)

Ala gözlü kızın gelini götürdiler, **aldanmadum**. (142a-4)

Ögünenleri hoş **görmedüm**. (142a-6)

Teklik 2. Kişi

Yay **çekmedüñ**, oñ **atmaduñ**, baş **kesmedüñ**, ḳan **dökmedüñ**, Ḳalın Oguz içinde cüldi **almaduñ**. (64b-6)

Oğul oğul, ay oğul! Yağıya girüp baş **kesmedüñ**. (67b-6)

Âdem öldürüp ḳan **dökmedüñ**. (67b-7)

Murâda **yetürmedüñ** meni, Kara başum karışı tutsun Kazan seni. (72a-3)

Adı bellü beglerle sen **yortmaduñ**. (106a-3)

Ala gözlü beg yigitleri yanuña **şalmaduñ**. (106a-3)

Anadan **toğmaduñ**, sen atadan **olmaduñ**. (107a-1)

Kimse rızkın **yemedüñ**. (107a-1)

Kimseye güc **étmedüñ**. (107a-2)

Teklik 3. Kişi

Çamusına **benzemedi**. (5b-3)

Bu evi harâp olası eve varaldan berü dağı karnum **toymadı**. (6a-2)

Yüzüm gülmedi, ayağum paşmak, yüzüm yaşmak **görmedi**. (6a-3)

Ol üç oğlan kaçdı, Dirsên Hânun oğlancuğı **kaçmadı**. (10a-5)

Oğlancuğını **görmedi**. (13b-11)

Dirse Hân hatunına cevâp **vérmedi**. (14b-12)

Katlanmadı, kırk ince kıızı boyına aldı. (15a-3)

Oğlanun anası emcüğün bir şıkdı, südi **gelmedi**. (16b-1)

İki şıkdı, südi **gelmedi**. (16b-2)

Oğlan anasınıñ sözün **şımadı**. (17b-2)

Dirse Hân oğlancuğı idüğün **bilmedi**. (18a-2)

Her kim **yemedi** ol-dur. (28a-3)

Her kim **yemedi**, ol degül. Her kim **yemedi**, ol Kazan hatunıdır. (28b-2)

Böyle degec anasınıñ kararı **kalımadı** yörüüyü vèrdi. (29b-2)

Kaçanını Kazan Beg **kovmadı**, amân dèyeni **öldürmedi**. (34b-3)

Bir iki **dèmedi**, kafirlere kılıç urdı. (38a-5)

Oğlan bâzirgânlar husûsından bir söz **söylemedi**. (39a-1)

Kâfirleri kurduğun **añmadı**. (39a-1)

Dede Korkud köstegi üzdi, **türmadı**, kaçdı. (44a-3)

Yoldaşlarına bu iş hoş **gelmedi**, şaht oldılar. (46b-8)

Oğlı Uruza bu iş , hoş **gelmedi**. (63b-12)

Uruz babasınıñ sözün **sımadı**, kayıdup gèrü döndi. (67b-11)

Şağılan şolına göz geldürdi, oğlancuğını, Uruzu **görmedi**. (69b-10)

Ağır ulu dîvânım **sürilmedi**. (75a-4)

Boyu uzun Borla Hatun oğlancuğını aındı, kararı **kalımadı**. (76a-7)

azan helâlini **tanımadı**. (76a-10)
Başum tâtı azan **gelmedi**. (76a-9)
Gümbür gümbür tavullar **dögilmedi**.¹¹ (75a-3)
Hak te'âlâ-ya Dumruluñ sözi hoş **gelmedi**. (80a-11)
Çavuşlar seni **tuymadı**. (80b-10)
Hak te'âlâ-ya hoş **gelmedi**. (83a-12)
Babam-dan cân diledüm ama **vérmedi**. (84a-8)
Ağ şakallu babañ yanına vardum, cân **vérmedi**. (84b-13)
Ağ bürçeklü anañ yanına varduñ, cân **vérmedi**. (85a-1)
Babama vér dëdüm, cân **vérmedi**. (85a-9)
açanın kıovmadı, amân dëyeni **öldürmedi**. (99a-3)
Selcan idügin **bilmedi**, kaçıldı. (100a-1)
Günlerden bir gün Yegenek oturup begler ile sohbet ederiken ara Göne
Oğlı Budağıla uz **düşmedi**. (104a-6)
Ammâ oğlunu ne kıadar gëtürdilerise **turmadı**, gerü aslan yatağına vardı. (109a-4)
Aruz Depegözi döğdi, söğdi, yaşak eyledi. **Eslemedi**. (110b-10)
Oh atdılar, **batmadı**, kıılıç urdılar, **kesmedi**. (111a-3)
Süñiyile şaңdılar, **ilmedi**. (111a-4)
Çoban çoluk **kıalmadı**, hep yedi. (111a-4)
Oğuz Depegöze kıâr **kıılmadı**, ürkdi kaçdı. (111b-3)
Yaylımında Oğuz elin **kıondurmadı**. (112b-9)
ayın ohı atanlar kıâr **kıılmadı**. (112b-11)
Yağ , ağ şakallu' azız baba, varuram dëdi **eslemedi**. (114b-4)
Oh **ğëçmedi**, pârelendi. (114b-11)
uyruğıyla başını deriden **ayırmadı**, içine girdi. (115b-12)
Kimse râzı **olmadı**. (120a-5)
Bu söz, böyle hoş **gelmedi**. (121a-6)
Ağ yüzlü hatunına **söylemedi**. (121a-11)
Begil bëş gün oldu dîvâna **çıkmadı**. (123a-7)
Ayağınuñ sınduğını kimseye **dëmedi**. (123a-8)

¹¹ "Tavullar dögilmedi." Şeklindeki bu kullanımda geçen döğ- ve edilgen şekli olan dögil- fiili bugün döv- ve dövül- şeklindedir. Demir tavında dövülür, keşkek dövmek, çocuk dövmek, ayaklarıyla suyu dövmek şeklinde kullanımları hem edebi metinlerimizde hem de ağızlarda yaşatılmaktadır.

Ulu giçi **ķalmadı**, ol yigide ķarķu ğetdi. (130b-13)
Gördiler, ķâre **olmadı**. (133a-11)
Atını dönderdi, gene menziline geldi, uyķusın **yêñimedi**, ğerü yatdı uyudı. (134b-3)
Bu bizi **öğmedi**, ğelüñ bunı öldürelüm. (142b-9)
Ķazunuñ ölüsini dirisini kimse **bilmedi**. (143a-1)
Ķazan, kendüyi **bildürmedi**, ķarvadı Beyregi bileğinden tıtdı. (145b-7)
Ķazanı sancam, dedit, **sancamadı**, öte ğeçdi. (146a-6)
Ķarvandurmadı, çignine kılıç endürdi, ğeyimini kesdi. (146b-8)
Ammâ Taş Oğuz bile **bulınmadı**, hemîn İç Oğuz **yağmaladı**. (147b-11)
Ëvün yağmalatduĝuñ dem Taş Oğuz bile **bulunmadı**. (148a-7)
Üstümüze yağı nesne **gelmedi**. (148b-13)
Ķazan vardı, odasına girdi, yedi ĝün dîvâna **çıkmadı**. (152a-11)
Beyrek etmegüñ **basmadı**, onlara muţ‘ **olmadı**. (152a-5)

Çokluk 1. Kişi

Ķırķ yêrden âvâz geldi, **bilmedük** ķankısıdır. (27b-13)
Suçumuz neydi ki yağmada bile **olmaduķ**. (148b-7)
Hep Taş Oğuz begleri yıĝnak olmış, **bilmedük**. (151a-9)
Taş Oğuz begleri size ‘ âşî olmuşlar. **Bilmedük**. (152a-3)

Çokluk 3. Kişi

Ķırķ yêrden âvâz geldi, ķankısıdır **bilmediler**. (27b-12)
Beyregün ölüsin dirisin **bilmediler**. (48a-13)
Ķova ğetdiler, **yêtmediler**, döndiler. (52a-8)
Mere ne heybetlü ķoca-sın ķapucı-lar seni **görmedi**. (80b-9)
Haşûd kâfirler, **bağlamadılar**. (94b-13)
Bulduķları kâfiri kırdılar dir(i) **çıkartmadılar**, mâlını yağmala. (144a-9)
İttifâkî cemî ‘Taş Oğuz begleri Ķazana **gelmediler**. (148a-3)
Bilmezminin nêçün **gelmediler**. (148a-6)
Gece ĝündüz **demediler**, yortma oldu. (152b-10)

2.6.1.3.Duyulan-Farkına Varılan Geçmiş Zaman

Bu çekimin olumsuzluk ekiyle kullanımı sadece Teklik 3.kişide mevcuttur.

Teklik 3. Kişi

Ƙara boğa geldüğinde **talçanmamış** . (95b-1)

Sen gèdeli hanum arkurı yatan ala Ʀağların **avlanmamış**.(122a-6)

-mAmlş ola

Bugün fazla kullanılmayan bir yapıdır. Bu yapıyı karşılayan anlamı Türkiye Türkçesinde geçmiş zamanın bildirme ekiyle çekimlenmiş fiillerinde görebilmekteyiz. Örnek: “umarım ya da ümit ederim o cinayeti benim tahmin ettiğim kişi işlememiştir.” Cümlesinde de görüldüğü gibi ortada bir olay vardır ve bu olaya sebep olan kişinin kim olduğuyla ilgili bir temenni ve istek vardır. Geçmişte yapılmış fakat görmediğimiz bir olayın sonucunun gerçekleşmesini ya da gerçekleşmemesini istemediğimiz bir yapı gibi görülmektedir. Sanki rivayetin istek çekimi gibi durmaktadır. Fakat gramer kitaplarında böyle bir birleşik zaman yer almamaktadır. Bu yapısında sadece teklik 3.kişiyile kullanımı da dikkat çeken farklı bir noktadır.

Biñ buğra gètürüñ kim mâye **görmemiş ola**. (44b-8)

Biñ dağı ayğır gètürüñ kim hêç kısrğa **aşmamış ola**. (44b-9)

Biñ ayğır dileyübdür kim kısrğa **aşmamış ola** . (45a-9)

Biñde çoç dileyübdür, koyuna **girmemiş ola**. (45a-11)

Biñ dağı buğra diledi kim mâye **görmemiş ola**. (45a-10)

2.6.1.4.Emir Kipi

Bu kipin teklik ve çokluk 1.kişileri yoktur. Çokluk 2.kişide sadece bir örnek görülürken diğer şahıslarda çok görülmektedir. Emir ve istek kipi hakkındaki düşünceler ve yaklaşımlar ilerleyen bölümlerde verilecektir. Burada sadece tespit edilen örnekler verilmiştir.

Teklik 2. Kişi

-Ø kurulanlar

Hây Dirse Hân baña kazab **étme**. (9a-3)

İncinüp acı sözler **söyleme**. (9a-4)

Bu gün yarın kanda ise gelür, **ƙorkma koyurma**.(15a-1)

Ƙorh̃ma oĝlan ölüm yokdur. (15a-13)
Mana bu yaradan ölüm yokdur **ƙorh̃maĝıl**. (16a-10)
Aĝac aĝac d̃erisem sana, **azlanma** aĝac. (29b-7)
İmdi **incinme** hanum evvel anuñ elin öpdüğümüze. (39a-9)
Nâĝâh̃ **ƙaçma ƙovma** olurısa birisini binem, birisini yedem d̃edi. (43a-7)
Çalma ozan **eytme** ozan!(54a-13)
Sevindürün **yerindürme** ozan meni d̃edi. (55a-11)
Bir zemân **eytme** ozan! (55a-12)
Ƙadir Allah bilür, men saña münisem yâram **ƙıyma** maña! (101a-7)
Oĝul ocaĝum issüz **ƙoma**. (114b-2)
Kerem eyle **varma** d̃edi.(114b-3)
İmdi ƙardaşlık **ƙıyma** maña d̃edi. (118a-4)
Oĝul, **ƙayurma** üç gündür ƙoşluĝum yoh. (123a-2)
Ata ana; Yanlış haberdür, **ĝetme** oĝul! D̃ediler. (131b-12)
Yerlerinden ƙalkdılar, oĝul **ĝetme**! D̃eyü. (133a-11)
Aĝ şaĝallu babaña **ƙıyma** oĝul d̃edi. (147a-1)
Mere herze merze **söyleme** ƙanuña şaşanma! (150b-7)
-Maĝıl/-Megil ile kurulanlar
Akar ıda (sularına) **ƙarĝamaĝıl**. (16a-6)
Ƙaçar ĝeyiklerine **ƙarĝamaĝıl**. (16a-7)
Ars ƙaplanına **ƙarĝamaĝıl**. (16a-8)
Ana **aĝlamaĝıl**. (16a-10)
Yüri oĝul. Babañ sana ƙıydıysa sen babaña **ƙıymaĝıl** d̃edi. (17b-1)
Meni saña asarlar **ĝötürmegil** aĝac. (30a-2)
Avda ƙalan oĝul için **ƙayurmaĝıl**. (72a-9)
Ƙara gözlü ƙız ƙartaşumı **aĝlatmaĝıl**. (73b-11)
Ƙarıcuĝ olmış anamı **şızlatmaĝıl**. (73b-12)
Savařmaĝıl ƙayda döngil baba ĝerül. (74b-8)
‘Azrâyile almaĝa **ƙomaĝıl** d̃edi. (82b-10)
Sen aña varĝıl iki oĝlancaĝı öĝsüz **ƙomaĝıl**. (85b-4)
Aĝ şaĝallu babañı ƙarıcuĝ olmış anañı **bozlatmaĝıl**! (90a-3)
Oĝlanum sen insânsın hayvânıla muşâhib **olmaĝıl**. (109a-7)

Basat ağ şakallu babañı **ağlatmağıl**. (114a,126a)

Ağ bürçeklü anañı **bozlatmağıl** dedi. (114a,126a)

Ağ şakallu men babañı **ağlatmağıl**. (131b-5)

Karıcuk olmış anañı **bozlatmağıl**! Dedi. (131b-6)

Karusından kollarıñı **bağlatmağıl**. (135b-10)

Teklik 3. Kişi

Hak size yamân **getürmesün**! (4a-13)

Anun gıbinün hanum bebekleri **bitmesün**. (6a-5)

Ocağuña bunuñ gibi ‘avrat **gelmesün**. (6b-3)

Bunun gibi-nüñ hanum bebekleri **bitmesün**. (6b-2)

Ocağña buncılayın ‘avrat **gelmesün**. (6b-12)

Yarimasun yarçımasun senüñ oğluñ kür kopdı. (11b-3)

Yerlü kara tağların **yıkılmasun**. (19b-3)

Gölgelice kaba ağacın **kesilmesün**. (19b-108b)

Kamın akan görkli suyun **kurımasun**. (19b-4)

Kanadlarıñ ucları **kırılmasun**! (19b-5)

Çagariken ağ boz atuñ **büdremsün**. (19b-5)

Çalışanda kara Polat uz kılıcuñ **gêdilmesün**. (19b-6)

Dürtişüriken ala gönderüñ **ufanmasun**! (19b-7)

Yarimasun yarçımasun bu çoban bizüm hepümüz kırar ola mı? (23a-3)

Karacuk Çoban anamı kâfirden dileyeyim at ayağı altında **kalmasun** dedi. (30b-7)

Çalışanda kara Polat uz kılıcuñ **gêdilmesün**! (35a-4)

Kamın akan görkli suyuñ **kurımasun** ! (35a-2)

Karlı kara tağlarıñ **yıkılmasun**! (35a-1)

Dürtişüriken ala gönderüñ **uvanmasun**! (35a-5)

Ahır soñı arı imândan **ayırmasun**! (35a-7)

Allah vèren umuduñ **üzilmesün**! (35a-9)

Yarimasun yarçımasun Avnuk qal’asınıñ kâfirleri bunları casûsladı. (37a-11)

Ammâ sormak ‘ayb **olmasun** bu otak kimüñdür? (40b-5)

Böyle değec **yarımasun yarçımasun** yalancı oğlu Yartacuk eydür. (48b-6)

Yarimasun yarçımasun Delü Karçar eyle mâl istedi ki hêç **bitmesün** dedi. (45a-7)

Yarimasun yarçımasun kâfirün câsûsı bunları câsûsladı. (47a-2)

Yarimasun yarçımasun ol mel'ûn yedi yüz kâfirile yıldı. (47a-5)
 Gelür bundan geçer uralum anı aña **varmasun**. (52b-12)
 Üç güne **varmasun**, allâh sevindürsün sizi dèdi. (54b-9)
 Ellerin yeñine çekdi, **gözükmesün** dèyü. (59a-11)
 Kara tağlarıñ **yıkılmasun!** (63a-2)
 Oğulıla karındaşdan **ayırmasun!** (63a-5)
 Ahır vaqtda arı imândan **ayırmasun!** (63a-5)
 Menüm anam menüm için **ķayurmasun**. (74a-6)
 Kadir seni nâ-merde mihtâc **étmesün!** (79a-7)
 Kamin akan görklü şuyun **ķurımasun**. (79a-6)
 Kanadlarıñ ucu **ķırılmasun**. (79a-6)
 Gölgelece ķaba ağacuñ **kesilmesün!** (3a-6b-19b -35a-63a -79a-128b)
 Yerlü kara tağun **yıkılmasun!** (79a-4)
 Allâh veren ümîzün **üzilmesün!** (79a-128b)
 Çapariken ağ boz atuñ **büdremsün!** (35a-79a)
 Çalışanda kara Polat uz kılıcuñ **gédilmesün!** (79a-9)
 Yerlü kara tağların **yıkılmasun!** (86b-13)
 Kamin akan görklü şuyun **ķurımasun!** (87a-1)
 Kadir Tıngrı seni nâ-merde muhtâc **étmesün!** (19b-35a 87a-102b-147b)
 Başuma ķahınc yüzüme toħınc **olmasun**. (89b-6)
 Oğlum **toğmasun** toğarısa on güne **varmasun**. (97a-4)
 Ecel geldüğinde arı imândan **ayırmasun**. (102b-7)
 Allâh veren ümîzün **üzilmesin** .(102b-8)
 Yerlü kara tağların **yıkılmasun!** (108a-128b)
 Ahır soñı arı imândan **ayırmasun!** (108b-3)
 Oğul saña oħ **batmasun**, tenüñi ķılıç **kesmesün**, dèdi. (110b-13)
 Mere oğlan al şol parmağumdaki yüzügi, parmağuña taķ saña oħ ve ķılıç ķâr **eylemesün**.(116a-9)
 Hec yigide **vêrmesün** Kâdir Tıngrı göz buñunı. (117b-5)
 Ölüm vaķtı geldüğinde arı imândan **ayırmasun**. (119b-137b-147b)
 Oğlum **toğmasun** toğarısa on yaşına **varmasun**.(132a-12)
 'menüm ķanum Aruza **ķomasun** dèdi. (152a-8)

Çokluk 2. Kişi

Begler siz yeñüz içüñüz sohbetüñüz **tağıtmañuz**.(65a-3)

Çokluk 3. Kişi

Seni kâfirler **bilmesünler**, **tuymasunlar**. (29a-1)

Ağca yüzli men gelini tutup atam anam evine **êletmesünler**.(97b-9)

Nâgâh ılgarda gelmesün, tutuban yigidün **öldürmesünler**. (97b-8)

Ol kocalar **olmasunlar**. (116b-4)

2.6.1.5.İstek Kipi

Bu kipin olumsuzluk ekiyle çekimlenmiş şekli çokluk 2.kişi hariç diğer şahıslarda kullanılmıştır. Ayrıca istek kipinde yapıcı olumsuz, anlamca olumlu yapılara daha çok rastlanılmaktadır.

Teklik 1. Kişi

Yalıñuz oğul yollarından **dönmeyeyim**. (14b-9)

Mere men anı **ķormıyam** toğana aldurmayınca dèdi. (81b-10)

Yâ varam yâ **varmayam**, yâ gelem yâ **gelmeyem**. (90b-90a)

Öz cânuma kıyam men saña **ķıymayam**. (101b-12)

Men muña bî-tekellüf **yapışmayam**, dèyüp gendü kılıcın çıhardı. (117a-6)

Erkek siñegi üzerüme **ķordurmayam**. (132b-13)

2.6.1.5.1.-mA-(Y)Ayın Şeklinde Kurulanlar

Kâfir yollarından **dönmeyeyin** dèdi. (71b-2)

Vallâhi billâhî toğrı yolu görür iken egri yoldan **gelmeyeyin** dèdi. (140a-3)

Teklik 2. Kişi

Şaķın kadın ana menüm üzerüme **gelmeyesin**. (28b-11)

Menüm içün **ağlamayasın**. (28b-11)

Ŧâ kim şası dînlü kâfirün döşegine **varmayasın**. (29a-2)

Şağrağın **sürmeyesin**. (29a-3)

Atam Ƙazan nâmûsını **şımayasın** şaķın! Dèdi. (29a-3)

Bu nesneleri getürecek olurısañuz kıız ķarındaşımı vèrürem getürmeyecek olarısan gözüme **görünmeyesin**, yoħsa seni öldürürem, dèdi. (45b-1)

Mende daħı er **ķopmayasın** yegenüm dön dèdi. (106a-1)

Basat Er olsañ, yeg olsañ mere men azanca **olmayasın**. (114a-12)

Ola kim menüm geçmiş günümi **añdurtmayasın**, dèdi. (125a-6)

And iç kim bizüm èlümüze yağı-lığa **gelmeyesin**. (140a-1)

Hem arâca muı ‘olalum sen dağı and içkim bu bizüm èle yağı-lığa **gelmeyesin** dèdiler. (144b-6)

Menüm anum **omayasın** alasın dèmiş. (152b-1)

Teklik 3. Kişı

Bir gün ola düşem ölem, yèrümde yurdumda kimse **almaya**. (36a-4)

Bir dağı yahşı yigidüñ cânın **almaya** dèdi. (80a-10)

arı kıca **almaya** kıov èdine. (95b-4)

Ulu gişı **almaya** söz èdine. (95b-3)

Andan soñra şart eylesün bizüm èlümüze yağı-lığa **gelmeye** dèdi. (139b-12)

Ala ördek kıara kıazuñ **uçurmaya**. (142a-13)

Ağca yaña tümen kıoyunuñ **gezdürmeye**. (142a-12)

Toz alaca yundunuñ **urgurmaya**. (142a-11)

Orta kıırda sizüñ gèyiklerüñüz ur-urmaya. (142a-10)

Çokluk 1. Kişı

Nèce saht **olmayalum** sen kıızıl kaftan gèyersin biz ağ kaftan gèyerüz dèdiler. (46b-10)

Vallâhi, billâhi, toğrı yolu görüriken egri yoldan **gelmeyelüm** dèdi. (144b-7)

Çokluk 3. Kişı

âcum tahtum saña **vèrmeyeler** dèyü soñumu añdum ağladum. (64b-7)

Yeni-den toğanuñı **dirgürmeyeler**. (142b-2)

2.6.1.6.Şart Kipi

Teklik 3. Kişı

Nâ-merd yigit bine bilmez binince **binmese** yèg. (4a-5)

At yèmeyen acı otlar **bitmese** yèg. (4a-8)

Âdem içmez acı sular sızınca **sızmasa** yèg. (4a-8)

Aka bèlinden ènince **ènmese** yèg. (4a-9)

Ana rahmine düşüp toğınca **toğmasa** yeg. (4a-10)

Yalan söz bu dünyede olınca **olmasa** yèg. (4a-11)

Oldur kı yazıdan yabandan ève bir konuk gelse er âdam evde **olmasa**. (5b-8)

Ol zemânda bir oğlan baş kesmese kan **dökmese** ad kırmazlarıdı. (37a-7)

Basma başın keseridi. (88b-3)

Her kim ol üç cânavarı bassa ol kızı aña vürler basup **öldürmese** anuñ başını keserler, burca aşarlar. (89b-2)

Üç gün yağı **görmese** kan ağlayan Tağsun oğlu Rüstem bile varsun dedi. (104b-13)

Segirdüğünde **sürçmese** yügrük yağı. (106a-6)

Bildüğün **unıtmasa** ‘akıl yağı. (106a-7)

Karîminden dönmese **kaçmasa** erlik yağı. (106a-7)

Yok at **işlemese** er öginmez hüner atıdır dedi. (121a-5)

2.7.YETERLİLİK FİİLİNDE OLUMSUZLUK

“Fiilin karşıladığı işin, hareketin mümkün veya muhtemel olup olmadığını göstermek için, olumlu durumda bil-, olumsuz durumda da bugün eriyerek kaybolmuş Eski Türkçe u-iktidar fiilinin anlamını üzerine alan (-A) zarf-fiil ekleriyle kurulan tasviri fiili” (Korkmaz,2010,243) olarak tanımlanan yeterlilik fiilinin olumsuzluk eki olan –mA ile kullanımı Türk Dilinin daha eski devirlerinde olduğu gibi Eski Anadolu Türkçesinde de görülmektedir.

Yeterlilik fiilinde olumsuzluk, Dede Korkut metinlerinde 3 farklı zamanda görülmüştür. 1. görülen geçmiş zaman 2. Geniş zaman 3. Duyulan-farkına varılan geçmiş zaman

Tespit edilen örneklerin sıralı ve sınıflandırılmış şekli aşağıda verilmiştir.

2.7.1.Görülen Geçmiş Zaman

Teklik 1. Kişi

Menüm ağzuma söğübdürüridüñ, **döyemedüm.** (52a-2)

Qara toñuz etinden yağı yödürdüñ **döyemedüm.** (52a-3)

Maña yarar kız **bulımadum** baba dedi. (88a-1)

Ol kal’ayı **alımadum** gèrü döndüm. (105b-13)

Arz yüzinde çevürdüm **alımadum.** (114a-8)

Qara kara tağlarda çevürdüm **alımadum.**(114a-10)

Kalın sazlarda çevürdüm **alımadum.** (114a-11)

Teklik 2. Kişi

Anuñiçün ol ƙal'ayı sen **alımaduñ**. (106a-4)

Teklik 3. Kişi

Ƙatlanımadı, büldür büldür gözinüñ yaşı revân oldı. (53a-6)

Oğlunı ƙoduğı yêrde **bulımadı**. (69a-9)

Leş arasında oğlancuğı leşin **bulımadı**, altunluca ƙamçısın buldı. (72b-8)

“Kâfiri alam” dèdi, **alamadı** (76a-3)¹²

Âdemî-ler evreni yoldaşına **ƙıyamadı** (86a-8)

İç Oğuzı gördi, ƙız **bulımadı**. (87b-12)

İç oğuzı girdi, ƙız **bulımadı**. (88a-9)

Taş Oğuzı girdi, **bulımadı**. (88b-10)

Deve ayağı üzerine **ƙurımadı**, yıƙıldı. (96b-6)

Ƙan Turalıyı **bulımadı**. (99a-5)

Demrönlü oğıla atmağa **ƙıyamadı**. (101-2)

Kâfirüñ ensesine bir ƙılıç urdı zerre ƙadar **kesdüremedi**. (103b-6)

Soñra Emen dèrleridi bir gişi yèdi kerre varup hisârı **alımadı**. (103b-13)

Altmış ƙutam sur cıdasın ƙoltuƙ ƙısup ol kâfiri ƙarşusından süsem, dèdi, **süsimesi**. (106b-3)

Dölek Evren altı perlü çomağıyla at depüp gelüp yoƙarıdan aşağa kâfiri ƙatı urdı, **alımadı**. (106b-8)

Ƙara polad uz ƙılıçlar kesen, ƙılını **kesdüremedi**. (112b-10)

Ƙargu cıda oynadanlar **ildüremedi**. (112b-10)

Begil at cılavısın **yènemedi**. (122a-12)

Ƙapaƙların şıyırdı, oğlanı **alımadı**. (127a-10)

Ƙılıçları uvandı, birbirin **alımadı**. (127a-13)

Altı ƙatla Oğuz vardı, **alımadı** ol ƙal'ayı (141b-5)

O dağı Ƙazana at şaldı alam! Dèdi, **alımadı**. (146b-3)

Begler Beyrege **ƙıyamadı**. (150a-13)

Ƙazanı ƙılıçladı, zerre ƙadar **kesdüremedi**, öte geçdi. (153a-9)

Çokluk 2. Kişi

¹² Teklik 3. kişi çekiminde en çok dikkatimizi çeken aynı fiilin yeterlilik olumsuzluk çekiminde farklı yazılmasıdır. “alamadı” ve “alımadı” örneklerinde bunu görmekteyiz. الالمدى ve اليمدى şeklinde yazılış farkları görülmektedir.

Altmış gişi bir oğlanı **tutamadıñuz** dedi. (134a-11)

Çokluk 3. Kişi

Bay Bürenüñ oğlu olıduğın **bilemediler**. (38b-6)

Gögüsleri dilindi, süñüleri sındı, birbirin **alımadılar**. (127b-2)

2.7.2.Geniş Zaman

Teklik 3. Kişi

Beg ser-hoşdur, cevâp **vêremez**, dèdiler. (15a-2)

Ala yılan **süñümez** anuñ ormanı olur. (89b-11)

Atlu batup **çıkamaz** anuñ balcığı olur. (89b-11)

Ala yılana **sünemez** ormanını çaķmak çaķup oda uram. (90a-8)

Ilkıcı-lar öniñ-aldı, **dönderimez**. (133a-7)

Şarvanlar öniñ aldı, **dönderimez**. (133a-6)

Ağca yüzlü gelü(nü)n **dönderimez**. (133a-10)

2.7.3.Duyulan-Farkına Varılan Geçmiş Zaman

Çokluk 3. Kişi

Bir cânda ne var ki saña **kıyamamışlar**. (86a-3)

2.8.BİRLEŞİK ZAMANLI ÇEKİMLERDE OLUMSUZLUK

Birleşik zamanlı çekimlerin olumsuzluk ekiyle bir arada kullanılmış üç farklı şekli görülmektedir. Bunlar; hikâye, rivayet ve şart şekilleridir.

2.8.1HİKÂYE ÇEKİMİ

2.8.1.1Geniş Zamanın Hikâyesi

Teklik 1.Kişi

Men seni böyle **bilmez idüm**. (82a-5)

Oğurlayın cân alduğun **tuymaz idüm**. (82a-6)

Kâfire varasın, gendüzünü urasın, helâk olasın anuñ içün saña **dèmezidüm**, canım oğul.(143b-3)

Teklik 2. Kişi

Beg yigidüm qalabalık yağı gelse **qayıtmaz idüñ**. (123a-10)

Teklik 3. Kişi

Qargayı kuzgunı kovarıdı, **qondurmazıdı**. (15a-11)

Çoban bile olmasa Qazan kâfiri **alımazıdı**. (27a-2)

Atduğı taş yere **düşmezidi**. (30a-13)

Üç yıladağ taşı düşdüğü yêrün otı **bitmezidi**. (30b-2)

Semüz koyun aruq toklı bayırda qasa qurt gelüp **yèmezidi**. (30b-3)

Ol zemânda bir oğlan baş kesmese qan dökme ad **qomazlarıdı**. (37a-7)

Meger Beyrek buña bir gömlek bağışlamış idi, **gèymez idi**. (48b-8)

Ol zemânda oğul ata sözün iki **eylemezidi**. (67b-13)

Şağına şolına iki koşa yay çekiridi atduğı oğ yere **düşmezidi**.(88a-13)

Yeldüğümde yel **yétmezidi** yedi argunum yeñi Bayırñ qurdına beñzeridi.(105b-10)

Oğuzñ öñünce bundan evvel kimse **göçmezidi**. (109a-12)

Günde bir qazan süd **yétmezidi**. (110b-5)

Kimseye iltifat **eylemezidi**. (129a-4)

2.8.1.1.1.-mAz Oldı şeklinde Kurulanlar

Bu şekilde oluşturulan yapılar şekil olarak incelendiğinde geniş zamanın hikâyesi gibi görülmektedir. Fakat anlamsal olarak baktığımızda geçmiş zamanda yapılan bir olayın artık yapılmadığını anlatmak için kullanılmışlardır.

Babası kırk yigidin **añmaz oldı** (11a-10)

Bu gez oğlan şerâb içeriken **içmez oldı**.¹³ (37b-13)

Qızı gelini qas qas **gölmez oldı**. (47b-11)

Qızıl qına ağ eline **yaqmaz oldı** (47b-11)

Qutar menüm ellerüm **qutmaz oldı**. (80b-10)

Menüm görür gözlerüm **görmez oldı** (80b-10)

Deli Dumruluñ görür gözi **görmez oldı**, qutar elleri **qutmaz oldı**.(80b-6)

¹³ Bu örnek cümle, Türkçede “used to” yapısı yoktur diyen araştırmacıların ve bunu gramer kitaplarında dile getirenlerin üzerinde düşünmeleri gereken bir örnektir. Bu cümlede, geçmişte yapılan bir alışkanlığın artık yapılmadığı anlatılmaktadır ki bu da İngilizcedeki “used to” ile aynen örtüşmektedir.

Çokluk 3. Kişi

Her ne iş olsa Korkuṭ Ataya tanışmayınca **işlemezlerdi**. (3a-10)

İki eylese ol oğlu kabûl **eylemezleridi**. (68a-1)

2.8.1.2.Duyulan-Farkına Varılan Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Teklik 1. Kişi

Ölmege yitmege **gétmemişidüm**. (6a-13)

Teklik 3. Kişi

Zîrâ ağlamakda gözleri görmez **olmışidi**. (61a-12)

Çokluk 3. Kişi

Kağan aslanıla kara buğranuñ yüzün **görmemişleridi**. (88b-9)

2.8.1.3.Şart Kipinin Hikâyesi

Teklik 3. Kişi

Eger senüñ oğluñ **olmasaydı** bizüm mâlımız Gürcistanda gétmişidi. (39a-10)

Kurt kurt bileklerün **sol-masaydı**, ağam Beyrek dèyeydüm ozan saña.(55a-8)

Kara kıyma gözlerün **çöngelmeseydi**, ağam Beyrek dèyeydüm ozan saña.(55a-5)

Yüzüñi kara saç **örtmeseydi**.(55a-6)

Aṭa ḥaḳḳı **olmasaydı**. (131b-1)

Eger elüñ de ḳopuz **olmasaydı**. (136a-2)

2.8.2.RİVAYET ÇEKİMİ

2.8.2.1.Geniş Zamanın Rivayeti

Birleşik zamanda rivayet çekiminin olumsuzluk ekiyle kullanımı, hikâye ve şart çekimi gibi yaygın değildir. Sadece şu iki örnekte yer almaktadır. Ve bu iki örneğin de oluşum şekilleri birbirinden farklıdır. İlk örnek, ol-(bol) fiili ile oluşurken ikinci örnek i-(<er-) fiili ile oluşmaktadır. Bu konuyla ilgili Gürer Gülsevin'in "Türkiye Türkçesindeki Zaman ve Kip Çekimlerinde Birleşik Yapılar Üzerine" adlı makalesinde birleşik zamanlı çekimler için yeni adlandırma önerileri sunulmuştur.

Teklik 2. Kişi

gördikim gerdek **görinmez olmuş**. (47b-1)

Sen kız **istemezmişsin** bir cılasun bahadur istermişsin.(87b-4)

2.8.3.ŞART ÇEKİMİ

Şart çekiminin menfi ekiyle kullanımı geniş ve gelecek zamanın şart çekimlerinde görülmektedir.

2.8.3.1.Geniş Zamanın Şartı

Teklik 1. Kişi

Oğuza gelüp seni helallığa **almazısam** dedi. (51a-11)

Bulurısam buldum **bulmazısam** Tañrı vèrdi. (72a-11)

Bir ayda **varmazısam** iki ay baksum. (74a-7)

Üç ayda **varmazısam** öldüğümü ol vakt bilsün. (74a-8)

Bir yılda **gelmezisem** iki yıl bağıl. (132b-3)

İki yılda **gelmezisem** üç yıl bağıl.(132-4)

Men Kazañun ni‘metini çok yemişem **bilmezisem** gözüme tursun. (150a-10)

Kazağucda kazılık atına çok binmisem **bilmezisem** maña tâbût olsun. (150a-9)

Ala bârgâh otağına çok girmişem **bilmezisem** baña zindân olsun. (150a-12)

Yahşı kaftanların çok geymişem **bilmezisem** kefenüm olsun. (150a-10)

Teklik 2. Kişi

Eger böyle **öldürmeziseñ** bir dürlü dağı **öldürimezsın**. (12b-4)

Tur kız oynarısan **oynamazısañ** cehennem de. (59a-7)

Bir yılda **gelmeziseñ** iki yıl bakam. (132b-8)

İki yılda **gelmeziseñ** üç dört yıl bakam. (132b-8)

Dört yılda **gelmeziseñ** beş yıl altı yıl bakam. (132b-9)

Öldürmezisen Kâdir korusa öldüreyüm kâfir seni. (142b-8)

2.8.3.1.1-mez olsañ ve -mez olurısañ İle Kurulanlar

Bu yapılar daha öncede belirttiğimiz gibi yapı olarak ayrı anlam olarak ayrı ele alınması gerekir. Veyahut Gülsevin’in de yukarıda adını verdiğimiz makalesinde dediği gibi bu şekildeki birleşik zamanlar için yeni adlandırmalar yapmak gerekmektedir.

Gele görgil **gelmez olsañ**. (50b-1)

Demez olursañ kalķuban yerümden men tururam. (64a-5)

Demez olurısañ yana gönye karğaram Ƙazan saña. (70b-7)

Demez olsañ yana yana karğaram. (70b-13)

Dêgil mana **demez olsañ** yana gönye karğaram Ƙazan sana! (72a-5)

Hânum kalķuban yeründen **țurmaz olsañ**. (95b-6)

Gelmez olsañ memleket bozulup ģarâb olur. (124b-3)

Teklik 3. Kişi

Yer ise yêsün **yemezise** tursun gêtsün demişidi. (7a-8b)

Bize muģı' olurısa ģoř **olmazise** ben řaķalını țutayın.(149b-9)

2.8.2.2.Gelecek Zamanın şartı

Bugün “gelmeyeceksen ya da gelmeyecek isen” şeklinde kullanılan bu çekimin teklik 2.kişide de gördüğümüz gibi ol- yardımcı fiiliyle beraber kullanıldığını görmekteyiz. Bu aynı yapıyı hikâye çekiminde de görmekteyiz. “görmez oldu.(80b-10), ținmaz oldu.(80b-11).”

Teklik 2. Kişi

Ammâ **gêtürmeyecek olurısañ** bu ķatla öldürmedüm. (44b-12)

Bu nesneleri gêtürecek olurısa guz kış karındaşımı vërürem **getürmeyecek olurısañ** gözüme görünmeyesin yoģsa seni öldürürem.(45a-13)

2.8.4.KATMERLİ BİRLEşİK ÇEKİM

Eski Anadolu Türkçesi Döneminde gördüğümüz dikkat çeken yapılarıdır EAT'nin taradığımız diğeri eserlerinde de bu yapıyı görmekteyiz. Degülmışseydi (G,957,7,I/1), zaģmetsüzinmisseydi. (A.D,161-3). Bu örneklerin benzer tarafları ise sadece teklik 3.kişide görülmesidir. Bugün aşağıda verilen örneklerdeki yapıları kullanmamaktayız.

Ana ģaķķı Țaņrı ģaķķı **degülmışseydi**. (28b-7)

Ana ģaķķı Țaņrı ģaķķı **degülmışseydi** kara polad uz kılicum țartayıdum. (143a-12)

2.9.FİİLİMSİLERDE OLUMSUZLUK

Bugün Türkçede kullandığımız isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil yapılarını Dede Korkut metinlerinde de görmekteyiz. Bunların arasında olumsuzluk ekiyle birlikte en çok kullanılanı zarf-fiildir. Sınıflandırılmış şekli aşağıdaki gibidir.

2.9.1.İsim Fiil

Baba, bu sözi sen maña **démemek** gerek idüñ. (89b-4)

Böyle oğul olmakdan **olmamak** yêgdür. (11b-11)

2.9.2.Sıfat Fiil

2.9.2.1.-mA(y)An ile Kurulanlar

Konuğı **gelmeyen** kara évler yıkılsa yêg.(4a-7)

Oğlı kıızı **olmayan** Allâh te'âlâ karğayubdur. (7a-12)

Oğlı kıızı **olmayanı** Tañrı te'âlâ karğayubdur, biz dahı karğaruz” demişdür. (8a-3)

Ağa adını **yöritmeyen** hoyrad oğul(4a-9)

Oğlı kıızı **olmayanı** kara otağa kondurun (8b-)

Koşa badem **şıgmayan** tar ağızlum. (8a-10)

Oğlı kıızı **olmayanı** Tañrı te'âlâ karğayubdur. (8b-7)

‘Oğulluyı ağ otağa kızluyı kızıl otağa, oğlı kıızı **olmayanı** kara otağa konduruñ. (8b-1)

Kışda yazda qarı buzı **erinmeyen** Kazılık Tağına geldi çıkdı. (15a-5)

Altmış ögec derisinden kürk eylese tabuqlarını **örtmeyen**, altı ögec derisinden külâh étse kulaklarını **örtmeyen** (32b-13)

Biñ dahı koyun görmemiş koç götürüñ. (44b-9)

Murâdına, maksûdına **ermeyen** yalıñuz kardaş!(47b-13)

İtüñi ulıtmayan, çetüğüñi **mavlatmayan** alpan-lar başı Kazan oğlancuk ile serhoş olup yaturlar, dèdi.(65b-3)

Üzengiye **dirmeyen** dizüñ ulmış.(76b-8)

Gêçeninden otuz üç akça alurıdı, **gêçmeyeninden** döge döge kırk akça alurıdı.(79b-4)

Hân kıızı helâlünü **tanımayan** gözün olmış.(76b-10)

Qara polad uz kılıcdan **qayıtmayan**, ağca tozlu qatı yaydan **dursınmayan**, ağ yeleklü ötkün oğdan **qayıqmayan** (94a-3)

Qargu süñü ucında er böğürden ğarime yêtdüğinde “kimsin?” deyü **şormayan** Qıyan Selçük oğlu Deli Tundar senüñile bile varsun. (104b-8)

Qoşa burcdan qayın oğı **eglenmeyen**, Yağrınıcı oğlu Êl Almış senüñile bile varsun, dèdi. (104b-12)

Urdığın **ulıtmayan** ulu Tañgrı (107a-6)

Başduğın **belürtmeyen** bellü Tañgrı (107a-7)

Avcına **sıgmayan** uluñlı oğlı. (112b-5)

2.9.2.2.-mAz ile Kurulanlar

Ol kâfirüñ öçin atıp birin **yazmaz** oqçısı olur. (67a-6)

Yüzi **dönmez** kılıcum ele aldum.(140b-7)

2.9.2.3-mAdUk ile Kurulanlar

Toyınca yüzine **bağmaduğum** hânım yigit! (48a-5)

2.9.3.Zarf Fiil

2.9.3.1.-mAdIn/-mAdAn ile kurulanlar

Elin yüzün **yumadın** obanuñ ol ucından bu ucına, ol ucına çarpışdurdı. (6a-7)

Oğluñ seni **öldürmedin** sen oğlunu öldürü görgil! (13a-9)

Şaru yılan **şokmadın** ağca tenüm, qalkup şişer. (14a-9)

Sarp qayalar **oynanmadın** yer obrıldı.(17a-8)

Şavaşmadın urışmadın alı vèreyim, döngil gerü! (18a-5-7)

Şavaşmadın urışmadın kurtarayım, döngil gerü! (18b-3)

Ağşam **olmadın** gene ben saña gelürem. (23b-13)

Beglige **toymadın** özüme yazuğ.(30a-7)

Yigit-lige **uşanmadın** cânuma yazuğ dèdi.(30a-7)

Şavaşmadın urışmadın kaydayım, gèrü döneyim, gèdeyim, bellü bilgil dèdi. (31a-4)

Baba, maña bir kız alı vèr kim men yerümden **turmadın** (42b-1)

Ol turmağ gerek, men qazağuç atuma **binmedin** ol binmağ gerek (42b-2)

Varmadın ol maña baş getürmek gerek. (42b-3)

Ozan eydür; Avazum **gédilmedin**, ünüm **boğılmadın** bir atdur elüme girdi. (52b-2)

Hey **dèmedin** başlar kesen cellâdı olur. (67a-6,90a-1)

Şarımşak otın **yèmedin**, Kazan içüm göyner. (70b-3)

Şam yèlleri **esmedin**, Kazan kulağum çıñlar. (70b-3)

Şarı yılan **şoğmadın** ağca tenüm kalker, şişer. (70b-4)

Anası **tuymadın** el altından buyurdi. (72b-3)

Sen **gelmedin** baba, kâfirler tanışdılar (73b-1)

Urışmadan döğışmeden âlemi tıldurayım.(75b-8-9)

Şancubanı yere çaldı, **degretmedin** başın kesdi. (78a-13)

Men yèrümde **türmadın** ol tırmiş ola (87b-1)

Men kazaguç atuma **binmedin** ol (87b-2)

Men kanlu kâfir eline **varmadın** ol varmış.(87b-2)

Şan turalı gürzin göge atar, enüp yere **düşmedin** karvar tutar. (90b-9)

Beg babamuñ kadın anamuñ yüzün **görmedin** bu gerdege girürisem, dèdi (97a-5)

Şaralaruñ-dan ağ elleruñ **bağlanmadın**, Ağ alnuñ kara yerlere **depilmedin** (98a-7)

Gafille görklü başuñ **kesilmedin** Alca kanun yer yüzine **dökilmedin** yağı yètdi, düşmen erdi. (98a-8)

Şazi begler **ölmedin** el boşaldı. (98a-10)

Şap kayalar **oynamadın** yer obrıldı.(98a-9)

Ağca yüzli kızum gelinüm **iñleşmedin**,(151b-4)

Ağayıda koyunlarum **meñrişmedin**, (151b-4)

Şaytabanda develerüm **bozlaşmadın**, (151b-3)

Yigitlerüm, Aruz oğlu Basat **gelmedin**,(151b-2)

Elüm günüm **çapılmadın**,(151b-2)

Şazagucda kazılık atum **kişneşmedin** (151b-3)

2.9.3.2.-mA(y)IncA ile Kurulanlar

Allâh Allâh, **dèmeyince** işler oñmaz.(3a-12)

Şâdir Tañgrı **vèrmeyince** er baymaz.(3a-12)

Ecel va'de **èrmeyince**,(3a-13)

Şazaguca **binmeyince** yol alınmaz.(3b-10)

Qara polad uz kılıcı **çalmayınca** qarım dönmez.(3b-11)
Er mâlına **kıymayınca** adı çıkmaz. (3b-11)
Kız anadan **görmeyince** öğüt almaz. (3b-11)
Oğul atadan **görmeyince** şofra çekmez.(3b-12)
Kol bud olup yer üstine **düşmeyince** (14b-9)
Yenümile alca kanum **silmeyince** (14b-8)
Yaralanup kazılık atumdan **enmeyince** (14b-7)
Yoldaşlarımı çıkarmayınca hışarı **almayınca** murâda ermezem, dedi. (61b-12)
Pârelenüp kazılık atumdan **enmeyince** (71a-13)
Yenümile alca kanum **silmeyince** (71a-13)
Yalıñuz oğul haberin **almayınca** (71b-1)
Kol but olup yer yüzine **düşmeyince** (71b-1)
Mere men anı qormıyam toğana **aldurmayınca**, dedi. (81b-11)
Qormıyam seni qara polad uz kılıcum **tartmayınca** (118a-8)
Kafalu börklü başuñ **kesmeyince** alca kanun yer yüzine **tökmeyince** (118a-8-9)
Kardaşum Kıyanuñ kanın **almayınca?** (118a-9)
Ağam tutilan qal'aya **varmayınca**, ağamuñ ölüsün dirisin **bilmeyince** öldiyise kanın **almayınca** Qalın Oğuz eline gelgüm yoñ dedi. (132a-1-2)
Ağamuñ yüzün **görmeyince**, ölmüş ise kanın **almayınca** bu gerdege girürisem, dedi.(132a-12-13)
Elbette ol ağam tutilan qalaya **varmayınca** durmazam dedi. (133a-12)

2.9.3.3.-mA(y)Up ile Kurulanlar

Eski Anadolu Türkçesinin diğér metinlerinde –mA(y)up ve mA(y)ubAn şeklinde bir arada kullanımlar görülürken Dede Korkut'ta sadece –mA(y)Up şekli görölmektedir.

Dédiler dahı **turmayup** kaçdılar. (23a-4)
Bâzirgânlar yarağ gördiler, gece gündüz **demeyüp** yöridiler. (49b-1)
At üstinde **eglenmeyüp** yortan Qazan, señün bilüñ, ulmış. (76b-7)
Deli dumrul babasından yüz **bulmayup** sürdi anasına geldi. (84a-4)
Yalab yalab yalabıyan ince tonlum, **başmayup** yöriyen (101b-8)
Yigitleri **turmayup** kaçdılar. (103b-10)

Yene uyhusın **yênimeyüp** yèrine varup yatdı uyudı. (134a-8)

-ken ile oluşturulanlar

Mere çoban, karnuñ **açıkmamış iken**, gözün **çararmamış iken** bu ağacı koparı gör.(27a-5)

2.10.EKFİİLLERDE OLUMSUZLUK

Ekfiilde olumsuzluk, “degül” kelimesi ile yapılmaktadır. Bu kelime tek başına kullanıldığı gibi bildirme ekiyle de beraber kullanılmıştır. Ayrıca birleşik zamanlı çekimlerde de “degül” kelimesi görülmektedir. Aynı şekilde olumsuzluk ve yokluk belirtmek için “yok” kelimesi kullanılmıştır. Bu kelimenin de tek başına, bildirme ekiyle ve birleşik zamanlı çekimlerle kullanıldığı görülmektedir.

2.10.1.“Yok” ile Kurulanlar

Bildirme ekinin düştüğü bu örneklerde ve diğer örneklerde yokluk bildiren bu kelimenin üç farklı yazılışı vardır. Yok, yoh ve yog şeklinde yer almaktadır.

Bu yıkılacak evde un **yok**, elek **yok** (6b-7-8)

Kimüñ ki oğlu kıızı **yok** (7a-8)

Dirse Hânuñ haberi **yok**, (16a-9)

Yigit, baña yazuğı **yok**, döngil gerü! Dêdi. (18b-5)

Menüm de içinde binidüm var, komağum **yok** kırk nâ-merde (18b-8)

Menüm de içinde şişligüm var, (komağum) **yok** kırk nâ-merde (18b-10)

Menüm dağı içinde nişânlum var, komağum **yok** kırk nâ-merde (18b-12)

Menüm de içinde odam var, komağum **yok** (18b-13)

Menüm dağı içinde bir ‘aklı şaşmış biligi yitmiş koca babam var, komağum **yok** kırk nâ-merde! Dêdi. (19a-3)

Qazanuñ bu işlerden haberi **yok** (21a-13)

Dün **yok** öteki gün évün bundan geçdi. (25b-9)

Mere dîni **yok** ‘akılsuz kâfir (31b-1)

Ussı **yok** dërneksiz kâfir (31b-1)

Oğulda ortacum yok kartaşda kaderüm **yok** (36a-1)

Mere yigit, menüm atımı kimse geçdüğü **yok** (41b-5)

Ohumı kimse yarduğı **yok** (41b-5)
Ayaklılar buraya geldüğü **yok** (43b-6)
Ağızlılar bu şuyumdan içdüğü **yok**. (43b-6)
Mere sen seni bilürsin, bizüm hâlumuzdan haberün **yok**.(52b-8)
Ağam Beyrek gèdeli binerüm **yok**. (53b-12)
Ağam Beyrek gèdeli yüklerüm **yok** (53b-13)
Ağam Beyrek gèdeli içerüm **yok** (53b-10)
Ağam Beyrek gèdeli yaylarum **yok** (53b-8)
Ağam Beyrek gèdeli şölenüm **yok** (54a-2)
Ağam Beyrek gèdeli göçerüm **yok** (54a-3)
Karşu yatan kara tağum yıkılıbdur ozan, senün haberün **yok** (54a-11)
Gögelice kaba ağacum kesilübdür ozan, senün haberün **yok** (54a-12)
Dünyelikde bir kardaşum alınubdur, ozan, senün haberün **yok**.(54a-13)
Ağam Beyrek gèdeli biz(e) ozan geldiğı **yok** (55a-13)
Egnümüzden kaftanumuz alduğı **yok**. (55a-13)
Başumuzdan geceligümüz alduğı **yok**.(55b-1)
Boynuzı burma koçlarumuz alduğı **yok** (55b-2)
Senünle menüm işüm **yok**.(58b-7)
And içmişem kısır kısrğa bindüğüm **yok** (58b-4)
And içeyim bu gez, boğaz kısrğa bindüğüm **yok**.(58b-13)
(Binibeni) karavata varduğum **yok**.(58b-59a)
Senünle oyunum **yok**. (59a-4)
A beg baba, devece böyümiş-sin köşekce 'aqlun **yok**.(64b-9)
Depeçe böyümiş-sin, tarıca beynün **yok**. (64b-10)
Kazanuñ haberi **yok**. (69a-7)
Kara polad uz kılıcum **yok** kim karşıdığı dem iki biçeydüm. (94a-10)
Senün boyun kadün **yok**. (107a-6)
Yâ cismile ceddün **yok**. (107a-6)
Kanı hânım, altuñda yahşı atuñ **yok**. (121b-6)
Alnuñda altun ışıq (egnünde) cübbe **yok**. (121b-6)
Ulu oğlum, ulu kardaşum **yok**. (122b-1)
Kalkubanı yerümden turmağum **yok**. (124b-7)

Yelisi kara kazılık atuma binmegüm **yok**. (124b-8)
Arku Béli Ala Tağı avlayuban aşmagum **yok**. (124b-8)
Ağ alınlı Bayındırın dîvânına varmagum **yok**. (124b-9)
Kazan kimdür? Men anuñ elin öpmegüm **yok**. (124b-10)
Kanın almayınca Kalın Oğuz eline gelgüm **yoh** dedi. (132a-2)
Mere kavat kıızı ağam başına and içmişem, dönmeğüm **yoh**, dedi. (133a-2)
Genç yigit, burçağ burçağ derlemiş, uyur, gelenden gédenden haberi **yok**. (135a-13)
Kılıcundan şaparum **yok**. (140b-141b)
Gendü aşlum, gendü köküm şımağum **yok**, dedi. (140b-141a-141b-142a)
Şal kılıcuñ kes başum, kılıcuñdan şaparum **yok**. (141a-11)
Oğuz erenleri tıruriken seni ögmegüm **yok**. (141a-12)
Kılıcuñdan şaparum yoh gendü aşlum, şımağum **yoh**.¹⁴(142b-3)
Oğuz tıruriken seni öpmegüm **yok**.(142b-7)
Yok, ol ananuñ babası-dur, senüñ dedendür. (143a-5)

2.10.2.“Yokdur” ile Kurulanlar

Korhıma oğlan, ölüm **yokdur**. (15a-13)
Kazılık Tağının şuçı **yokdur**. (16a-7)
Bu yaradan saña ölüm **yokdur**. (16a-10)
Tağrıñun birliğine **yokdur** gümân! (17b-29b-44b-73a-82a-84b)
Kazılık Tağının şuçı **yokdur**. (16a-7)
Kazılık Tağının günâhı **yokdur**. (16a-7)
Kazılık Tağının suyunuñ günâhı **yokdur**. (16a-6)
Bundan yegregi **yoh-dur** ki gözüm görüriken, oğul, gel, seni évereyim, dedi. (87a-10)
Bilmezüz, ammâ gözinden gayrı yerde et **yokdur**, dediler (115a-10)

2.10.3.“Degül” ile Kurulanlar

Her kim yedi, ol **degül**.(28a-3)
Begil üzerinde **degül**, ammâ bir kuş deñlü oğlan-dur.(125b-2)
Begil içinde **degül**, dedi. (125b-3)

¹⁴ Tekrarların çok fazla olduğu Dede Korkut'ta aynı cümleler çok geçmektedir. Bu örnek cümlelerin de tekrarı olan cümlede her şey aynı yazılırken sadece birinde yok diğerinde yoh yazıldığı görülmektedir.

Tutşak geden senüñ ağañ **degül**, erdür. (131b-5)

2.10.4.“Degülem” ile Kurulanlar

Mere! Dadı, men avcı **degülem**. (40b-3)

2.10.5.“Degüldür” ile Kurulanlar

Ol öyle âdem **degüldür** kim saña görine, dèdi. (41a-9)

Altın yüzük senüñ **degül-dür**. (60a-4)

2.10.6.“Degülsin” ile Kurulanlar

Sevişdügüm Bamsı Beyrek sen **degül-sin**. (60a-4)

Meger sen Hân Kazanuñ oğlu **degülsin**. (143a-3)

2.11.EKFIİLİN BİRLEŞİK ÇEKİMİ

Ekfiilin hikâye, rivayet ve şart olmak üzere üç farklı birleşik çekiminde olumsuzluk ve yokluk anlamı görülmektedir.

2.11.1.Ekfiilin Hikâyesi

Meger Dirse Hân dèrleridi bir begüñ oğlu kıızı **yoğıdı**. (7b-2)

Begler begi olan dîvânında buña hêç kapu baca **yoğıdı**. (129a-3)

2.11.2.Ekfiilin Rivayeti

Saña ölüm **yoğımış**. (117a-1)

Saña ölüm **yoğımış**, dèdi. (117a-13)

2.11.3.Ekfiilin Şartı

Ordum sağ esen **degül ise** başuñuza çâre edüñ. (24a-1)

Yohsa seni bunda kırtlar kıuşlar yèr, dèdi. (27a-6)

Pay Bîcân kıızı Bânı Çiçek êvdemi argış, **yohsa** gürdamı argış?(49b-13)

Yohsa atalar oğuldanmı öğrenür? (64b-11)

Yohsa êvdeki kıza râzı olsun, dèdi. (88b-13)

2.12.İSİMLERDE YOKLUK

Bunda minnetile almakdan ise anda, babam yanında **minnetsüz** almak yègdür, dèdi.(38b-7)

Hakluya haqqı dege, **haqsuza** yüzi qaralığı dege. (57b-10)

Gördiler kim bir ‘ibret nesne yoktur, başı **göti belürsiz**. (110a-6)

Oğul ocağum **issüz** koma.(114b-2)

Ol **kınsuz** keser menüm başum! (117a-3)

Anda iki kılıç var, biri kınlu biri **kınsuz** (117a-3)

Ala gözlü bebeklerin **ögsüz**¹⁵ komış-sın. (118a-7)

‘âlemleri **yokdan** var eden Allâhuma şıgındum,dèdi (127b-13)

Mize mizüm **ögsüzlüğümüz** yetmez mi? (130a-12)

2.13.SIFATLARDA YOKLUK

2.13.1.-sUz ile Kurulanlar

Devlet-süz (oğul) şerrinden allâh şağlasun hânım sizi!(4a-3)

Mere dini yok **‘akılsuz** kâfir (31b-1)

Ussı yok **dérneksiz** kâfir (31b-1)

Dede Korkud dağı biñ **kuyruksuz kulaksuz** köpegile biñ dağı büre buldı. (45b-7-8)

Demrensüz oğıla yigit, seni şınar idüm.(102a-4)

Gördi bir **kınsuz** kılıç, tırmaz ener çıkar. (117a-5)

Gördi kim **ögsüz** oğlan bir kızanı çekişür.(130a9)

Eski tonuñ biti, **ögsüz** oğlanuñ dili acı olur. (130a-11)

Qardaş-suz Oğuzda tırmazam. (130b-3)

Qardaş-suz Oğuzda tırsam olmaz. (131a-13)

Qardaş-suz miskin yigit eñsesine yumruk tıkinsa ağlayuban dört yanına bakar olur. (131b-8)

Qâdemi **qutsuz** gelin dèyince **udsuz** gelin dèşünler. (133a-2-3)

Qayı eren **qulağuzsuz** yol yañılsa.(141a-5)

¹⁵ Ög: anne, akıl anlamına gelen bu isim kökünün üzerine yokluk bildiren -süz isimden isim yapma ekinin gelmesiyle kalıplaşmış bir isim haline gelen “öksüz”(ök/g+süz) kelimesi annesi olmayan ya da hem annesi hem babası olmayan kişi için kullanılmaktadır.

Ğulağuzsı yol başaran Ğazan eridüm. (141a-5)

2.13.2.-mAz ile Kurulanlar

Unvan sıfatlarında da olumsuzluk bildiren ek görölmüşür.

Eylik Ğoca oğı **Dönebilmez** Dölek Evren maña dërler, dëdi (146a-5)

Dönebilmez Dölek Evren gelsün, gerü kalan begler hep gelsün, dëdi.(149a-4)

Dönebilmez Dölek Evren, Dozan Oğı Alp Rüstem, Boz Otlı Beyrek, Beg Begilün evinde içerleridi. (126b-13)

2.14.ZARFLARDA YOKLUK

Elde yağı **yoğiken** senüñ babañun üstine yağı geldi. (17a-8)

Destürsuzca Bayındır Hânun yoğısın başan Altmış biñ kâfire kan kuşduran (32a-12)

Destürsuzca yağıya girmek bizüm elde ‘ayb olur. (100a-4)

Destürsuzca menüm yağuma giren yigit, ne yigit-sin? (100a-5)

2.15.SORU EDATLARINDA OLUMSUZLUK/YOKLUK

Teklik 1.Kişi

Hân Ğazan, **nece ağlamayayın bozlamayayın?** (36a-1)

Nëce saht **olmayayım?** (51a-2)

Sevişdüğüñ Bamsı Beyrek men **degül miyem?** (60a-12)

Boz ayğıruñ bëline **binmedüm**mi? (60a-7)

Oğ atanda men senüñ oğunı **yarmadum mı?** (60a-10)

Senüñ evün üzerine şıgın gëyik **yıkmadum mı?** (60a-8)

Altun yüzügi barmağıña **gëçürmedüm mi?** (60a-12)

Alan şabâh, hân kıızı yerümden **turmadum mı?** (60a-7)

Nece saht **olmayam?** (119b-12)

Teklik 2.Kişi

Haberüñ **yoğmıdur?** (23a-9)

Altumda al ayğırum ne **begenmezsın?** (126a-8)

Mere kâfir, sen menüm adum **bilmez misin?** (146a-3)

Mere kâfir, sen meni **bilmez misin?** (126b-11)

Mere kâfir, sen meni **bilmez misin?** (145a-8)
Kargı tatlı süñüm ne **begenmezsin?** (126a-10)
Beyrek adlu bir yigide **bulışmaduñ mı?** (54a-5)
Beyrek adlu bir yigide **bulışmaduñ mı?** (54a-5)
Sen meni yanuma **kıgırmaduñ mı?** (60a-8)
Gözüm çöñge idügin **ne begenmezsin?** (81a-3)
Sultânım Kân Turalı, kalkubanı yêrũñden **turmaduñ mı?** (92b-6)
Yelisi kara kazılık atũ **binmedũñ mı?** (92b-7)
Babañun ağ ban eşiginde qaravaşlar inek sağar **görmedũñ mı?** (92b-9)
Aşağadan yokarı **bakmaz-mısın?** (95b-8)
Karşuña ala kaz geldi, şahinũñ **atmaz mısın?** (95b-9)
Şarı Tonlı Selcan Hatun işâret eder **görmez misin** seni? (95b-10)
Deve burnından zebũn olur dêrler, **bilmez misin?** (95b-11)
Mere oğlan, dahı **ölmedũñ mı?** (117a-12)
Mere qavat kıızı, munı maña nêçũn **dêmezidũñ?** (143a-11)

Teklik 3.Kişi

Oğul dahı neylesũn, baba ölüp mâl **kalmasa?** (4a-2)
Baba mâlından **ne** fâyide, başda devlet **olmasa?** (4a-2)
Yohsa gögsünde **yokmı-dur** imân? (26a-7)
Evũñũz ardı derecük **degül miydi?** (59a-1)
Senũñ aduñ kırk oynaşlu Boğazca Fatma **degül miydi?** (59a-3)
Senũñ atũñı menũm atum **geçmedi mı?** (60a-9)
Kızıl develer olan yêrde, bir köşegi **olmaz mı olur?** (29a-11)
Hey ana, ‘arabî atlar olan yêrde, bir kũlunı **olmaz mı olur?** (29a-11)
Ağca koyunlar olan yêrde, bir kũzıcağı **olmaz mı olur?** (29a-12)
Bir menũm gibi oğul **bulınmaz mı olur?** (29b-2)
Boğa boğa dêdükleri kara inek buzağusı **degül-midür?** (92b-10)
Beg yigit, baş esen olsa bôrk **bulınmaz mı olur?** (98b-12)
Gişi koynında yatan helâline sırrın **dêmez mı** olur? (123a-11)
Mize mizũm ôgsüzlüğümüz **yêtmez mı?** (130a-12)
Mere qavat menũm babam Bayındır Hân **degülmidür?** (143a-4)

Çokluk 1.Kişi

Senüñile maydanda at **çapmaduk** mı? (60a-9)

Şimdi **nêçün** bile **olmayavuz?** (148a-2)

Çokluk 3.Kişi

Şimdi **nêçün** **gelmediler?** (148a-5)

Bilmez misin **nêçün** **gelmediler?** (148a-6)

2.16.EDAT GRUPLARINDA YOKLUK/OLUMSUZLUK

Begil **ne** yay kurardı, **ne** oğ atardı. (120b-11)

Ne atın öğdi, **ne** gendin öğdi. (120b-8)

‘Azrâyili **ne** çavuş gördi **ne** kapucı (80b-5)

Men senden **ne** gördüm, **ne** öğrenem? (64b-13)

Ne siz **ne** Beyrek kılsun. (55b-6)

Ne oğlan yeñer **ne** boğa yeñer. (10a)

Çok çalışdılar, **ne** boğa yeñer **ne** Kıan Turalı yeñer.(93a-6)

Anuñ elinden **ne** ölümüz **ne** dirümüz kurtulurımış.(139b-9)

2.17.YAPICA OLUMLU ANLAMCA OLUMSUZ OLAN “NE” KULLANIMI

Oğlandur, **ne** bilsün? (13a-4)

Ne bilür deli ozan, dèdiler. (58a-13)

Baba malından **ne** fâyide, başda devlet olmasa? (4a-2)

Ne bileyin oğul, arslandan mı oldı yoğsa kaplandanmı oldı? (15b-11)

Ne bileyin oğul, bu kıazâlar saña nereden geldi? (15b-12)

2.18.YAPICA OLUMLU ANLAMCA OLUMSUZ OLAN “MI” KULLANIMI

Bayundur Hân benüm ne egsükligüm gördi, kılıcumdan **mı** gördi, şoframdan **mı** gördi?
(7b-13)

Ne bileyin oğul, arslandan **mı** oldı yoğsa kaplandan **mı** oldı? (15b-11)

Mere kıavat oğlı kıavatlar, ata tıururiken oğul elin **mı** öperler? (39a-7)

Mere menüm oğlum baş **mı** kesdi, kıan **mı** dökdi? (39a-12)

Baş **mı** kesdüñ kıan **mı** tökdüñ, aç **mı** tıoyurduñ, yalıncığ(**mı**)ı tıonatduñ? Dèdi.(129a-8)

III. BÖLÜM

EAT DÖNEMİNİN DİĞER ESERLERİNDE OLUMSUZLUK VE YOKLUK BİÇİMLERİ

Türk yazı dilinin önemli dönemlerinden biri olan Eski Anadolu Türkçesi; sosyal, kültürel, tarihsel ve düşünce hayatının yanı sıra dil malzemesi yönünden incelenmesi gereken bir dönemdir. Bu noktadan hareketle Eski Anadolu Türkçesi Döneminin olumsuzluk ve yokluk tablosunu ortaya çıkarmaya çalıştık.

Olumsuzluk ve yokluk, bütün dillerde var olan bir durumdur. Duygu ve düşünceleri ifade etmede olumlu kullanımların yanında olumsuzluk bildiren ifadeler her zaman olmuştur. Türkçenin her döneminde olumsuzluk ve yokluk ifadeleri mevcuttur. Türk yazı dilinin önemli dönemlerinden olan bu dönemde de olumsuzluk ve yokluk biçimlerine fazlaca rastlanmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi, ortaya konulan eserlerin çok olması bakımından zengin bir dönemdir. Bu sebeple tüm eserleri taramamız mümkün olmadığı için Eski Anadolu Türkçesini kapsayan yüzyıllar içinde daha ön plana çıkan eserler taranmıştır. XIII. yy.XIV. yy. ve XV. yüzyıla ait önemli şahsiyetlerin eserleri taranmıştır. Tabii ki diğer şairlerin eserlerini göz ardı edemeyiz. Fakat XIII. yüzyılı ele alırken Yunus Emre'den bahsetmeden geçemeyiz. Aynı şekilde XIV. yüzyılı değerlendirirken Garib-nâme ve Süheyl ü Nev-bahâr'ı ele alınmadan geçilemeyeceği fikrinden hareketle bu önemli eserleri taramayı uygun gördük. Yöntem kısmında da belirttiğimiz bu açıklamalardan yola çıkarak aşağıda verilen eserleri tarayarak tespit edilen olumsuzluk ve yokluk şekillerini beyit içindeki kullanım yerleriyle birlikte vermeye çalıştık. EAT Döneminin diğer eserlerindeki olumsuzluk ve yokluk şekillerini tespit etmek için Dede Korkut'tan sonra taradığımız eserler şunlardır:

1. Yunus Emre Divanı (13. yy)
2. Süheyl ü Nev- bahâr (14.yy)
3. Garib-nâme (14.yy)
4. Ahmed Dâ'î Divânı (14-15. yy)
5. Şeyhî Divânı (15.yy)

XII. ve XV yüzyıl dönemini kapsayan EAT döneminin olumsuzluk ve yokluk şekillerini daha iyi ortaya koyabilmek için bu dönemi kapsayan her yüzyıldan eserler ele

aldık. Bu adı geçen eserlerde tespit ettiğimiz örnekleri farklı kategorilerde sınıflandırarak vermeye çalıştık.

3.1.FİİLLERDE OLUMSUZLUK

3.1.1.Geniş Zaman – Şimdiki Zaman

Bu dönemde müstakil bir şimdiki zaman eki bulunmadığı için bu iki zamanı bir arada değerlendirdik. Bu zamanlar için kullanılan ekler; -ur/-ür, -ar/er, -r şeklindedir. Olumsuzluk ekiyle beraber kullanımlarının kişiye göre çekimleri şu şekildedir:

Teklik 1.Kişi: dilemezvenin (S.N,1929-325),inanmazvan(S.N,1695-309), dilemezven (Ş.D,185- 5), geçmezem (Ş.D, 107- 4), istemem (Ş.D, 63-12), yimezem (A.D, 201-6), söylemezem (A.D,201-6)

Teklik 2.Kişi: anmaz mısın (Y.D,384-8), eglenmez misin (Y.D,267-6) bakmaz mısın (G,863,10,I/2), bilmez misin (A.D,196-7)

Teklik 3.Kişi: eylemez (Y.D,49-3), gelmez (G.955,9,II/2), kılmaz (S.N,50-198), revâ kılmaz (A.D,179-5), belirmez (Ş. D,79-5)

Geniş ve şimdiki zaman fiil çekimlerinde en çok kullanılan olumsuzluk şekillerine Teklik 1.kişi ve Teklik 3.kişide rastlanılmaktadır. Çokluk şekillerinin olumsuzluk kullanımlarına fazla rastlanılmamaktadır. Tutmayavuz, almayavuz, gelmeyeler, sanmayalar vb.şeklindeki kullanımlar bazı gramer kitaplarında geniş zaman kategorisinde değerlendirmeye alınmıştır. Fakat biz burada bu örnekleri istek kipi bölümünde ele almayı uygun gördük.

Metinlerden Örnekler

Bayık ben **inanmazvan** işbu söze

Ki kişi tamâmet cihânı geze (S.N,1695-309)

Diriğa ki çün gaflet örter gözi

Bilmez ki neyler kişi kendüzi (S.N,203-208)

Ki çevre çalup nesne **bulmaz** elüm

Yapışmaya ger nice ola hâlüm (S.N,161-205)

İlerü **geçmezvenin** bir arış
Beni o vü Hâk nûrına var arış (S.N,130-203)

Kişi neyledügin nite **bilmez** ol
Bilür lîk rûsvây anı **kılmaz** ol (S.N,50-198)

Anuñ buyruğinsuz **adılmaz** adım
Boğazdan aşığa **yudalmaz** yudım (S.N,2-3)

Her du'â anda abûl **olmaz** bilûñ
Her nefes ölü diri **ılmaz** bilûñ (G,81,3,II/1)

Ben güyerem n'ideyüm kim **gelmez** ol
Meyli vurduça cihâna oldu bol (G,1103,7,I/2)

Ne nebî vü ne velî **geçmez** sözi
Ol rızâ öñinde oprakda yüzi (G,1111,11,I/2)

Gerçi göñüldür iren ol menzile
Ol göñülde eğlenen **gelmez** dile (G,955,II/2)

Kim cemâ'atde biledür ol kişi
Biñ kişiden biri **bilmez** bu işi (G,81,2,II/1)

Bize 'ışk şerbetinden suni sâkî
Bize Uçmak'da Kevser **gerekmez**.(Y.D,101,3)

Bir dem gelür söyleyemez bir sözi şerh **eylemez**
Bir dem dilinden dürr döker dertlülere dermân olur (Y.D,49,3)

Günde soralar bu sözi **esirgemez** anlar bizi
Biz de sana tutduk yüzi sen esirge bizi Çalap (Y.D,16,5)

Görüben ağladuğımı gözüm yaşın **silmez**
Niçe ki yalvaruram hâcetüm **revâ kılmaz** (A.D,179,5)

Her kim ol gözden gönülden cân ile **sevmez** seni
Gözinüñ yaşı tarı vü bağrınıñ kanı kadîd (A.D,3,24)

Gözün ol türk-i yağmadur ki her dem kan içer **kanmaz**
Bu zâlim iy ‘acab n’ister benüm bu kuşça cânumdan (A.D,277,2)

Dâ’iya ma’sûka çünkim râm olup **virmez** boyun
Lâ-cerem elin ayağın öpüben yalvarası (A.D,248,7)

Sâkî getir ol câm-ı mürevvâk ki **bilinmez**
Niçe olisar ‘akıbet encâm efendi (A.D,229,3)

Yimezem kimse hâkın **söylemezem** gaybetini
hâk bilür anı içen hâk mı ya nâ-hâk mı içer (A.D,201,6)

Cürmümüz aşkın ise gözlerin öldürdüğüne
Dilemezven kim ola kimse günâhıma şefî (Ş.D,185,5)

Dileğin buysa Şeyhî eşiğinde veresin cân
Yüzüm ururam dün ü gün eser-i **du’â belirmez** (Ş.D,79,5)

Geçmezem kâmetin hevâsından
Ki budur hadd-i itidâl ey dost (Ş.D,107,4)

Berekat **istemem** ol âdemden
Ki bu mevsimde etmeye harekât (Ş.D,63,12)

Çamu garâyib-i mülk ü acâyib-i melekût

Ki akl nakline **bulmaz** ne mebd'e'ü ne me'âl (Ş.D,33,8)

Kibriyânın kârbânından haber **vermez** ukûl

Ermez andan cân kulağına meğ'er bang-i ceres (Ş.D,30,4)

3.1.2.Görülen Geçmiş Zaman

Görülen geçmiş zaman eki –dı, -di, -du , -dü şeklindedir. Teklik 1.kişi, teklik 2.kişi, çokluk 1.kişi ve çokluk 2.kişilerde ekin ünlüsü yuvarlak şekilde kullanılırken diğer kişi çekimlerinde ekin ünlüsü düzdür.

“Ekin ünsüzü dâimâ d (ötümlü)’dir. EAT’de henüz ötümlülük - ötümsüzlük uyumuna tâbi olmamıştır. Ancak, birkaç eserde seyrekte olsa “ t” li şekillerle karşılaşmaktayız.” (Gülsevin-Boz,2010,69).Taranan toplam altı Eski Anadolu Türkçesi Dönemi eserlerinde olumsuz ekinin kullanıldığı görülen geçmiş zaman şekilleri, özellikle teklik 1.ve 3.kişilerde sık görülmektedir. Çünkü eserler genelde teklik 1. ya da 3.kişi ağzından anlatıldığı için bu yapılarda olumsuzluk şeklinin daha sık olması beklenen bir durumdur.

Metinlerdeki olumsuzluk ekinin görülen geçmiş zaman şekilleriyle birlikte kullanımı şu şekildedir:

Teklik 1. Kişi: kılmadım (G,27, 3,I/1), bulmadım (A.D,95-2) bilmedim (Ş.D,212,1)

Teklik 2.Kişi: olmadıñ (A.D, 34-3), avlamaduñ (A.D,74-6)

Teklik 3. Kişi: okunmadı (Ş.D, 60-1), degmedi (S.N,349-217) , ırmadı (G, 49-2, II/1) yâr olmadı (Y.D,386,1) , kılmadı (A.D,93-6)

Çokluk 1.Kişi: düşmedük (G.997,5,I/2) , usanmaduğ (Y.D,80-2), bulmaduğ (A. D,29-5) , bilmedük (A.D,79-2)

Çokluk 2.Kişi: Ele alınan metinlerde olumsuzluk şekillere rastlanmamıştır.

Çokluk 3. Kişi: dirilmediler (Y.D, 38-1) , bilmediler (Y.D,2-4) , dimediler (A.D, 224-6)

Metinlerden Örnekler

Sözümü **şımadı** eli **degmedi**

Budur toğrusı kim gönül **egmedi** (S.N,349-217)

Hakiqat berâber degül ‘ilm ü cehl

Anuñçün bir **olmadı** nâ-ehl ehl (S.N,195-207)

Yanından hiç **ayrılmadı** Cebre'il
Ki müştâk idi görmeye bunca yıl (S.N,125-203)

Eyle kim bilmek gerekdi **bilmedüm**
Şöyle kim kılmak gerekdi **kılmadum** (G.27,3,I/1)

Kalmadı hîç nesne kim ol **bilmedi**
Aña beñzer kimse mülke **gelmedi** (G.45,11,I/1)

Çünkü dünyâ galbesinden **çıkmadı**
Halvet içre döst yüzine **bakmadı** (G,605,10,I/2)

Yine âdem şandı anı **bilmedi**
İstedi ol doğru yolu **bulmadı** (G,679,8,I/2)

İstedi hîç nesne hazır **bulmadı**
Nèylemek n'itmek gerekdür **bilmedi** (G,871,5,I/2)

Nefsüm anuñ işiginde hâk-idi
Dünyaya el **şunmaduğdı** pâk-idi (G,883,4,I/2)

Hem hikâyetdür bu söz vasf-ı hâl
Hôş bu hâle **düşmedük** şüret muhâl (G,997,5,I/2)

Her ki hîdmet **kılmadı** bir uluya
Lâ-cerem kim la'net olup uluya (G,901,3,II/2)

Gizlü genci rûzı kılmış Hâk aña
Mañfi nesne **kalmaduğ** öñden soña (G,617,4,II/2)

Kimseden hergiz bilişlik **bulmadum**

Ol ne menzildür ne mülkdür **bilmedüm** (G,443,II/1)

Dünyaya bunlar yönin **döndürmedi**

Dünyelik bunları yoldan **ırmadı** (G,49,2,II/1)

Kime gönül virdümise benümile **yâr olmadı**

Hâlüm bilüp derdüm sarup bana vefâdâr **olmadı** (Y.D,386-2)

Hakîkâtün ma'nîsin şerhile **bilmediler**

Erenler bu dirligi riya **dirilmediler** (Y.D,38,1)

Diliyile 'ışk diyenler **bilmediler** 'ışk neydügin

Benüm cevâbum sen eyit 'ışka 'izzet midür bahâ (Y.D,2-4)

Tâ nazardan gâyib oldum hâtıra yol **bulmadum**

Her ne kim gözden ırağ olsa gönülünden dürdüm (A.D,95-2)

Hüsn ile leylî mi var kim anı **mecnûn kılmadı**

Hüsrev-i şîrîn-nefes mi var ki ferhâd itmedi (A.D,93-6)

Visâli eldeyiken çünkü **bilmedük** kadrin

Yiridür ağlar isek şimdi zâr diriğ (A.D,79-2)

İşbu luğf ile ki sensin **görmedük** bir tende cân

İşbu vech ile ki sensin **bulmaduğ** bedr-i tamâm (A.D,29-5)

Nev-bahâruñ faşlını her kim ganimet **tutmadı**

Lâ-cerem anuñ cezâsın hağ zîmistân eyledi (A.D,16-7)

Vâ-hasretâ ki dünyede bir yâr **bulmadum**

Hergiz beni unutmaya dil-dâr **bulmadum** (A.D,13,IV-41)

Birkaç gün oldu kim yine ol yârı **görmedüm**
Cânum göyündi hicr ile dil-dârı **görmedüm** (A.D,214-1)

Niçe tûsenleri râm eyledüm ben
Çü râm **olmaduñ** tûsen gereksin (A.D,34-3)

Dâ'î çün anuñ şartı bozuk kavli yalandur
Avlamaduñ ol genc-i şikârı neden ötrü (A.D,74-6)

Kullara cevır ü cefâ gerçi revâdur lîkin
Dimediler kim elin al dahı yabana bırak (A.D,224-6)

Hasretâ derdâ ki vuslat ni'metini **bilmedim**
Uğrayasın câna fûrkat zâhmetini **bilmedim** (Ş.D,212-1)

Sînede aşk leşkeri uralı kûs-ı saltanat
Âh ki yâre nâlemiz **gelmedi** gulgul-i ceres (Ş:D,180-8)

Ahd ü vefâ kitâbı **okunmadı** bir varak
Fasl-ı vişâli hattı **yazılmadı** hiç bâb (Ş.D,60-11)

Hayf ol gühere kim yeğ iken kıymeti dürden
Harc oldu hebâ yere **bilinmedi** behâsı (Ş.D,43-6)

Bu kubbeye kim girdi ki **çıkmadı** kabâdan
Bu sufeye kim geldi ki **gitmedi** safâsı (Ş.D,42-4)

3.1.3.Duyulan-Farkına Varılan Geçmiş Zaman

Duyulan - farkına varılan geçmiş zaman eki -miş /-miş'tir. Bu zamanda kullanılan ekin ünlüsü daima düz şekildedir. Ayrıca bu dönemde -(y)up zarf -fiiliyle

dur(ur) bildirme şeklinden oluşan bu yapıların yanı sıra -mış ola ve mış degül şekillerinin olumsuz kullanımları vardır.

Ele alınan Eski Anadolu Türkçesi Metinlerinde olumsuzlu ekiyle kullanılmış duyulan-farkına varılan geçmiş zamana pek rastlanılmamaktadır. Rastlanılan örnekler ise teklik 3.kişiye aittir.

Metinlerden örnekler

Eyitdi benem ol ki dürlü belâ

Arudan görüp **sunmamışvan** bala (S.N,4113-474)

Dağı meclis âlâtı altun gümüş

Kimesne anuñ bigi hiç **görmemiş** (S.N, 445-224)

Kim anı gözler bakup **görmüş degül**

Diller ol ilden haber **virmiş degül** (G,25,1,I/1)

İplik virdüm çulhaya sarup yumağ **itmemiş**

Becit becit ısmarlar gelsün alsun bezini (Y.D,407-3)

Dâ'iyâ dün geçdi yarın **gelmeyüpdür** hağ bilür

Gün bugündür dime kim vel -bâkıyatu's-şâlihât (A.D, 12,36)

3.1.4.Gelecek Zaman

Gelecek zaman eki olarak o dönem de -ısar/-iser,-acak/-ecek ve -dağı kullanımları mevcuttur. Fakat bunların içinde en yoğun kullanılanı -ısar/-iser ekidir. Olumlu çekimde kullanımı fazla olmasına rağmen, olumsuz çekiminde teklik 2. ve 3. kişi dışında kullanımı yaygın değildir.

Teklik 2.Kişi : kalmayırsın (G,931,9,II/2)

Teklik 3.Kişi: olmayısar (G,281,3,I/1), olmayacak (Ş.D,248-3), ırmeyiser (Y.D,1895), dimeyiser (S.N, 467-225), ırmeyecek (A.D,103-3)

Metinlerden Örnekler

Çalup durur ölince **gitmeyiser**

Ol itdüğini kimse **itmeyiser** (S.N,4985-533)

Dürüşüp **döşürmeyecek** yirine

Yarar kimse ger bahtına yirine (S.N,2407-357)

Diler isem atası **virtmeyiser**

Dilegün elümüze **girmeyiser** (S.N,1409-289)

Sorar isem atama **dimeyiser**

Bilürem ki kaygımı **yimeyiser** (S.N,467-225)

Çü **kalmayısar** kimseye rüzigâr

Hemîn ol yig eylük kıala yâdigâr(S.N,226-209)

Yarın anda maqsuda **irmeyiser**

Pâdişâh didârını **görmeyiser** (G,209,I/1)

Eyle olsa ‘aql u cân **ölmeyiser**

Pertev-i haqdur fenâ **olmayısar** (G, 281, 3,I/1)

Geçdi benden ayruğ **irmeyiser**

Ger şunarsam şüret el **virtmeyiser** (G,1083,2,I/2)

Çünkü gördüm gidiserven ben dahı

Aç gözün **kalmayısarsın** sen dahı (G, 931,9,II/2)

Tâ- kıyâmet hükmi kat ‘**olmayısar**

Aña münkir kimsene **kalmayısar** (G,341,11,II/1)

Cümle âlem gelürise aînsuz dermân **olmayısar**

Derdüme kim dermân olur çün gönümde ol seville (Y.D317-3)

Niçe ki den seni sevem ecel eli **irmeyiser**

Kaçan sunar ‘Azrail elben seni cânlanurısam(Y.D,189-5)

Alun evliyânun elin toğrı varun Hakkı’n yolın
Ma’ni budur bellü bilün bildüm diyen **bilmeyiser** (Y.D, 63-6)

Yâr ol mu olur **görmeyicek** yârın unıda
Yâr ile bugün şöhbet idüp yarın unıda (A.D,135-1)

Vaşlunâ müştâk **olan ırmeyecek** va‘deñe
Kavlüñe inana mı iy sözü gerçek senüñ (A.D103-3)

Yâ rab ne derd olur bu ki cân tenden ayrılır
Cânın ten içre **kalmayıcak** istirâhati (A.D, 61-4)

Yârın cemâli şem’ine bin cehd eder isem
Olmayıcak çü kesmet ezelden ne fâyide (Ş.D,248-3)

Olmayıcak vefâsı güzelden ne fâyide
Ağlamağile çıka göz elden ne fâyide (Ş.D,248-1)

Zikri sâfinin sevâb u fikri Şeyhî’nin günâh
Bâri mahrûm **olmayısar** ikimizden birimiz (Ş.D,177-7)

3.1.5.Emir Kipi

Emir ekleri ile istek eklerinin birbiriyle ayrımı konusunda bir ortak fikir birliği görülmemektedir. Bu ekler, zaman zaman birbirlerinin yerlerine kullanılabilmektedir. Teklik 2.kişi ve teklik 3.kişi çekimi çok fazla kullanılmaktadır.

Teklik 2.Kişi : -gil /-ğıl, Ø

Komagıl (Y.D,341,7), itmegil (A.D,23,49), ırmağıl (G,769,4,I/2), ağlama (S.N,552-230), olma (Ş.D,43,9), bırakma (Y.D,20-4)

Teklik 3. Kişi : -sun/ -sün

Uzatmasın (Ş.D,50,6) , olmasun (A.D,212,1) , dimesün (S.N,3,195), eksülmesün

(G,619,I/1)

Çokluk 2.Kişi: işitmeyiñ (Y.D,13,6)

Çokluk 3.Kişi: ayıblamasunlar (S.N, 552)

Metinlerden Örnekler

Çü ben diriven ayrulıg **itmegil**

Beni sen sine koyasın **gitmegil** (S.N,708-241)

Sığınma kimesneye yüz **tutmağıl**

Hak'a niyyetüni yavuz **tutmağıl** (S.N,215-209)

Ayak kimse işigine **admağıl**

Bal ola şarup aguyı **tatmağıl** (S.N,212-209)

Koyup 'akluñı refsüñe **uymağıl**

Gözün göre cânuñ oda **atmağıl** (S.N,90-200)

Çü cân luṭfı ḥânında ṭada ṭadım

Dimesün ki ben ma'rifetden yâdım (S.N,3-3)

Dilimüzden adları **eksilmesün**

Göñlümüzden dadları **kesilmesün** (G,61,9,I/1)

İy ḥudâyâ doğru yoldan **ırmağıl**

Tevfiküñdan sen bizi **ayırmağıl** (G,101,2,I/1)

İy ḥudâyâ doğru yoldan **ırmağıl**

Ol ululardan biz **ayırmağıl** (G,769,4,I/2)

Yûnus imdi namâzun **komagıl** sen kıla gör

Ansuzun ecel irer 'ömür yitişür başa (Y.D,341,7)

Yûnus 'âkilisen bunda mülke sünnet **bezemegil**

Mülke sūnet bezeyenler kara toprak olmuş yatur (Y.D,74,7)

Şerî‘at eydür bize şartı **bırakma**

Şart ol kişiyedür ider hıyânet (Y.D,20,4)

Miskîn Yūnus(un) dünyede güllüğünü **işitmeyiñ**

Ağladugun isteyene gözüm bınar olsun saña (Y.D,13,6)

Sen var iken hüsni iline hiç kimse sultân **olmasun**

Devrân senüñdür çün bugün ayruk kişi hân **olmasun** (A.D,212,1)

Kapuña gelmişem ümîz ile ben

Nâ- ümîz **itmegil** beni zînhâr (A.D,23,43)

Şâhâ saña vaşıyyetüm oldur **unutmağıl**

Kim ben kuluñı yâd idesin bir du‘âyıla (A.D,13,IV,35)

Alk u şabr u cân u gönlü kârbânı Şeyhî’nin

Hastadır ey sâybân bağlama mahmil **gitmegil** (Ş.D,204,7)

Bahâr mevsimi Şeyhî egerçi ra’nâdır

İnanmağıl ki şitâb içredir bu ahd-i şebâb (Ş.D,71,12)

Pes rahm edip dedi ki tahayyürde **kalmağıl**

Koma kalak gönülde vü cânında ıztırâb (Ş.D,61,3)

İgende zulm ayağıl zülfün **uzatmasın** kim

Şeh devletinde oldu bu devr cevri eli kem (Ş.D,50,6)

Nâs ile enîs **olma** ki vesvâs durur ekser

İnsân isen **olma** ezeli ünsün ünâsı (Ş.D,43,9)

Dünyâ-yı deni kim doludur nakş-ı muzahraf

Aldamasın igende seni hüsnü behâsı (Ş.D, 42,7)

3.1.6.İstek Kipi

İstek eki olarak –a/-e kullanılmaktadır. İstek kipinin teklik 1.kişi çekiminde iyelik kökenli kişi ekleri kullanılmıştır . Diğer kişi çekimlerinde ise zamir kökenli şahıs ekleri kullanılmıştır. İstek kipinin, istek yanında geniş ve gelecek zaman anlamları taşıdığı belirtilmektedir. İstek ekinin (-a/-e), istek yanında geniş zaman ve gelecek zaman anlamları taşımasında, istek içindeki geniş zaman ve gelecek zamanda ifadesinin etkili olduğu anlaşıyor. (Özmen,2001)

İstek kipi çekiminde teklik 3.kişi ve çokluk 3.kişi çekimlerinin EAT metinlerinde daha fazla yer aldığı görülmektedir. Olumsuz istek çekimleri şu şekildedir:

Teklik 1.Kişi: içmeyem (A.D,199-1), komayam (A.D,101-5), vermeyem (G,827,9,I/2), dimeyem (Y.D,7-3)

Teklik 2. Kişi: andurtmayasın (D.K,125a), gelmeyesin (D.K,104a), almayasın (S.N,268,212)

Teklik 3.Kişi: tapmaya (S.N, 57-198), aldanmaya (G,115,4,II/1), kalmaya (Ş.D,48-8), bulunmaya (Y.D,3-12), kaçmaya (A.D,173-3)

Çokluk 1.Kişi: yazmayavuz (A.D,291-2), çıkarmayalum (Y.D71-3)

Çokluk 2.Kişi: olmayasız (G.847,9,I/2), bulmayasız (G,847,9,I/2)

Çokluk 3.Kişi: inçinmeyeler (S.N, 94,201),satmayalar (Y.D,57-1), düşürmeyeler (Ş.D157-2), dutmayalar (G,105,6,I/1)

Metinlerden Örnekler

Dilerseñ ki bulasın öküş güvenç

Gerek kimseden **almayasın** ilenç (S.N,268-212)

Cihân dönse **döndürmeye** yüzünü

Unutmaya her demde kendüzünü (S.N,209-208)

Vara toğrı yol ergiye **şapmaya**

Duta haqqı vü bâtıla **tapmaya** (S.N,57-198)

Ne şanursın ol **bilmeye** mi seni
Ki neylersin ussuñ u ‘aklun qanı (S.N,52-198)

Kimüñ ussı var ise hiç **dınmaya**
Tarihmaya buşmaya **incinmeye** (S.N,37-197)

Müsülmânlar **incinmeyeler** müdâm
Elünden dilünden senüñ ve’s-selâk (S.N,94-201)

Tâ ki bunlar bir yine **bitmeyeler**
Ulular etegini dutmayalar (G,105,6,I/1)

Suçı Hâk’dan dutsa lâyıq **olmaya**
Eyle diyen hiç rahmet **bulmaya** (G,195,1,I/1)

Aña dönüñ kim helâk **olmayasız**
Yohsa dünyâ içine yir **bulmayasız** (G,847,9,I/2)

Hiç bıcağ zahmın dahı **göstermeyem**
Şol boğazlanmak ‘azâbın **vermeyem** (G,827,9,I/2)

Dôstdan ayruğ kimseye **bağlanmaya**
Cümle ‘âlem mülkine **aldanmaya** (G,115,4,II/1)

Âşıklar ortasında sâfilik **şatmayalar**
İhlasıla bu ışka riyâyı **katmayalar** (Y.D,57-1)

Ayruğ bana ben **dimeyem** kimesneye sen **dimeyem**
Ya kıl ya sultân **dimeyem** kılsun işidenler tana (Y.D,7-3)

İşk etegin tutmak gerek ‘akibet zavâl **olmaya**
İşkdan bir elif okuyan kimseden su’âl **olmaya** (Y.D,5-1)

Bu dünyada hâd ne ola âhiretde **bulunmaya**
Bilürsin iki cihânda kimesne gümân **tutmaya** (Y.D,3-12)

Ger **yazmayavuz** humârı ondan
Evgâr oluruz yebâb elinden (A.D,291-2)

Gül mevsüminden hâşa ki ben bâde **içmeyem**
Yâ bâdeyi bu meclis-i zî bâda **içmeyem** (A.D,199-1)

Devlet ne aşşı her kime kime kim kâbil **olmaya**
Henkân içinde la'l-bedaşşân olur mu hîç (A.D,107-6)

Şûfinüñ ger çü. ebih leş-hanede rehn **itmeyem**
Hırka vü seccâde nedür der-miyân olsun gerek (A.D,30-6)

Bu zulme dâd **virtmeye** illâ meger kim ol
Şâhî ki gösterür yüzi devlet cemâlini (A.D,19,II/21)

Kime bend **etmeye** hindû-yı kamed endâzın
Çün kemîn –gâh durur tîr ü kemân bile (Ş.D,257-5)

Sabâlî şâm edip elden kadeh **düşürmeyeler**
Geceyi subha çıkarıp ale'd-devâm içeler (Ş.D,157-2)

Hükmün katında olmaya bir zerre kehçe kûh
Luţfun yüzünde gelmeye bir katre recme yem (Ş.D,56-13)

Fikrin dakîka-dânı levh-i zamîre baksa
Hattı-ı vücûd içinde **kılmaya** harf-i mübhem (Ş.D,48-8)

3.1.7.Şart Kipi

Şart çekimi -sa/ -se ile yapılmaktadır. Olumsuzluk ekinin şart çekimiyle kullanımı diğer zaman ve kiplere göre daha seyrek görülmektedir. Olumsuzluk eki bildiren şart kipinin teklik 3.kişi şekli daha fazla mevcuttur.

Teklik 1.Kişi: geçmesem (G,895,10,I/2), eytmesem (G,421,11,II/1)

Teklik 3.Kişi: tağıtmasa (A.D,75-5) , dimese (S.N,2284), bulmasa (Ş.D,163-3), basmasa (G,569,1,II/2)

Çokluk 1. Kişi: usanmasalar (S.N 2743-381) , sanmasalar (S.N,2743-381)

Metinlerden Örnekler

Ki böyle şavaşdan **usanmasalar**

Ölümün şağincını **şanmasalar** (S.N,2743)

Bu dil bilmeyüp **dimese** ne‘acab

Ki utanur u bekler iñen edeb (S.N,2284-349)

Çü ‘ilm ola ÷on **olmasa** sehldür

Ki ÷on ile faħr eylemek cehldür (S.N,194-207)

Geçmesem yoldan kaluram n’deyim

Çün komazlar niçe geçüp gideyim (G,895,10,I/2)

Geçmesem himmeti üstümüze şoldur müdâm

Hakk’a dönse **kalmasa** hîç kimse hâm (G,791,2,II/2)

Şol hevâyı bu kifâyet **kesmese**

Kim yeñeydi nefsi ger ol **başmasa** (G,569,1,II/2)

‘aql eli bu a’zalarda **olmasa**

kapu yapılır bâtıll olur her nese (G,273,9,II/1)

karañu dünler olsa yollar hîç **eglenmese**

kulavuzum er olsa ben neyiçün azaram (Y.D,171-9)

Dâ'î gözün yaşını eger yâr **silme**
Ağlamağ ile baħr ola bî-çâre gözlerün (A.D,149-7)

Gül mevsiminde Dâ'i eger 'ibret **almasa**
Ola siyâh-dil meger ol lâleden beter (A.D,45-6)

Kim ayağın tozına gelüp yüz **sürime**
toprak başına kellesini çün ğubâr kıl (A.D,6-42)

Ėurutmasa yaşım seylin firâkı odunun hayli
Felek evcine itlerdim gözümde mevc-i deryâyı (Ş.D,295-2)

Cihânı tal'atın şevki kılarıdı nûra müştâğrak
Eger ebr **olmasa** hâcib yüzüne ey hilâl-ebrû (Ş.D,242-2)

Bu yolda **bilmese** her hâksâr izzetimi
Gerek kala ebedî hôr u şermsâr diriğ (Ş.D,187-6)

Gül yüzü bâğ-ı bûyunu bâd-ı sabâdan **almasa**
Cân kuşuna cihân evi Gülşen ise gelir kafes (Ş.D,180-4)

Cân bûlbûlü teferrüc-i dîdâr **kılmaşa**
Firdevs bûstânı gözüme kafes gelir (Ş.D,171-3)

Cân u dil la'lin için kıldığı feryâd bu kim
Hasta derdine kaçan **bulmasa** dermân iniler (Ş.D,163-3)

Fazl u hüner ne fâyide **olmasa** terbiyet
İlm ehline azâb ola akl ıssına ikâb (Ş.D,62-5)

Ne aceb ger Karaman **bulmasa** âlemde âmân

Çünkü yâr etti saña devlet-i Osmân-ı kerem (Ş.D,59-1)

3.2.YETERLİLİK FİİLİNİN OLUMSUZU

Bugün kullandığımız yeterlilik fiili Eski Anadolu Türkçesi Döneminde ve Türkçenin daha eski devirlerinde de görülmektedir.

Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi'nde yeterlilik fiilini birleşik fiil başlığı altında ele alırken Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri'nde yeterlilik fiilini “tasvir fiilleri” başlığı altında ele alır.

Eski Türkçede u-, ünlüler ile yapılan zarf fiillerden sonra hem olumlu hem de olumsuz yeterlilik fiilini müştereken karşılayan yardımcı fiildir. Eski Anadolu Türkçesinde bil- olumlu ifadelerin tek ve kesin iktidar ve imkân fiili halindedir. Olumsuz ifadeler için bu sahada birden çok yeterlik şekilleri kullanılsa da hâkim şekil kendisinden önceki ünlü zarf-fiil ekiyle kaynaşmış olan eski u-ma-tır.¹⁶

Eski Anadolu Türkçesinde yeterlilik fiilinin olumsuzu için –uma-, -üme-, -ime-, -ıma-, -ama-, -eme- kullanımları bulunmaktadır. Örnekler: işidemez (G,7,4,I/1), Geçemez (Y.D,2-7), olımaz (A.D,2-8), bulamadum (Ş.D,192-7)

Metinlerden Örnekler

Anuñ niteligin **bilimedi** ‘aql

Dürişdi vü çâre **bulımadı** ‘aql (S.N,35-197)

Ve bülbül âvâzın gülistân içinde **işidemez**

Žarüret iktiza itdi kim bir (G,7,4,I/1)

Orta yirde bu göñül bir nokñadur

Hıç kimesne **bilemez** kim bu nedür (G,221,4,I/1)

Bir sa’at bu kayğudan **çıķamazuz**

Bir nazır Hıķ’dan yaña **baķamazuz** (G,243,8,I/1)

Ol ki vardur endişeden **geçemez**

¹⁶ Osman YILDIZ, “Eski Anadolu Türkçesinde Yeterlilik Fiillerinin Fonetik Durumu” adlı makalesinde konuyla ilgili ayrıntılı bilgi vermiştir.

Ol ki yokdur guşşadan göz açamaz (G,261,4,I/1)

Bundan cân var cism-ile illâ nihân

Bakup anı göremez kimse ‘ayân (G,553,8,I/2)

Nüh felekden niçe iner işbu söz

Kim bakup hergiz **göremez** anı göz (G,527,6,II/2)

Kırkı şoldur kim **göremez** halk anı

Adı kırklardur velî göster kanı (G,105,4,II/1)

Kendüzinden kimse ma’din **açamaz**

Anda nesne **yiyemez** ü **içemez** (G,187,8,II/1)

Erenlerün âhına tag-taş **katlanamadı**

Kalkanı demir ise okları atmak gerek (Y.D,141-5)

Hadisdür Mustafâ ‘dan ‘ışkıla ikrâr didi

Binde bir ‘ârif bunu bakup **okıyubilmez**¹⁷ (Y.D,110-7)

Her kimde ‘ışk varısa ayruk ne sıgar ol yire

Dost döşegine **geçemez** at u katır yâhüd deve (Y.D,2-7)

Bir **olmaz** bu mâ-yı cem ‘ile hâk

Meger anda ki şahs ola ahmağ (A.D,2-8)

Bu sırda ‘ibrete **kalamaz** meger ulû’l-ebşâr

Bu hikmeti ille kim ulû’l-elbâb (A.D,1-10)

Tevbe bü zühde salâhile **bulamadım** felâh

¹⁷ Üzerinde durulması gereken bir örnektir. Eski Anadolu Türkçesi Dönemi diğer eserleri başlığı altında taradığımız eserlerde gördüğümüz farklı bir yeterlilik fiilinin olumsuzluk şeklidir. Sadece bir örnekte görülmüştür.

Hâzır ol Şeyhî melâmet ihtiyâr itsem gerek (Ş.D,192-7)

Hüsnün gününe **benzeyemez** bedr ayı çün

Bir dün kemâli var kalanı kem gelir gider (Ş.D148,2)

Aceb ki germ **edemez** mecyibihi vâ'iz-i şer

Ya taş durur yüreğimiz yâ âh-ı bâridir (Ş.D,122-6)

3.3.EKFİİLDE OLUMSUZLUK

Bu dönemde ek fiilin olumsuzluk şeklinin dört farklı çekimi görülmektedir. Bunlar, geniş zaman, duyulan-farkına varılan geçmiş zaman, görülen geçmiş zaman ve şart kipidir. Ve bunlara ek olarak çok nadir görülen katmerli birleşik çekimi de ilave edilebilir.

3.3.1.Geniş Zaman

Tespit edilen ekfiilin geniş zaman çekimleri şu şekildedir:

Teklîk 1.kişi: degilem(Y.D,26-6) , degülem (A.D,187-6) , gözsüzvenin (S.N,166-205) , degilim (Ş.D,238-3)

Teklîk 2.kişi: degülsin (S.N,112), degül misin (A.D,155-4)

Teklîk 3.kişi : -dur/-dür, durur, Ø

Yohdur (S.N,4116-475), yok durur (Ş.D,158-6), yoktur (Ş.D,140-4), degüldür (A.D,115-1) , (A.D,115-1),yokdur (Y.D,11-1), yog (G,873,10,II/2) degül (S.N,28)

Çokluk 1. kişi: degülüz (A.D, 91-6)

Metinlerde çokluk 2. Kişi ve çokluk 3. Kişiye rastlanmamıştır.

Metinlerden Örnekler

Benüm bigi olur ki **yohdur** bilüm

Söze gelmege nite vara dilüm (S.N,4116)

Ne kim benden umarsın ohtı **degül**

Baňa düşdi bu hâl vahtı **degül** (S.N,3250)

Bile kim **degülsin** anuñ düşmeni
Gele katuña hoş duta ol seni (S.N,112)

Özi alp u eli açuk ‘ilmi çok
Ne kim var yavuzluk biri anda **yok** (S.N,152)

Hem dilerse var-iken yoğ eylemek
Hergiz anuñ hükmine **yokdur** emek (G,25,5,I/1)

Cümlesinüñ tesbihi ol haq-durur
Aña münkir hîç kimesne **yok-durur** (G,941,2,I/2)

Kankı cismüñ kim içinde nefsi **yoğ**
Hîç cihâtda harketi vü hevsi **yoğ** (G,873,10,II/2)

Ol fazîlet bu ‘ilimsüz kadri **yok**
Cânı açdur ne var olsa cismi tok (G,651,3,II/2)

Çamusı oldu bu kez üstâdı **yok**
Sanki aşdur tuzı yokdur dadı **yok** (G,287,11,II/1)

Cümle milletler içinde ol ada
Yok-durur inkâr u ceng ü ‘arbede (G,97,9,II/1)

‘İşksuz âdem dünyede bellü bilün **yok durur**
Her biri bir nesneye sevgüsü var ‘âşıkdur (Y.D,86-1)

Ol kişinün **yokdur** yârı iş bu cihân zindân ana
Dimesün kim ben şâdıyam ya şâdılık kandan ana (Y.D,11-1)

Tek ben **degilem** ‘âşık ol mâ’sûk ol mâ’sûk nazarında
‘ışk yolına cân fidî benüm gibi benüm gibi sâd-hezâr (Y.D,26-6)

İki eksükden ayru devletünde
Cihânda nesneye müştâkumuz **yok** (A.D,314-4)

Cihânda hîç kişi bî-gam **degüldür**
Meger kim ol kişi âdem **degüldür** (A.D,115-1)

Zerrece **yokdur** katında tal'at-ı hurşîd anuñ
Katrece **yokdur** sehâda gevher-i 'ummân aña (A.D,27-18)

Gerçi lâyıık **değilim** lutfuna ey kân-ı kerem
Hasenâtın günüdür hayrede görcânın için (Ş.D,238-3)

Fi'l-cümle uş vefâ haremde mücâvirim
Bî-gâne gönîlümün dahı hiç âşinâsı **yok** (Ş.D,190-6)

Her cân ki mihr-i döst **degildir** mukâbili
kadri felekdeyise meh-i nâ-tamâmdır (Ş.D,128-3)

3.3.2.Duyulan-Farkına Varılan Geçmiş Zaman

Bu yapının olumsuz şekline fazla rastlanılmamaktadır. Tespit edilenler şunlardır: degülmüş (G,115,5,I/2) , yoğ imiş (A.D,13-21) , yoğimiş (S.N,930-256)

Kaldı benden 'ışk **degülmüş** ol havâ
Anın ol ayrılığı gördi revâ (G,115,5,I/2)

Gitdüñ vefâ-yı ahdi şıduñ bizi terk idüp
Bildük zamâne döstluğına **yoğ imiş** bekâ (A.D,13-21)

İlümde başarmaz imişsin işi
Yoğimiş senüñ bigi ebleh kişi (S.N,930-256)

3.3.3.görülen geçmiş zaman

Olumsuzluk kullanımına sadece teklik 3.kişide görülmüştür. Yoğ-ıdı (G,1089,4,I/2), yokdı (G,627,2,II/2)

Orta yirde **yoğ-ıdı** hiç ayrılık

Ne firâk u ne ölüm ne sayrılık (G,1089,4,I/2)

Ol zemân kim bu cihân **yokdı** henüz

Hem zemân u hem mekân **yokdı** henüz (G,627,2,II/2)

3.3.4.Şart Çekimi

Olumsuz şart çekiminin teklik 3.kişisi mevcuttur. Degülse (6.735.10,II/2) , yoksa (G,281,6,I/1) , yoksa (127,6,I/1)

Yoksa ger kavda olaydı söyleyüp

Elbette bula-y-ıdum cehd eyleyüp (G,127,6,I/1)

Dirliği lâyık **degülse** hûd ‘ayân

Tahtını mihnet yıkar bellü beyân (G,735,10,I/2)

Yoksa hazret ehline yokdur memât

Uçmak içre bunlara dâyim hayât (G.281,6,I/1)

3.4.EKFİİLİN BİRLEŞİK ÇEKİMLERİ

3.4.1.Duyulan-Farkına Varılan Geçmiş Zamanın Şartının Hikâyesi (Katmerli)

Günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılmayan bir yapıdır. Bu yapının sadece olumsuz Teklik 3. Kişisi kullanılmıştır. İstisnai bir kullanımdır.

Örnekler: degülmişseydi (G,957,7,I/2) , degülmişseydi (G,593,4,I/2) , zahmetsüzünmisseydi (A.D,161-3)

Ger **degülmişseydi** ‘ışk bir adımın

Admayaydı şöyle kalaydı hemîn (G,593,7,I/2)

Ger **degülmişseydi** Qur'ân inmegi

Ma'lum olmayaydı bu dîn yigregi (G,593,4,I/2)

Eger **zaḥmetsüzinmisseydi** râhat

Gülûñ gülşende ḥârı olmayaydı (A.D,161-3)

3.4.2.Duyulan-Farkına Varılan Geçmiş Zamanın Şartı

Teklik 3. Kişinin olumsuz çekimi vardır. Dirimisse (A.D,253-4) , degülmissse (A.D,261-4)

Bu leṭâfet bile kim bâğ u çemendür bugün uş

şıyadı tevbesini şimdi **dirimisse** naşûḥ (A.D,253-4)

Cihânı oda yaḳardum hevâ-yı âhum ile

Gözüm yaşına **degülmissse** ḥâḳ-i cismi ğarîk (A.D,261-4)

3.5.BİRLEŞİK ZAMANLI ÇEKİMLERDE OLUMSUZLUK

3.5.1.HİKÂYE ÇEKİMİ

3.5.1.1.Geniş Zamanın Hikâyesi

Teklik 3. Kişi: urmazıdı (Y.D,260,3), bulunmazdı (S,N,408,221), idimezdi (A,D,29-6)

Bu yapının diğer çekimlerinin olumsuzluk şekline rastlanmamıştır.

Metinlerden Örnekler

Zâman ile ṭoldı yidi yaş aña

Bulunmazdı ‘âlemde beñdeş aña (S.N,408-221)

Birbirinüñ dilini **bilmez-idi**

Biri didügin biri **almaz-ıdı** (G,141,4,I/1)

Ger perî sini melekke beñzede ma'zûr tut
Bî-edebdür âdemî olsa **dimezdi** bu kelâm (A.D,29,6)

Dem **urmazıdı** Mansûr tevhîd-i Ene'l-Hak'dan
'Işk dârına dost zülfi asmışdı beni 'uryân (Y.D,260,3)

Erse Hızır **etmez idi** bu düne seyr-i zulamât
K'âb-ı hayvân akıdır Gülşen-i hadrâ bu gece (Ş.D,244-3)

3.5.1.2.Duyulan -Farkına Varılan Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Sadece teklik 3.kişide görülmüştür. Olumlu kullanımı daha çok görülürken olumsuz kullanımı azdır.

Teklik 3. Kişi: Bu tenüm hem **düşmemişdi** korkuyu
Rahmet içre gark olupdı uykuya (G,883,5,I/2)

3.5.1.İstek Çekiminin Hikâyesi

İstek kipi + görülen geçmiş zamanın beraber kullanılmasıyla oluşmuştur. Günümüz Türkiye Türkçesinde fazla kullanmadığımız bir yapıdır. Kullanımları şöyledir:

Teklik 2. Kişi: olmayayduñ (A.D,207-3)

Çokluk 3. Kişi: durmayaydı (G,985,11,I/2), karârı olmayaydı (A.D,161-1), irişmeyedi (S.N,184,207), kılmayaydı (Ş.D,110-6)

Metinden Örnekler

Eger kaçsadı düşüben korkuya
İrişmeyedi rengen vü kokuya (S.N,184,207)

Dutmasaydı ol durmayaydı bu fetîl
Pes hakikat anı şer' ahkâmı bil (G,985,11,I/2)

Yanmasaydı cânlar içre bu çerâğ

Zulmet içre **bulmayaydı** cân firâğ (G,593,4,I/2)

Kim anı dil **olmayaydı** söylemiş

Halk içinde şerhü takrîr eylemiş (G,709,11,II/2)

Ger degülmişseydi ‘ışk bir adımın

Admayaydı şöyle kalaydı hemîn (G,957,7,I/2)

Sen bugün hüsn ile hürşîd-i cihânsın lîkin

N’ola bu luţf ile ger **olmayaduñ** her-câyî (A.D,207-3)

Kimüñ yanında yârı **olmayaydı**

Buçuk sâ’at kıarârı **olmayaydı** (A.D,161-1)

Güzelden va’de hoşdur ille Dâ’î

N’olaydı intizârı **olmayaydı** (A.D,161-7)

Kimesne göñlini virmezdi hûba

Eger ‘ışk **ıztırârı olmayaydı** (A.D,161-2)

Hüsnün gülü kokusunu bir şemme nevbahâr

Kesb etse **kılmayaydı** güz yelleri gezend (Ş.D,110-6)

3.5.1.4.Şart Çekiminin Hikâyesi

Şart çekimi + görülen geçmiş zamanın bir araya gelmesiyle oluşan bu yapının olumsuz kullanımı faza yaygın olmamakla birlikte yer yer rastlanmıştır.

Teklik 1. Kişi: görmeseyidüm (S.N,540-230)

Teklik 3. Kişi: yanmasaydı (G,7814,II/2), olmasaydı (G,781,4,II/1), kaplamasaydı (Ş.D,57-7)

Metinden örnekler

Eger seni **görmeseyidüm** lâyük

Sakınayidüm tâc u tahtı bayık (S.N,540-230)

Dadmasaydı cânı bu ‘ışk dadını
‘Âşık kim döndesydi adını (G,129,11,II/1)

Gelmeseydi enbiyâ vü evliyâ
Kim degüreydi bizi bu ma’niye (G,203,3,II/1)

Geçmeseydi sürdiler nâcâr u çâr
Geçürür geçdükçe bu leyl ü nehâr (G,949,8,I/2)

İlmi zâhir **itmeseydi** ol Ahad
Nefs kılaydı zulmet içre tâ ebed (G,559,10,I/2)

Evliyâ ger **olmasaydı** dünyede
Yir ü gök her dem varaydı iy dede (G,781,4,II/2)

Her beyti midhatinde kılayıdı bir bahâr
Dil gülşenini **kaplamasaydı** hâr u ham (Ş.D,57-7)

3.5.2.RİVAYET ÇEKİMİ

3.5.2.1.Geçmiş Zamanın Rivayeti

Sadece olumsuz teklik 3. Kişi şekline rastlanmıştır.
Zârî kıluram zâr ile çün **bitmez imiş** iş
Lâkin ‘acab ol fiten şanem sîm ü zer ister (A.D,219-6)

Koduğları ad ana kıytâs imiş
Elinden ilin kimse **almaz imiş** (Ş.N,3056,402)

Şeyhî karâr **kılmazimiş** bir dem âdemî
Devletli şol ki âleme hurrem gelir gider (Ş.D,148-7)

3.5.3.ŞART BİRLEŞİK ÇEKİMİ

3.5.3.1.Geniş Zamanın Şartı

Geniş zaman ve şart çekiminin bir araya gelmesiyle oluşan bu yapının olumsuzluk ekinin kullanıldığı teklik kişilerdeki çekimi yaygındır.

Teklik 1. Kişi: idemezsem (G,87,4,II/1), itmez isem (A.D,11,63), beñzetmez isem (A.D,221-2), görmez isem (Y.D)

Teklik 2. Kişi: gitmez isen (Y.D347-6), bakmaz iseñ (A.D,11,64),olmaz isañ (G,203,1,I/1), yarlıgamazısa (Y.D,186-7)

Teklik 3. Kişi: görmez ise (Y.D,295,23), girmez ise (G,487,10,I/1), virmez ise (A.D,5-4)

Metinlerden Örnekler

Musâ eytdi inşaallâh sabr idem

Sabri **demezsem** yolum bellü gidem (G,87,4,II/1)

Bu işi **bilmez-iseñ** nesne degül

Bilmedin bildüm dimegil iy fozül (G,295,1,I/1)

Ol nebât cismün degül mi kim biter

Ger timâr **itmez-iseñ** bir-dem yiter (G,445,10,I/1)

Vay eger böyle dahı **olmaz-ısañ**

Hükm-ile hem hâsıla **gelmez-iseñ**

Sen eger kendüzüñi **bilmez iseñ**

Ben diyeyüm ger melül **olmaz-ısañ** (G,203,1,I/1)

Ger hâk’a nefsün boyun **virmez-ise**

‘akluñ eli nefsüne **irmez-ise** (G,223,2,I/1)

Ger nefes gidüp girü **gelmez-ise**

Ten ölür yilden nefes **almaz-ısa** (G,383,1825,I/1)

Sen güneş yüzlüyü kim mülk-i cihânı tutduñ
Aya **benzetmez isem** âya neye beñzedürem (A.D,221-2)

Ağzuñun noktası teg oldu vücûdum belüsüz
Söylemezsem göremez dünyede deyyâr beni (A.D,152-6)

Eger hâlüm saña ‘arz **itmez isem**
Kime ‘arz eyleyem kim ola sâmi (A.D,11-63)

Înâyet gözi birle **bakmaz iseñ**
Kıalurvan hâk tanuğdur şöyle zâyî’ (A.D,11-64)

Yûnus Emre hoş derdile süregör gel devrânunı
Toğrı yola **gitmez iseñ** ‘ışk n’eylesün senünile (Y.D,347,6)

Yûnus’ı sen yarlıyağıl bu günâhlu kullarıla
Eger **yarlıgamazısan** key katı firâk Çalab’um (Y.D,186-7)

Ger toğrı **ıurmazısa** yoluna **ırmazısa**
Kahrı hoş **görmezise** adı yok ad içinde (Y.D,295-23)

3.5.3.2.Görülen Geçmiş Zamanın Şartı

Görülen geçmiş zaman ve şart çekimiyle oluşan bu yapının olumsuz teklik 2. Kişisi kullanılmıştır. Olumlu kullanımı yaygın olup olumsuz kullanımı yaygın değildir.

Teklik 2. Kişi: bilmedüñ ise (A.D,228-5), almaduñsa (A.D,227-7), anlamaduñsa (G,919,5,II/2), bilmedüñse (G,701,6,II/2)

Teklik 3. Kişi: olmadise (Ş.D,45-10)

Metinlerden Örnekler

Añladı dirlik madür öñden saña

Añlamaduñsa yine eydem saña (G,919,5,II/2)

Bilmedüñse yine eydem adını

Kim bilesin sen bu sözün dadını (G,701,6,II/2)

Ger anuñ şeker lebinden haber **almaduñsa** Dâ‘î

Baňa sor anuñ şafâsın ki niçe zülâl imiş ol (A.D,227-7)

Dâ ‘î tapuñı niçe sever **bilmedüñ ise**

Gel gönölüme gir tut yüregün yar bu gice (A.D,228-5)

Haşr **olmadise** mücrîm ü mü’mîn-şifat niçin

Qoptu benefşe rû-siyeh ebyâz-cebîn semen (Ş.D,45-10)

3.6.FİİLİMSİLERDE OLUMSUZLUK

3.6.1.İsim Fiiller

Bu kâmusı **ivmemek** içindedür

Nite kim şadef karnı içinde dür (S.N,329-216)

Nebî hicretinden ‘aleyhi’s-selâm

Hisâbı **yañılmamağıçün** tamâm (S.N,368-219)

Nedür zulm yirince hayr **itmemek**

Düşirüp el irince hayr **itmemek** (S.N,254-211)

Ma’şiyetdür **bilmemek** kendüzini

Düne degşürmişdür ol gündüzini (G,245,46,II/1)

Kişi kim kişinün qahrın çekince

Gidüp **görünmemek** yigdür nazardan (Y.D,263-2)

Saçın ef’isi igen **kılmamağa** hâkı helâk

Hâk lebin hoqqasını dopdolu tiryâk eyler (Ş.D,160,4)

3.6.2.Sıfat Fiiller

Kazâ yolda olıcağaz her kişi
Diler işleye **olmayası** işi (S.N,2324-351)

Yâda bilişe **eylemeyen** kılınç
Olur, bilişe yâd yâda gülinç (S.N,181-207)

Ol benüm döstlaruma hûş **gelmeyen**
Raḥmetüme ol-durur tuş **gelmeyen** (G,805,4,I/2)

Añmaz anı kendüzin **unıtmayan**
Varmaz ada kendüzinden **gitmeyen** (G,373,11,II/1)

Nemrüd'daki sûret kılan İbrahim'i oda atan
Bir yılını **yandurmayan** od u kül ü hân benem (Y.D,199-4)

Cânını 'ışk yolına **virmeyen** 'âşık mıdur
Cehd eyleyüp ol dosta **irmeyen** 'âşık mıdur (Y.D,36-1)

Yazuḳlarımız tartıla anca perdeler yırtıla
Bilmedüğün günâhların anda sana ıy'ân ola (Y.D,9-7)

Malik eydür hey hey Tamu korkubanı ditrer kamu
Tañrı buyruḡın **tutmayan** anda bişe biryân ola (Y.D,9-5)

'Aḳlum bu yola gitdi beni benden ilettdi
Yunūs'un yüki yitdi **bilmeyene** az gelür (Y.D,23-8)

'İşk **olmayan** göñülde 'aceb cân olur mı hîç
Her cân kim anda 'ışk yok îmân olur mı hîç (A.D,107-1)

Mükerrer **etmeyen** âdemde Şeyhî olmaya dil

Çü şekkerî dudagından dilim rivâyet eder (Ş.D,138-7)

Leylî saçında silsileye **düşmeyen** göñül

Mecnûn işin nite bile kim âkılânedir (Ş.D,136-5)

Nâçâr çâr rüknü şerî'at sarayının

Dest **urmayan** bu çâr etegin ola çârpâ (Ş.D,40-8)

3.6.3.Zarf Fiiller

Metinlerden Örnekler

Üşenmeyüben cehdlık kılavuz

Nişânlarını bola kim bilevüz (S.N,2720-379)

Bu dil **bilmeyüp** dimeşe ne ‘aceb

Ki utanur u bekler iñen edeb (S.N,2284-349)

Kişi **tuymadın** çâre itmek gerek

Turup tîzcek odaña gitmek gerek (S.N,1925-324)

Güneş dahı **götürmedin** başını

İrişdürmiş idi naķaş aşını (S.N,840-250)

İnanmayuban kimse çevürse yüz

Kılıç tartup añun derisini yüz (S.N,118-202)

Gör bulıtlar niçe oynar **durmadın**

Niçe ağlar hîç kimesne **urmadın** (G,21,3,I/1)

Bişe hoş aşlar adı **yanmadın**

Yine ol aşlar velî **çeynenmedin** (G,11,3,I/1)

Tâ gönüller **uymayınca** bir yire

Raḥmetine Tañrı’nuñ ķanda ire (G,95,2,I/1)

Tâ ģarîblık **dartmayınca** her biri

Ḥalk içinde olmaya dîn serveri (G,815,5,I/2)

Vâsıta tâ **olmayınca** ol ḥabîb

Degmedi ḥaķ’dan bulara bu naşîb (G,633,10,II/2)

Dâ'î ele sağrak **almayınca**

Düşmeyiser ol kitâb elinden (A.D,247-7)

Da'iyâ sultân yasağı ol durur şöhetde kim

Sâkiya bir **öpmeyince** sağrakın nüş itmegil (A.D,238,7)

Sâkiyâ toldur kadeh kim nâm u nengi terk idem

Nâm u nengi **komayınca** nâ mudâr olmaz kişi (A.D,154,3)

Şehriyâr olmak dilerseñ halka hulk it lutf ile

Şehre yârî **kılmayınca** şehriyâr olmaz kişi (A.D,154-2)

Hayy vaktına **turmadın** mü'ezzîn

Çek câm-ı şabûh imâm elindenv(A.D,37-7)

Hâs u 'âm mûtî âsî dost kulıdur cümlesi

Kullar yol **varmayınca** sâha kim varı bile (Y.D,338-2)

Bir yanadan ararlar ayruk nesne sanurlar

Bahâsın ne bilesin sen satun **almayınca** (Y.D,297-4)

Göñüldür seven anı esîr eyleyen seni

Kimi azâd eylersin sen azâd **olmayınca** (Y.D,297-1)

Bu devrândan öte gör kervân gitdi yite gör

Korku var sağda solda **kayıkmadın** giderler (Y.D,39-6)

Ne gelmegün gelmek durur ne bilmegün bilmek durur

Son menzîlün ölmek durur **tuymadun** 'ışkdan bir eser (Y.D,28,7)

Şeddâd yapıdı Uçmağını **girmedin** aldı cânını

Bir dem aman virdürmedi yidi iklim dutan ana (Y.D,11-2)

Ƙandasın ey aşƘ eri anla serencâmını
Ömrü yele **vermeden** hoş geçir eyyâmını (Ş.D,292-1)

Şeyhî bekâ diler isen cân haremin imâret et
Kim bu cihân meremmeti hey **demedin** harâb olur (Ş.D,165-5)

Dirildi kirpiğim ucuna bağrımın Ƙanı
Ki **durmadan** dökülür pâre pâre sen gideli (Ş.D,285-4)

Gözüm visâlin umar yaşın **etmeden** deryâ
Muhâldir ki gire cennete hasıs ü bahîl (Ş.D,207-3)

Bahâr sûreti hicrinde hîç **uyumazken**
Berâber oldu baña leyl ile nehâr dirîğ (Ş.D,187-3)

Humâr zahmet ederse dolu dolu sunalar
Ƙadehte cür’a **Ƙomayıp** anı tamâm içeler (Ş.D,157-3)

3.7.İSİMLERDE YOKLUK

Pes ebleh Ƙişi çünki **tedbîrsüz**
İşe şuna kendüzin eyler ucuz (S.N,5126-542)

Bilürven ki hîç **sensüz** eglenmez ol
Olupdur saña yâr beglenmez ol (S.N,4870-525)

Beni yalvarup girü ala gide
Anam Ƙatlanmaya **bensüz** nide (S.N,3698-446)

Süzülmüşdi nergisleyin **uyhusuz**
Humâr ile tolu şanayduñ henüz (S.N,1609-303)

Gerek yârumuzdan viresin nişân
Ki **añsuz** yaraşmaz baña bu cihân (S.N,665-238)

Hağ yolında doğru durğıl sınmadın
Yolı göster **yolsuza** kaypımadın (G,647,6,I/2)

Biri şol ‘avratlaruñ **udsuzlığı**
Andan olur cümle **kıymatsuzlığı** (G,701,10,II/2)

Revnaķı olmaya **sensüz** kimsenüñ
Halk içinde revnak u rağbet senüñ (G,255,3,II/1)

Sevgü nesne dilden eksilmez olur
Sevgüsüz hergiz dile gelmez olur (G,39,9,II/1)

Cândan ‘azîzsin sen baña cânlar fidî olsun saña
Sensin hayâtum hâsılı **sensüz** baña cân olmasun (A.D,212-2)

Añsuzlığum baña harâm andan durur nakdüm tamâm
Buncılayın luğf u kerem kıanda bulup dinleyeyim (Y.D,216-5)

Yunûs erdür nihâyetsüz ‘ışķ andan daķı **gayetsüz**
Ne gâyet var ne nihayet kıamusı bir Hâzret olur (Y.D,45-9)

Bûlbûl-i cân gözüne **dîdârsız**
Gûlşen-i ferdevs förünür kıafes (Ş.D,182-86)

Egerķi âb-ı revândır sözün gurûr etme
K’i olur **amelsiz** bîkî’atin keserâb (Ş.D,71-15)

3.8.SIFATLARDA YOKLUK

Bu yir üzre kıayguyı her kimse yir

Nite bulısar **ķayġusuz** kimse yir (S.N,4235-482)

Çü başladı aġarmaya tañ yiri

Baġar kıız görür ol **ķolaysuz** eri (S.N,2408-357)

İrmeyeler **ikilüksüz** birlige

Girmeyeler ol **ölümsüz** dirlige (G,105,7,I/1)

Rūzı kılgıl dōstlara bu dirligi

Dirlik içre şol **riyâsuz** birligi (G,319,1,I/1)

Pes benî-âdem dutar mülki diri

Âdemsüz mülk ölüdür her biri (G,965,4,I/2)

Hâlık oldur yaratdı maġlukı

Maġlukıñ oldur **gümânsuz** hâlıkı (G,925,4,I/)

Pes bilüñ ġayret-durur yigrek hūner

Alplığı başarmaya **ġayretsüz** er (G,553,8,II/2)

Ol kime gelse aña ‘izzet gelür

Ummaduķ yirden biter ni’met gelür (G,199,2,II/1)

Olmaġıl Dâ’î muķayyed ol **vefâsuz** yaña sen

Âdemî ķadrin ne bilsün degme bir her-câyiler (A.D,200-5)

Elinde bu **vefâsuz** rūzigâruñ

ġiredlerdeng olup ġ ayrâna geldi (A.D,26-I-4)

Tañrınıñ ġikmetlerin gör bir **meliksüz** mülk için

Ol melek-sîretlüyi şüretde insân (eyledi) (A.D,17-38)

Gevhersüz gönüllere yüz bin söz eydürisen
Haqdan nasîb olmasa nasîb olası degül (Y.D,158-3)

Eyler idi satu-bazâr bir pul içün girü bozar
Olmış bu dünyâdan bizâr **yensüz** gönlek geydi gider (Y.D,87-5)

Âşıklar tağında ma'sûklar bağında
Budak sürimişler **duduksuz** yayalar (Y.D,62-4)

Ne bilsün bu 'ışkı usanlar-uyalar
Ne döysün bu yola **azıksuz** yayalar (Y.D,62-1)

'İşkdur 'âşıklar dermânı 'ışkdan hâsıldur murâdı
Âşık kişinün şohbeti '**ışksuz** kişiye belâdur (Y.D,59-2)

Hâsılısın 'ömrümün gitme becîd ömrüm bigi
Sensiz olan 'ömrden billâh ne hâsıl gitme gel (Ş.D,204-2)

Ol sûret-i çîn âyîne-i cândır
Baktıkça **hatâsız** dü-cihân naqş-ı ayândır (Ş.D,130-1)

3.9.ZARFLARDA YOKLUK

Şegird eylüge olur üstâdlar
Bahâsuz yazılır kûl âzâdlar (S.N,228-210)

Oturmuş idüm bir gün iñen melûl
Çü bir dem nite **ğuşşasuz** ola kûl (S.N,297-214)

Ne eylük kim itmek gerek itgil
Gider olıcak **kayğusuz** gitgil (S.N,225-209)

Pes ol yigrek ola kalup yaluñuz

Gügem gündüz oturavuz **korhusuz** (S.N,1935-325)

Yir yüzine çıksalar ölür bular

Hîç **gümânsuz** hep fenâ olur bular (G,173,4,I/1)

Eyleyüben lâyük ola kul Hak'a

Ma'lum oldu hîç **gümânsuz** muhlaka (G,651,8,I/2)

İllere irür eli **şunmaz-iken**

Söylenüdur sözleri **dinmez-iken** (G,655,8,II/2)

Nitekim toğdıydı âdem atamız

Toğdı kopdı **atasuz u anasuz** (G,479,1,II/2)

Hızr u İlyâs **degül iken** ölmez dirlige sataşdum

Hergiz yimez **içmez iken** içüm top-țolu aş oldu (Y.D,354-6)

Sogulmuş şol kara gözler **belürsüz** olmuş ey yüzler

Kara toprağın altında gül diren elleri gördüm (Y.D,207-6)

Sen seni aradan al cism ü sūret **cânsuz** kal

Anda bulasın visâl ayruķ ne bâzâr gerek (Y.D,135-9)

Âşıķa 'izzet ü âr bedi' bu haber

Âşıksan **cânsuz** gel ne ser ne destâr gerek (Y.D,135-6)

Dervîş **göñülsüz** gerekdür sögene **dilsüz** gerekdür

Dögene elsüz gerekdür halka berâber gerekmez (Y.D,11-2)

Sūretler ün diyemez söz **kendüsüz** söylenmez

İşler **hicâbsuz** olmaz risâlet hâsılıdur (Y.D,25-4)

Bahânesiz yazarım eşiğinde ben de beni
Aceb visâline şükrâneye bahâ ne yazam (Ş.D,209-6)

‘âşkını gizleyem derim nideyin
İhtiyârım **yok iken** âh gelir (Ş.D,173-5)

Nergislerin nice ki mey-i erguvân çeker
Cânına nûş ola ki **riyâsız** revân çeker (Ş.D,154-1)

3.10.SORU CÜMLELERİNDE OLUMSUZLUK

Birisi ‘akluñ-durur **bilmez misin?**
Biri gönluñdür timâr **kılmaz mısın?** (G,613,1,I/2)

Eytdiler sen bu göge **bakmaz mısın?**
Ka’be Tañrı evidür **korkmaz mısın** (G,863,10,I/2)

Sûret eydür ben Hâk’ı **bilmez miyim**
Sen varursın ben bile **gelmez miyim** (G,1095,6,I/2)

‘İşk **degül mi** nefse kullık örgeden
Sevdüğine kul **degül mi** bu beden (G,181,5,II/1)

Bu gözüm yaşını ger luğ idüben **silmez iseñ**
Ağladup cevruñ adı çeşme-i deryâ kılsar (A.D,309-4)

Dâ’iyâ **bilmez misin** la’l-i bedağşân
Ol şeker-lebden su’âl itmek dilersin itmegil (A.D,196-7)

Yârdan şikâyet eyleme kim ‘ayb olur katı
‘âşık **degül misin** kanı şabruñ hamıyyetüñ (A.D,154,4)

Miskîn Yûnus **bilmez misin** yoksa nazar kılmaz

Ölenleri anmaz mısın âh nideyin ‘ömrüm seni (Y.D,384-8)

Gayret içinde mübtelâ günâhkar içinde kodı
Din yolında gönül şayrı ciddile **ıyamaz mısın** (Y.D,4)

İy gönül bir dem bir vakt dünyadan **usanmaz mısın**
Bunca fâsid işlerle yüzünden **utanmaz mısın** (Y.D,267-1)

İbrete **kalmaz mısın** ya hod **anlamaz mısın**
Dinle kuşlar ünini niçe dürlü sâz gelür (Y.D,23-3)

Yitmiş iki milletün sözünü ârif bilür
Yunus Emre sözleri dâim usûl **degül mi** (Y.D,352-7)

Ƙargayla bülbülü bir kafese koysalar
Birbiri sohbetinden Dâim melûl **degil mi** (Y.D,352-3)

‘Aceb **degül mi** ki ef’i etinde var tiryâk
Bu kamu zehr il’ana rîk-i âdemi kattâl (Ş.D,33-5)

Şîrin **degil mi** her gazeli Şeyhî’nin şehâ
Şîrâne medh eder çü bugün ol gazâeyi (Ş.D,296-6)

3.11.EDAT VE EDAT GRUBLARINDA OLUMSUZLUK

Geçdi ‘ömrüm yoldaşa güymeg-ile
Güydüğüm ne aşşı çün **gelmez bile** (G,1099,2,I/2)

Anda **ne** dün var **ne** gün **ne** yaz u kış
Allah emridür bulara her dem iş (G,361,5,II/1)

Anuñ üzre kimse **gelmedi dağı**
Hem dağı gelmeyiser Tañrı hağı (G,83,10,I/1)

Mülâzım hâzret-i ‘alîde lîkin

Ne in’âm u **ne** ihsân u **ne** destur (A.D,316-5)

Ne sohbet ü şafâ göre **ne** câm-ı mey içe

Zühd ü riyâzet ile kuruya kadîd ola (A.D,19-III-4)

Yûnus özün yalvarursan sıdkıla yola girürsen

El alup tevbe kılursan mahrûm **kalmayasın bigi** (Y.D,414-7)

Behey miskîn aç gözünü bu fânîden yum gözünü

Günâhdan kara yüzünü hîç **ayartmayasın bigi** (Y.D,414-3)

Geldün bu dâr-ı mihnete aldandum fânî lezzete

Heves idüp hâk şohbete dadın **doymayasın bigi** (Y.D,414-1)

Berk yapışdun şol dünyâya koyup **gitmeyesin bigi**

karañu yalınız sinde **varupyatmayasın bigi** (Y.D,414-1)

Yûnus yok dünya tadı çün kim fâniymiş adı

Muhammed zindân didi biz şâd **olmamagiçün** (Y.D,251-5)

Bak göresin dünyeye geldüğünü bil neye

İş bu fânî dünyeye mağrûr **olmamagiçün** (Y.D,251-4)

Erenlere gidelüm eteklerin tütalum

Bugün eyle idelüm yolda **kalmamagiçün** (Y.D,251-3)

Tartalum günâhumuz arturalum âhumuz

İdelüm hisâbumuz hisâb **olmamagiçün** (Y.D,251-2)

Yunûs erdür nihâyetsüz ‘ışk andan dahı gayetsüz

Ne gâyet var **ne** nihayet kâmusı bir Hâzret olur (Y.D,45-9)

Ne ‘ilmüm var **ne** tâ’atüm **ne** gücüm

Meger kıla ‘inâyetün yüzümüzi aķ Çalab’um (Y.D,186-6)

Yûnus baķ niredesin **ne** yirde **ne** gökdesin

Bekle edeb perdesin gel imdi gel tapu kıl (Y.D,151-9)

Ne hod var intihâ **ne** hadd mekân hem

Ne bir eziyetün keyfiyetün var (Y.D,48-8)

Ne dünyâ ahiret **ne** Kâfv **ne** Kâf

Bular kıatre deryâ melekûtün var (Y.D,48-7)

Ne reng ü şekl hem **ne** cism ne hod resm

Ne kıadd ü kıâmetün **ne** sûretün var (Y.D,48-5)

Ne oran u kıyas **ne** naķş u nişân

Ne miyân u kenâr nihâyetün var (Y.D,48-4)

Suya **susuz bigi** haddine göñlüm

Odadır nitekim pervâne teşne (Ş.D,259-2)

IV.SONUÇ

Türk Dilinin tarihi dönemlerinden birini oluşturan Eski Anadolu Türkçesi ve bu dönemin başvuru kitabı olarak düşünülen Dede Korkut metinlerinde olumsuzluk ve yokluk biçimlerini ele aldığımız çalışmada, Eski Anadolu Türkçesinin tüm eserlerini inceleyemesek de dönemin olumsuzluk ve yokluk şekillerinin kullanımı konusunda örneklerle birlikte geniş bir bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Eski Anadolu Türkçesi ve Dede Korkut metinlerinde görülen olumsuzluk ve yokluk şekilleriyle günümüz Türkiye Türkçesi edebi metinlerinde görülen olumsuzluk ve yokluk şekilleri arasında sadece düzlük-yuvarlaklık uyumu bakımından fonetik farklar olduğu görülmektedir. EAT döneminde kullanılan olumsuzluk ve yokluk şekillerinin günümüzde hem edebi metinlerde hem de ağızlarda devam ettiği saptanmaktadır.

Eski Anadolu Türkçesi ve Dede Korkut metinlerinde olumsuzluk ve yokluk şekilleri; -mA,-mAz, -mAdUk, -mAyAsI,-mAdAn, -mAdIn,-mAzdAn, -mA(y)IncA,-mİş degül, degül, yok, yoksa, yohsa, +sUz, ne... ne, ne... ne de şeklindeki ek ve kelimelerden oluşmaktadır.

Fiillerin olumsuzluğunu sağlamak için –mA olumsuzluk işaretleyicisi EAT döneminde olduğu gibi günümüzde de kullanılmaktadır. Taranan metinlerde ve özellikle Dede Korkut'ta belirgin olarak teklik 3.kişi çekiminde fiillerin olumsuzlaştırıldığı tespit edilmiştir. Geniş zamandan sonra en çok kullanılan fiillerin olumsuzluğuna görülen geçmiş zaman ve emir-istek çekiminde görmekteyiz.

Sıfatlarda yokluk işaretleyicisi olarak +sUz eki, en çok kullanılanıdır. “Sıfatlarda Olumsuzluk” kullanımı yerine “Sıfatlarda Yokluk” terimini kullanmayı doğru bulmaktayız. Çünkü kullanılan sıfat tamlamalarında sıfatın olumsuz oluşuna

değil, sıfatın bünyesinde bulunmayan (var olmayan-yokluk) bir özelliğe dikkat çekilmektedir.

Zarflarda yokluk için +sUzcA şeklinde kullanılan ekleşmiş yapı kullanıldığı görülmektedir. Örnek; destursuzca, pervasızca, yoğiken...

Fiilimsilerde olumsuzluk kullanımına en çok zarf-fiil grubunda rastlanmaktadır. Zarf-fiilde kullanılan olumsuzluk işaretleyicileri; -mAyIncA, -mAyUbAn, -mAdIn, -mAdAn, -mAyUp, -mAzkAn şeklindedir. Dede Korkut metinlerinde bunlardan en çok kullanılanları -mAdIn ve -mAyIncA'dır.

Sıfat-fiilin olumsuz kullanımında ise en çok kullanılanı -mAyAn'dır. Bu ek, Dede Korkut metinlerinde en çok kullanılan sıfat-fiil olumsuzluk işaretleyicisidir.

İsim-fiillerin olumsuzluk ekiyle kullanımı EAT döneminde kullanılan mastar eki(-mAk) ve-mA olumsuzluk işaretleyicisiyle oluşan şekliyle görmekteyiz.(-mAmAk) İsim-fiilin diğer kullanımları pek kullanılmamaktadır.

Ek fiilin olumsuzluk ekiyle kullanımında en çok kullanılanlar ise şunlardır: Yok, yoğ ve degül şeklindedir. Bunların ekli ve eksiz çekimlerinin yanı sıra birleşik çekimleri de kullanılmıştır. (yoğimiş, yoğıdı, yoğsa...)

Emir çekiminin olumsuzluk eki, Ø, -gIl, -sUn, -sUnlar ile kullanılmakta olup bunlardan en çok kullanılan şahıslar Teklik 2.Kişi ve Teklik 3.Kişidir. Dede Korkut metinlerinde de Teklik 3. Kişinin emir çekimine çok rastlanılmaktadır.

İstek çekiminin olumsuzluk ekiyle kullanımında çokluk 2.kişi hariç diğer şahıslar Dede Korkut metinlerinde kullanılmıştır. Teklik şahış çekimlerinde istek çekiminin bildirme ekiyle daha fazla kullanılmıştır.

Şart çekiminin olumsuzluğunda ise hem taranan metinlerde hem de Dede Korkut metinlerinde teklik 3.kişisi fazla kullanıldığı görülmektedir. Özellikle Dede Korkut metinlerinde sadece teklik 3.kişisi kullanılmıştır.

Sözün özü Türkçenin güzelliklerini yansıtan Eski Anadolu Türkçesinde ve Dede Korkut metinlerinde olumsuzluk ve yokluk biçimlerini ortaya koymaya çalışarak bir nebze olsa bile bu dönemde kullanılan dilin işleyişi ve yapısı hakkında bilgi vermeye çalıştık. EAT Dönemi dilin akıcılığı, duruluğu, saflığı ve içinde barındırdığı anlam zenginliği bakımından incelenmesi, üzerinde durulması gereken bir dönemdir.

V.KAYNAKÇA

- AĞCA, Feruh, Budist Türk Çevresi Metinlerinde Olumsuzluk ve Yokluk Şekilleri, TKA EY, Ankara, 2010
- AKALIN, Mehmet, Eski Türkçesin Grameri, TDK Yay. , Ankara, 2007
- AKAR, Ali, Türk Dili Tarihi, Ötüken Yay.,İstanbul, 2010
- BANGUOĞLU, Tahsin, Türkçe'nin Grameri, TDK Yay. , Ankara, 1990
- CAFEROĞLU, Ahmet, Türk Dili Tarihi, Enderun Kitabevi, İstanbul, 2000
- CEMİLOĞLU,İsmet,Dede Korkut Hikayeleri üzerinde Söz Dizimi Bakımından Bir İnceleme,TDK Yay.,Ankara,2001
- ÇALIŞIR, Sevgi, Türkçede Bilimsel Metinlerde Olumsuzluk, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir,2007
- DAŞDEMİR, Muharrem, Dedem Korkut Kitabı'nın Söz Dizimi, Doktora Tezi, Erzurum, 2000
- DİLÇİN, Cem, Süheyl ü Nev-Bahar, AKM Yay., Ankara,1991
- DİLÇİN, Cem, Yeni Tarama Sözlüğü, TDK Yay., Ankara 2009
- EKER, Süer, Çağdaş Türk Dili, Grafiker Yay. , Ankara, 2003
- ERCİLASUN, Ahmet B.Türk Dili Tarihi, Akçağ Yay., Ankara,2008
- ERGİN, Muharrem, Dede Korkut Kitabı-1, TDK Yay. , Ankara, 2011
- ERGİN, Muharrem, Dede Korkut Kitabı-2, TDK Yay. , Ankara, 2009
- ERGİN, Muharrem, Türk Dili Bilgisi, Bayrak Yay., İstanbul, 2006
- GÖZÜTOK, Avni, Garib-nâme'nin Dili Üzerinde SistematiK Bir Gramer Çalışması, Doktora Tezi, Erzurum,1991

- GÜLSEVİN, Gürer- BOZ Erdoğan, Eski Anadolu Türkçesi, Gazi Kitabevi, Ankara 2010
- GÜLSEVİN, Gürer, Eski Anadolu Türkçesi'nde Ekler, TDK Yay., Ankara, 2011
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin, Karahanlı Türkçesi Grameri, TDK Yay. , Ankara, 2008
- İSEN, Mustafa- KURNAZ Cemal, Şeyhî Dîvanı, Akçağ Yay., Ankara, 2008
- KARAHAN, Leyla, Türkçede Söz Dizimi, Akçağ Yay., Ankara, 1997
- KORKMAZ, Zeynep, Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yay. , Ankara, 2010
- KORKMAZ, Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri, TDK Yay. , Ankara, 2009
- MENGİ, Mine, Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Akçağ Yay., Ankara, 2007
- ÖZCAN, Abdullah, Dede Korkut Hikâyelerinde Sıfat Tamlamaları, Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2005
- ÖZÇELİK, Saadettin, Dede Korkut, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005
- ÖZGEN, Mehmet, Ahmed-i Dâî Dîvanı, TDK Yay., Ankara, 2001
- ÖZSOY, Bekir Sami, Dede Korkut Kitabı, Akçağ Yay., Ankara, 2006
- ŞAHİN, Hatice, Eski Anadolu Türkçesi, Akçağ Yay. , Ankara, 2003
- TATÇI, Mustafa, Yunus Emre Dîvanı, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1990
- TEZCAN, Semih- BOESCHOTEN Hendrik, Dede Korkut Oğuznameleri, YKY Yay. , İstanbul, 2006
- TİMURTAŞ, F.Kadri, Eski Türkiye Türkçesi, Kapı Yay., İstanbul, 2012
- YAVUZ, Kemal, Garib-nâme (I/1, I/2, II/1, II2), TDK Yay., Ankara, 2000